

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS: Tarján Tamás (1949–2017) 1

*

NÁDASDY ÁDÁM versei 4

ACZÉL GÉZA versei 6

CSORDÁS GÁBOR versei 8

MELIORISZ BÉLA versei 9

WIRTH IMRE verse 11

FENYVESI OTTÓ verse 12

VASZILIJ BOGDANOV versei 17

DEMÉNY PÉTER verse 24

GARACZI LÁSZLÓ: Hasítás (*regényrészlet*) 26

ORAVECZ IMRE: Ókontri (43–44) 33

MÉHES KÁROLY: A halak tudják (*elbeszélésrészlet*) 40

KEMÉNY ISTVÁN: Az a nap olyan volt, mint egy Tóth Krisztina-vers (*Köszöntő Tóth Krisztina ötvenedik születésnapján*) 52

Mészöly Miklós

MÉSZÖLY MIKLÓS: Megszerkesztett spontaneitás (*Béládi Miklós beszélgetése*) 55

LÁNG ZSOLT: Miniatúr húsdaráló (*esszé*) 63

SZOLLÁTH DÁVID: Mészöly és társa (*A Pontos történetek, útközben és a Mészöly-Polcz munkakapcsolat*) 66

GELENCSÉR GÁBOR: Jelenetek egy házasságból (*Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése filmekről*) 77

*

KŐRIZS IMRE: Mit csinál a ló? (*Borbély Szilárd: Nincstelenek. Már elment a Mesijás?*) 82

INZSÖL KATA: Az ítékezés elmarad (*Szeifert Natália: Az altató szerekről*) 87

ZELEI DÁVID: Kádár elefántjai (*Gabriel García Márquez: Utazás Kelet-Európában*) 90

SZÉNÁSI ZOLTÁN: Egységtudat és hanyatlástörténet (*Visy Beatrix: „Nem ahogy ma szokás”. A narráció jegyei, a szépirodalmi elbeszélőszervezetek Babits Mihály Az európai irodalom története című művében*) 94

2018

JANUÁR

JELENKOR

LXI. ÉVFOLYAM

1. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, SZOLLÁTH DÁVID,
VÁRKONYI GYÖRGY (képzőművészet)

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHA ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
PARTI NAGY LAJOS, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310–673, 215–305, 510–752, 510–753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310–673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hirlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;

a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Dél Takarékszövetkezet 50800111–11164573

Megjelenik havonként.

A zsedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT STARK ANDRÁS. A pszichiáter, pécsi filmklubok népszerű vezetőjét december 9-én, 69 éves korában érte a halál. Honlapunkon (www.jelenkor.net) Sz. Koncz István emlékezik meg Stark Andrásról.

*

EGYETEMESSÉG ÉS LOKALITÁS. A december 1-jén a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett Mészöly Miklós-konferencián Láng Zsolt, Selyem Zsuzsa, Grendel Lajos, Thomka Beáta, Hovanec Zoltán, Márjánovics Diána, P. Simon Attila és Szolláth Dávid előadásai hangzottak el, majd Bagi Zsolt, L. Varga Péter, Szilasi László és Vásári Melinda beszélgetésére került sor. A programot Tolnai Ottó estje zárta.

*

IN MEMORIAM PÁLINKÁS GYÖRGY. A tavaly elhunyt író, költő, szerkesztő emlékestjét decem-

ber 12-én rendezték meg a pécsi Trafik étteremben. Pálinkás György alakját és munkásságát Csuhai István, Kismányoky Károly, Meliorisz Béla, Parti Nagy Lajos, Pinczehelyi Sándor, Thomka Beáta és Tolnai Ottó idézte fel. Az est moderátora Ágoston Zoltán volt, közreműködött Frank Illikó színművész.

*

A JELENKOR SZÉKESFEHÉRVÁRON. A folyóiratot a Vörösmarty Színház látta vendégül december 16-án. A lapot Ágoston Zoltán, Kiss Tibor Noé és Kukorelly Endre képviselte.

*

NAGY IMRE Várkonyi Nándor. Portré és tábló című monográfiáját december 5-én mutatták be a pécsi Művészetek és Irodalom Házában. A szerzőt Mezey Katalin, a Széphalom Könyvműhelynél megjelenő Várkonyi-életműkiadás gondozója kérdezte.

Szerzőink

- Reményi József Tamás (1949) – szerkesztő, kritikus, Budapesten él.
Nádasdy Ádám (1947) – nyelvész, költő, műfordító, Budapesten él.
Aczél Géza (1947) – költő, kritikus, az *Alföld* volt főszerkesztője, Debrecenben él.
Csordás Gábor (1950) – költő, műfordító, a Jelenkor Kiadó alapítója és szerkesztője, 2015 óta többnyire Nyugat-Európában él.
Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.
Wirth Imre (1964) – költő, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Pomázon él.
Fenyvesi Ottó (1954) – költő, író, szerkesztő, Lovason él.
Bogdán László (1948) – író, költő, Sepsiszentgyörgyön él.
Demény Péter (1972) – író, költő, Kolozsvárott él.
Garaczi László (1956) – író, Budapesten él.
Oravec Imre (1943) – költő, műfordító, író, Szajlán él.
Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.
Kemény István (1961) – költő, író, Budapesten él.
Mészöly Miklós (1921–2001) – író, esszéista.
Béládi Miklós (1928–1983) – irodalomtörténész, kritikus.
Polcz Alaine (1922–2007) – író, pszichológus.
Márjánovics Diána (1988) – a PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje, Budapesten él.
Láng Zsolt (1958) – író, a *Látó* szerkesztője, Marosvásárhelyen él.
Szolláth Dávid (1975) – irodalomtörténész, a *Jelenkor* szerkesztője, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, Pécsen él.
Gelencsér Gábor (1961) – filmesztéta, az ELTE Filmtudomány Tanszékének docense, Budapesten él.
Kőrösi Imre (1970) – költő, műfordító, szerkesztő, Budapesten él.
Inzsöl Kata (1988) – kritikus, Budapesten él.
Zelei Dávid (1985) – irodalomkritikus, történész, Budapesten él.
Szénási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.
Havasréti József (1964) – kritikus, Pécsen él.
Tímár Róbert (1961) – sportorvos, üzemorvos, Budapesten él.
Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Göröcsönyben él.

HAVASRÉTI JÓZSEF: Korszakvégen (*Pokoli aranykor. New wave koncertplakátok a '80-as évekből, Bp. Szabó György és Szőnyi Tamás gyűjteményeiből. Szerk. Rieder Gábor. CD melléklet: Pokoli aranykor [válogatás a nyolcvanas évek magyar alternatív zenéiből]. Szerk. Kukta Erzsébet*) 98

*

TÍMÁR RÓBERT: Az egymásnak szentelt idő (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 103

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Város Önkormányzata
támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Filter
Kultúrkávéház, Színház tér 2.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.
– Magvető Café, 1074 Budapest, Dohány u.13.

A LIBRI alábbi budapesti és vidéki könyvesbolt-
jaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt

Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

TARJÁN TAMÁS

(1949–2017)

Nem tudtuk, hol járunk.

Otthagytuk a napsárga Daciát (én vezettem, Tamás soha nem vett kocsit, noha volt jogosítványa, nem használta, együtt, ugyanannál az oktatónál szereztük, „ne fittipaldizzon!”, szólt ránk, amikor – mindig – sodródva kanyarodtunk) egy vegyesbolt mellett (még a hetvenes–nyolcvanas években is szerethettük az összetéveszthetetlen illatukat) vagy egy kocsmánál (ahol többnyire csak kólát ittunk, hogy bírjuk a gyaloglást, és különben is: dolgozni indultunk), aztán vándoroltunk teljesen néptelen, kis országutakon, ösvényeken, az első adandó alkalommal befelé az erdőbe, fogalmunk sem volt, hol lyukadunk ki, néha azt gondoltuk, már disszidáltunk is Ausztriába. A csöndes, érintetlen Őrség. Tamás egyetemi oktatóként igénybe vehette az ELTE valamilyen gyakorlóházát Nagyrákoson, évről évre az volt a főhadiszállás. Szerettük Moldova könyvét, *Az Őrség panaszát*, korábban mindketten írtunk róla, és a vidéknél csak a nevei szebbek. Kercaszomor, Magyarszombatfa, Bajánsenye; amikor egy meredeken emelkedő útszakasz tetején egyszer csak ezt olvashattuk: Hegyhátszentjakab, úgy éreztük, kincset találtunk.

Ha faluba értünk, fordultunk a temető felé. A néprajzos Tarjának köszönhetem, hogy kisgyerekkorom óta rögzült iszonyatomat a nagyvárosi haláltelepektől a kis sírkertekben föloldotta valami békés és gazdag tapasztalat. (Póztalan zarándoklatok lettek ezek a látogatások, másfelé utazgatva mindig útba ejtettük volt pályatársak sírját is, elmentünk Bazsiba Simon Istvánhoz, Méntócsanakra Galgóczihoz, Tapolcára Batsányihoz – ebben nyilván munkált a gyerekes öntudat: egy céhbe tartozunk velük. S még inkább: hogy kritikusként mi őket szolgáljuk.)

Szóval dolgozni indultunk. Különböző felkérések nyomán három kötetre való paródiát írtunk néhány év alatt, idősebb szerzőkről, élő klasszikusokról is, de legfőképp a nemzedéktársakról (itt, most nem bonyolódnék bele a kifejezés érvényességének boncolgatásába), akiknek az irodalmi jelenléte (a bölcsészkar *Jelenléttel* kezdődően) mindvégig közös ügyünk volt. Ezért éreztük az egyes művek, „szólamok” megidézésénél is tán fontosabbnak a kollektív karikatúrákat, „megszerkesztve” például kortárs folyóiratok fiktív számaint, rovatokkal, szőröstül-bőröstül. Ezért annyi gúnyrajz vitákról, kerekasztalokról, körkérdésekről: ezekben a köztes műfajokban tetten lehetett érni a korszak őszintétlenségét, (demokrácia helyett) „demokratizmusát”, ugyanakkor elképesztő ízlés-kavalkádját is. És ezért találtuk ki, hogy mindjárt az első paródiakötetben (*Írtok ti így?*) szerepeljen egy figura, aki ebbe az irodalmi birodalomba újonnan lép. Ez a figura volt Tarényi Remján. Elég sután van megírva, amilyen suta ő maga, a névválasztás személyes jelentősége mégis felmérhetetlen: *így külön* nem tud eltávozni egyikünk sem.

A paródiát a kritikairás bohózati formájának tekintettük, mi pedig tényleg kritikusnak készültünk (szerintem ma már ilyen állatfajta nem létezik). Az egyetemen Tamás javaslatára beiratkoztunk Kabdebó Lóránt kritikairói speckoljára, s innen rövid út vezetett az első publikációkhoz egy valóságos (lepedőnagyságú) folyóiratban, a *Napjainkban*. Kettőnk közül Tamás érettebb és munkabíróbb volt (s maradt), s bár későbbi belátások, orientációk eltérően is alakulhattak, a minden szegletében ismerős mezőny élvezete összetartott bennünket.

Nekünk nem volt „utunk Marxtól”, az ideológiai kiüresedés/kiüresítés gyakorlatában '68 után a bölcsészkaron csak az részesült filozófiai képzésben, aki ezt nagyon erőltette. A kulturális politika nem világnézetet igényelt tőlünk, hanem tájékozódást egy – finoman szólva – leegyszerűsített kollektivizmus- és realizmusfogalom segédegyeneseivel, miközben az esztétikai éhségünk Mátyás hozott és elmélyülő(!) szeretetével, Konrád *A látogatójának* eufóriájával vitt a Tandori-ünnep felé. Ma már elképzelhetetlen, mi mindent és ki mindenkit lehetett összeegyeztetni fejben és lélekben, nem éreztük zúrzavarnak, ami viszont tekintve döbbenetesen az. Én a debreceni kálvinista anya, görögkatolikus kántortanító nagypapa, a Németh László-rajongó (s mint évtizedekkel később kiderült: besúgó) apa le származottjaként az Újlipótvárosban fölcseperedve, Tamás örmény ősök erősödő legendáriumával, művelt és deklasszált családi háttérrel, gödöllői polgáröntudattal, piarista gimnáziumból jövet. Ő Jelenits tanár úrtól, mindjárt diploma után Király professzor tan székére...

Én Pándi Pál lapjához, az Irodalomtudományi Intézettől elorzott *Kritika*hoz. (Milyen hideglelős szégyennel hallgattam sok-sok évvel később a Debreceni Irodalmi Napokon Szili József visszaemlékezését a történekről, milyen kísérteties volt szembenézni azzal, hogy pontosan ugyanazokkal a módszerekkel, a hatalmi tulajdonjoggal szemben más [szellemi, erkölcsi] kötődést el nem ismerve zajlott egykor a *Kritika* kisajátítása 1971-ben, mint a *Mozgó Világé* 1983-ban.) Mindketten egy militáns koncepciónak a jegyében kerül tünk a „helyünkre”: Király is, Pándi is, egymással gyűlölködő szövetségben tudták, hogy menthetetlenül elpudvásodik a kultúrpolitikai szerkezet, ha nem fiatalítanak, akár belső viták és gyanús nyitások árán is. A helyzetből kikecmergés módozatait, a később sok tekintetben eltérő vonzásainkat és választásainkat nem beszéljük végig, alaposan. Tudtuk, értettük, érteni véltük. Tamás egyik legkedvesebb és tőle elhidegülő tanítványáról, a harmincévesen meghalt Hekerle Laciról írva néz szembe hasonló kibeszéletlenségekkel, és egy képzeletbeli(!) diskurzusba rejti önvizsgálatát, mintha Hekerle kérné számon tőle: „Elvállalnád-e újra te, Tamás, a *Realizmus, pártosság, népiség a mai magyar drámában* című fejezetet az 1979-es *Realizmus az irodalomban* kötetből? Akár attól megtámogatva, hogy Szilágyi Ákos ír egy másik fejezetet? S ha a baloldali író szemszöveg uralkodik 1980-as *Nagy Lajos-pályaképedben*, nem a baloldali *satirikus* író hangját kellene-e felerősítened?” Mintha nekem is szólna: „Ezekről a kérdésekről s hasonlókról szavak nélkül is tudtunk”. Csak azt tehetem hozzá: mindezt majd megírom még pontosabban is.

Tandori-ünnep és Nagy László-ünnep, nevezzük így azt a folyamatos figyelmet, amely mindkét irányból áthatotta Tamás oktatói-irodalomtörténeti-népnevelői munkásságát. Nem ismerek senkit a szakmában, aki ennyire behatóan és odaadóan, egyszerre érezte volna a magáénak mindkét költőt, költészetet. Bizonyosság rá legkedveltebb műfajaként a megszámlálhatatlan *műelemzés*. Mintha folyvást szemináriumot tartott volna, olyan pedagógiai furorral fúrta bele magát a művekben rejtőző motívumnyomok, asszociációk, átjárások tömegébe. Csupán legutolsó kötetében is (*Éltesse megírt istene*) négy elemzésben foglalkozott Nagy Lászlóval, kritikáinak, tanulmányainak, kisesszéinek korábbi gyűjteményeiben sorjázta a Nagyról készült tanulmányrajzok; Tandori pedig egyszerűen kihagyhatatlan volt (hét kötetben húsz alkalom). Nyomatékosan huszadik századi *kortársakról* írt (nemcsak az illetékes tanszék munkatársaként), amikor egymás szomszédságában (egymásra fényt vetve) született glosszája Szép Ernő sportverseiről és Sajó László parafrázisairól vagy épp közös *Kocsi-út* vázlat Adyról és Petriről. Írások Tersánszkyról és Rakovszkyról, a parodizált Babitsról és a parodizáló Bajor Andorról. Tablóí, kisportréi is így teljesedtek ki évtizedek alatt, több „ülésben” formálódva. (Ezeket megidézni élő szóban is képes volt, előadóként, beszélgetőpartnerként kézről kézre adták könyvtárosok, kultúrosok, olvasó-találkozók és konferenciák szervezői, tévé- és rádiószerkesztők, utóbiaknak vágniuk sem kellett, hibátlanul és élvezetesen kalauzolta közönségét.)

Ha valamiben ennél is eltökéltebben a teljes spektrum befogadására koncentrált, az a modern magyar dráma volt. Kissé ironikusan azt mondhatjuk: ő oldotta meg az írott dráma–színházi előadás primátusáról évekig tartó, ádáz (ál-) vitát, midőn a drámairodalom *írószereplőit* és a színházi életnek a művekkel vívott *drámáját* konzekvensen egybejárta. *Szünet nélkül*, ahogyan egyik színikritika gyűjteményének címében is állítja, teljes joggal. Néha piszkáltam, miért adja ki oly makacsul egy-egy évadban született színikritikáit kötetben is (letagadhatatlan, hogy részben, mint annyian, a könyvműtárgy bűvöletében tette, akármilyen – többnyire kényszerűen szegényes – kivitelben, de legtöbbször Orosz István borítóival), ám meg kellett értenem, hogy ha valaki tulajdonképpen *krónikát* ír napra-nap, azt át kell adnia az olvasó- és a színi közönségnek egybefűzött krónikaként.

Volt azonban a színházszerepének lélektani indítéka is. Ugyanúgy, ahogy a színházcsináló embernek, neki is életmódja volt az ottlét. Benne lenni valami születőben, szigorú ítésként is otthon érezni magát, Hamlettel vodkázni, színésznőt szeretni. Nagy szerencsénkre a hetvenes években, a vidékre szórt új rendezőgeneráció színházi forradalmának lázában járhattuk együtt az országot, amikor a rutin és a kiszorítottság közérzetét egyre több helyütt átjárta a figyelmet keltő műhely szelleme. Áruklodó mozzanat: temérdek beszélgetéséből alig valamit közölt kötetben, de a Tandori-Nádas-Spiró-Kornis-elemzések mellett az *Egy tiszta tárgy találgatása* című gyűjteményben helyet kapott egy Bereményi Gézával készült interjú, azzal a Bereményivel, aki mindent megírt-megrendezett ebből az otthon-kereső Tarjánból: a *Legendáriumot*, a kaposvári Hamlet-Halmit, *A turnét*, *Apa kalapját* a szeretett Cseh Tamással (és még a szakdolgozatát is Mándy Ivánból írta).

Egy másik aréna is családi bensőséggel szolgált (valaha). Megszállott Fradi-szurkolók voltunk, minden itthoni meccsre kimentünk az Üllői útra (meg persze a Népstadion-beli kettős rangadókra, melyeken természetesen a második, a fő mérkőzés volt a Fradié, de az elsőre mindenképp oda kellett érni, mert a számozott helyeden már ott ült valaki, aki a maga számozott helyéről kiszorult). Mi még láttuk a fiatal Nyilasit, és harmadik társunkkal letrabantoztunk Zalaegerszegre bajnoki címet ünnepelni. Futball volt, alig változó, szerethető szereplőkkel, beleértve még a fejcsoválva nézhető Jancsika Károlyt is, és írók, költők, paródiák oda- és elfelé. Később nagyot züllött a csapat és a színvonal (még az idegenlégios világ előtt). Soha nem felejttem el a döbbsent arcokat, amikor Tamás egy letargikusabb csöndbe belekialtott: „Erkölcsi tartás!” Ilyen trágársághoz nem szoktak a szurkolók.

Egyszer Kondorfa határában valamilyen turistajelzésen letértünk az útról, majd a jelzést is el(té)vesztettük. Emlékszem, akkor találta ki Tamás egy leendő paródiakötet címét, s határoztuk el, hogy külföldieket is beveszünk a buliba. Ebből végül a *Babérvöszöri* lapján csak mutatóban lett valami, viszont kétes dicsőségünkre éppen Hrabalunk *Hordószonátáját* a „Ki mit tud”-on eredeti Hrabalként mondta el egy leány, a zsúrielnök Szinetár hosszan méltatta a szerzőt, illetve ebbe a kötetbe került az a Tandori-paródia is (... és *fűt-fűt összehord*), amely az *ÉS*-ben – leadott anyagaink közül véletlenül kiválva – TD neve alatt jelent meg. Az erdei diskurzusok „előfutamai” után a darabok külön-külön születtek, csak nagy ritkán közös mulatságban. Az utóbbiakat gyártás közben különösen élveztük, de természetesen láttuk, hogy ezek a leggyöngébbek; az írás, bármi legyen az, magányos tevékenység. Azon viszont még együtt lehetett derülni, hogy kollegiális ismerősök gyakran tudni vélték, melyik szerző melyikünkhöz passzol. Tandori, persze, tényleg Tamás felségterülete volt (Hrabal meg az enyém).

Már sötétedett, az idillből bolyongás lett, fáztunk, vaktában lépkedtünk, ahol ösvényt sejtettünk, mígnem váratlanul Szentgotthárd határában bukkantunk elő. Sokkal, sokkal később vallotta be, hogy rettenetesen fáj a térdje (kosárlabdázó múlt). De akkor nem szólt egy szót sem. Halni is így halt meg.

Egy fiókban

*Be kell költözni egy belső szobába,
ezentúl kisebb lesz a bútorom.
Át kell öltözni egy bővebb gatyába,
másféle lépték lesz most már soron.
Ezentúl ceruzát se hegyezek,
majd nézem, ahogy lassan elkopik,
nem kérdezem, mit akarnak ezek,
magamnak, rólam szólnak a sztorik.
Egy fiókban kell várni, hogy kihúznak,
sőt inkább azt kell várni, hogy nehogy.
Mert kihúzás nélkül is beletúrnak.
Kis bútor, bő gatyá, és egyre fogy.*

Otthon

*Befészkelet magát az ember, nincs mese,
akárhová. Tolláskodik, körülnéz,
majd alkalmazkodik. Vagy idomítja,
magához alkalmazza azt, ahol
épp megfészkelte. Még ha nem is
akarta ezt a fészket, sőt nem is
magától jött ide, hanem kötélen,
bilincsbe verve vonszolták ide
az érzelmei. Szégyen. De ha már
ide jutott, tolláskodik, körülnéz,
keres valami fészkekhez valót.*

Csak kirándul

Milyen lehet egy kis szekrényben élni?
Akinek ez jutott, rögtön megérti.
Szűk és sötét, forró és otthonos.
A fal repedt, a plafon csillagos.

Milyen, ha szűkek a járataink?
Ha nem fér el már se zakó, se ing?
Ő megszokta, jobbat nem is szeretne.
Sötétben, fényben, ez az ő szerelme.

Milyen, ha egyszer mégis megszökik?
Ha nehéz vágyak messzire lökik,
hogy onnan nézze magát, hűvösen?
Ijedt vándorban józan félelem?

Csak kirándul, hisz eljátszadozik
bárhol az életével. Századik,
meg ezredik próbálkozásra kattant.
Nyílik, s ő itt áll, szebb, nagyobb kalapban.

Mellé

Mellétárcsáztam, nem is vettem észre,
csak dőlt a szó belőlem, úgy leírtam,
olyan tűpontosan a nyavalyást,
olyan kegyetlenül, hogy Krisztián,
akit véletlenül tárcsáztam, égő
fülekkel hallgatta, aztán rövid
szünet után kibökte: „Nem tudom.
Senki se hibátlan. Én se. De mondd,
biztosan engem hívtál? Énvelem
akartál leszámolni?” A füle
égését nem láttam, azt csak a hangja
tette gyanússá. „Jesszusom, te vagy?!
Én mászt hívtam – mondtam –, ezer bocsánat.”
„Nem baj – felelte –, rám fért a szidás.”
Letettem. Tényleg. Ha úgy vesszük, ő is.
Igen, egyformák a barátaim.

(szino)líra

torzósótár

andalog

valamikor gyűjtöttem én is a szép magyar szavakat amatőr módon olyan korban eszméltem rá a versre amikor erénnyé válhatott ha az intelligens befogadó lélegzete elakadt a választékos képek durva napi valókat kerülő éterében s az ember tanácstalan volt ha mindenféle mozgalmi sugallatoktól képszegényen tárulkozott elé a kierőszakolt szöveg és akkor még tovább hígítani az eszmét rászállt az egész bonyolult képletre valami nyúlós érzelmi eszmény a kamasz költő képzetéből később sem teremtve igazi megnyugvást hogy az ideológiákkal tűzdelt tanultakat bevonhattad a roncsolt szövegeknek okos körébe sőt frusztrált korodat megvetve egyszer csak ajzottan szaladtál a későn tudatosult avantgárd elébe mert feszült benne némi elemi tiltakozás hogy te nem alacsony röptű zsarnokok mentén képzeld el a hazát s művészi útjait ám a derék közhelyes idő lassacskán megtanít az anarchiát kerülő szolid fegyelemre melyben értékeled is ha figyelmeztető tünetként feje tetejére áll az eszme és az esztétikum elvérzésig kitágul mégis este felé úgy véled kajánul az a szép ha a lélek békén andalog legyen bár ennek is lénye hamis

anekdota

egy nagyképpen magyarkodó társaságban törekeny barátom egyszer csak csöndesen odaszólt még az is lehet hogy istván királyunk sose volt se a hazának koholt büszkesége amikor sokak tudni vélik dölyfösen tekingetett hős népiünk glóbuszunk eme részén határaink három háborgó tengerére s hiába fenyegettek sorban a századok eleink lemosták mind a gyalázatot s bár igaz háborút sosem nyertek az ellenség belén olykor nagyot tekertek szemét szúrták nyakát szegték hogy vérszomjas vezérek alig győzték tűzdelgetni behorpadt mellükre a reggel kiöntött olcsó pléhkeresztet és akik közülük valami kegyes mázlival ritkán hazaeredtek duhaj portyázásokról a don kanyarig bőrük alá égett a véres kaland s az anekdota kincs a tényeket kevésbé babrálva nem beszélve ha szájról szájra vagy az elfogult szervilis írásokra várva formálni kezdte magát labilis múltjából a halványuló utókor magam többször motyogtam már hogy azért utószor azt is megemlíteném csak látszólag cinikus adott közegben e lírai beszéd mert lelkem mélyén azt sem szeretem ha mára már bűnös szóként hatva az idegen mögött sunyítanak az ellendrukkerek

angol

a nyelvi kaland úgy kezdődött noha szabolcsi nyelvjárásom után oroszból és latinból kezdtem kinőni a középiskolát a magam alacsony módján elcsábultam versenyekre megyei és országos szintre bár már ekkor ráleltem a részvétel a fontos lózungos snittre mivel megszállóink utódai tobzódtak a russzicizmusban a választékos latin memoriterekkel pedig az egyházi kalodákból kimerészkedők voltak pluszban s mire kinyögtem az utolsó tacitusi fohászt ezeknek a bölcs túléletteknek már csak hátukat leshettem az ablakon át persze azért a kamaszos öntudat kissé megmaradt a helyi újságban a keleti nyelvek szakáról álmodoztam most fejetlenül bámulhatna rám a sivatag de szerencsére az évben csak pék és kenyérpírtó szak indult leningrádban s én makacsságból egy haverrel nekiestem a latin közeli spanyol írásnak majd a nyári lustaságban kilazulva képes könyvekből kezdtem újra az ámitást de bosszantott hogy az angolt s a franciát szavanként kétszer kell tanulni különöc kiejtésük miatt a németben a töméntelen mássalhangzó okán kapott el indulat s végül nézek magam elé az idő már anyanyelvem rejtelseihez is kevés

A dög

Pierre de Brach újabb költeménye Ronsard témájára

*halat veszel a piacon
de nem lesz aki megcsinálja*

*halat veszel a piacon
csak hogy becsapnak pimaszon
bűdös levelet ereszt a szájára
nem hatsz meg senkit nem bizony
a volt varázs így lesz iszony
mert öreg leszel nemsokára
kacérságodnak ránc a bája
spórolsz a gázon villanyon
behúzódsz egyetlen szobába
és ott szakad rád a plafon
de nem lesz aki megcsinálja*

Levél a tengerész- szeretetotthonból

Pálinkás Gyurinak

*bár kapitánynak képzeltük magunkat
a süllyedő várost magára hagytuk
csak béla nem vont horgonyt hű barátunk
bár azt gyanítom te is hogyha élnél*

*a roncs hajóra néha visszatérnél
elnéznéd a patkányok hogy nyüzsögnek
a hídon egymást marva és harapva
és mintha némely elmerült kabinba*

*nagy szíved egy-egy hölgye volna zárva
nekibúsulnál mint afféle árva*

*és ringana veled a kocsmabárka
ragadna új s új nem várt kikötőbe*

*és áradna a nyelvet törve tőbe
a rémületes nyomdakész halandzsa
de hát nem élsz és ezzel lett kerek
a történet hogy nincsen folytatása*

M E L I O R I S Z B É L A

Zárókövek

*mintha még látható volnál
mint egy régi szoborfülkében
csak éppen hátrafordultál?*

*

*én valahogy nem találtam
nincs is hozzád vezető ösvény?
keresselek mégis? másban?*

*

*mindig beakad valami
cipőfűző drótszál de várlak
ilyenek a föld nyarai*

*

*elmennék veled
a világ végére is – induljunk
amint csak lehet*

*

*legvonzóbbak a lehetetlenek
életünk elrontott összeadás?
akkor is nálad zörgethetek*

*

*én rendszerint rólad álmodom
míg te józanságból csillagos ötös
ez van – se szavam se otthonom*

*

*hajnali négy negyven
be kéne gépelni az álmot rólad
csak el ne felejtsem*

*

*van ilyen hogy öröm emléke?
legyünk őszinték magunkhoz
köztünk akkor mindennek vége?*

*

*mint mondják az idő mindent betemet
s holnapunk sivataga egyre közelebb
nélküled hová? s mi lesz majd teveled?*

Előző este azt hitte, óvatos.
Nem iszik annyit és így talán nem lesz vérszaga.

Hazafelé vett egy kétdeciset. Pár sör hozzá.

*Felkészült: mert mi lesz a betemetett pöcegödörrel.
A kertbe menekült sündisznókkal.
Aztán azt álmodta, hogy megkérdezik:
meg akar-e szabadulni a cirmostól.
Megszabadulna-e a májráktól.*

*Reggel úgy kelt, ahogy szokott, bevette a gyógyszereit,
kávét főzött, a vécén olvasta a híreket.*

*Aztán sírni kezdett, ült a vécén és hányt,
nem volt ritmusérzék ebben, ahogy egy barátja
mondta, ehhez ritmusérzék kell,
de nem volt ritmusérzéke.*

Tolnaival a riviérán

Ültünk a szeptemberi fogyatkozó napsütésben
 lovasi házunk udvarán: ottó, jutka, ria és én,
 ott, ahol virág zoliékkal és másokkal is szoktunk;
 vesztegeltünk a derűben, azt is mondhatnám,
 úsztunk a boldogságban, mint a pötttyöshátú delfinek,
 mint zsigmond unokám a konyha padlóján,
 de nem akarom mondani, már nem,
 csak tömörítem a fájlakat.

Felidéztük az újvidéki albán cukrászdát a bulváron,
 ahol fiatalkorunkban bózát ittunk,
 elfelejtettem a nevét, mint annyi mást is.

A legutóbbi „minimum rock & roll” című kötetemben
 írtam a kis albán cukrászdáról, a benne kapható bózáról,
 a fiatal költőkről, dialektikáról és szentimentalizmusról,
 ottó kérte, olvassam fel nekik
 a bózás részletet a könyvemből.

Carigrád – mondta ottó a cukrászda nevét,
 a kis albán cukrászdáét, melynek környékén
 annyi minden történt velünk, a bulváron,
 szemben a báni palotával, annyi minden:
 szépirodalom, tiltások, bojkott,
 szerelmek, életek és halálok;
 néztük a kicsi szeles mónikát, a rádió mögötti teniszpályán,
 új hullámok érkeztek a dunán, új idők jöttek-mentek:
 punkok és alternatívok a mašinac pincéjében,
 laci, csonta és a pekingi kacsa:
 „brižit bardo bere čičke
 vidi joj se pola pičke”,
 balthasar gerards kommando,
 minden belefért: a frizuráktól a ritmusokon
 és dallamokon át a falak összefirkálásáig,
 aztán a régi újvidéki punkok mind kivándoroltak
 kanadába vagy hollandiába, csak slobodan tišma maradt
 a limánon, s írt egy nin-díjas szerb regényt.

Ottó életműdíjat kapott füreden,
 jutka mutatta a borítékot, benne öt darab bankó,

*ráfért a sok nulla, ennyit ér errefelé, a római út mellett,
egy délvidéki költő életműve;
eszünkbe jutott, hogy a hetvenes évek elején
hosszú verseket írtunk, több száz sorosakat,
mert soronként fizettek a lapok,
azt hittük, egyszer búcsút inthetünk a szegénységnek,
sajnos, nem sikerült meggazdagodnunk.*

*Ria lelkes volt, mint mindig,
a svájci gazdagokról és apácákról mesélt,
elragadtatva, lelkesen, ahogy csak ő tud
(lábjegyzetek és hivatkozások közepette,
melyek megkeserítik életét,
éppen doktoriját készíti miskolcon),
a svájci gazdagokról mesélt,
akik fizetnek a szenvedésért.*

*Igen, carigrád volt a neve a cukrászdának,
isztambul szerbül carigrad (a török császár városa),
ottó azt is mondta még, hogy ha legközelebb
szabadkára megyek, elmegyünk bózát inni,
szabolcs, aki visszavette a kracsun nevet,
tudja, hol készítik a legjobb bózát,
és ratlukot is eszünk hozzá;
imbolygunk majd a szabadkai délutánban,
végigmegyünk a korzón, akár a stradunon,
a két ottó, öreg symposionisták,
vonulunk, mint egykor, újvidéken,
a katolikus portától, a futaki úton, hazafelé.*

*De ne siessünk annyira, csak lazán suhanjunk az időben,
még csak a régi római út mellett ültünk,
lovasi házunk udvarán, a szeptemberi napsütésben:
ottó, jutka, ria és én, gabi csak délután ért haza.
Lovasi házunk előtt vezet a régi római út,
ágazik tova: keletre, aquincum irányába,
az egykori birodalom határa felé,
illetve nyugatra, visz a mediterrán rómába.
A balaton a domb mögött terül el,
kb. egy kilométerre a falutól,
tőlünk nem látszik, de nem szomorkodunk miatta,
van két pici templom: egyik katolikus, a másik református,
jól megférnek egymás mellett;
régén a hívek nem voltak olyan békések,
a lovasi református asszonyok
moslékkal öntötték le a veszprémi kanonokot.*

Szép nyarunk volt, gabival jártunk az alsóörsi motoros rock fesztiválon is, ahol többek között fellépett a ten years after együttes is, woodstock legendái; a halott alvin lee énekes-gitáros helyett marcus bonfanti játszott, ügyes keze van, a két woodstocki tag (chick churchill és ric lee) hozta a kötelezőt, persze a kedvenc számaimat nem játszották el:

*50 000 miles beneath my brain,
as the sun still burns away,
csak a love like a man-t és az I'm going home-ot.
De akkor is szépen indult a nyár,
woodstock és a symposion legendája töretlen,
és mi is majdnem jól vagyunk;
nyáron benépesül a falu, kinyit a romkocsmá,
a dohánybolt, és az öreg-hegyen újból érik a szőlő.
A református templom felőli szomszédaink,
a budapesti vinczések, egész nyáron lent voltak,
lajos szomszédunk meg bajorországban időzött,
a mesebeli neuschwansteini kastély közelében,
besegített a lánya családi vállalkozásába.*

*Ültünk a szeptemberi foszladozó napsütésben lovasi házunk udvarán: ottó, jutka, ria és én,
gabi csak délután ért haza,
képzeletünk úszott az adriában, úsztunk az azúrban,
ültünk és vártuk a dunántúli naplementét,
vártuk a fölöttünk keringő denevéreket,
néha bementünk a műterembe,
megnéztük szilágyi lackó punk-festményeit,
vagy nagyapáti kukac péter bácskai tájképeit;
benes józsef grafikáit és maurits ferenc rajzait,
erőt merítettünk a képekből;
sajnos, ottó „nem könnyű” című új könyvét
nem tudtam beszerezni a füredi plázában, elfogyott.
A cicege napok keretében, augusztus elején
a zsennyei alkotóházban fűzfa balázs szervezett
egy konferenciát a symposionról és tolnairól.
Ladányival mentünk zsennyére, ahol
fábián lászló tolnai műveiről értekezett,
fűzfa azzal kezdte, hogy fábián írta
az első magyar posztmodern regényt,
amelyről – anno – a symposionban recenzió is megjelent.
Fűzfa a „nem könnyű” című új kötetet elemezte,
tolnai a címadó verset jász attilának ajánlotta,
akivel kb. tíz éve horvátországban turnéztunk,*

(horvát barátaim – čeđec, mićanović, rešicki –
hívtak meg a goranovo proljeće nevű költészeti fesztiválra)
a magyar különítménynek hét tagja volt
(van egy fotó, melyen öten felsorakoztunk
a trogiri szikrázó tavaszban): jász attila,
rácz péter, háy jános, kukorelly és én,
karafiáth orsolya és kéri piroska inkább a piacot választotta.
Álltunk a trogiri riván, fordítónkkal lea kovač-csal,
és bámultuk a nagy tengerjáró hajókat,
jöttek az oligarchák, az orosz abramovicsok;
kaštel lukšićba is eljutottunk,
az egykori topolyai iskolai nyaralóba,
mely régi pompájában ragyogott,
a vitturi család építtette a kastélyt a 15. században,
közvetlenül az adriai-tenger partjára;
nekem nagyon fontos helyszín,
egyik nyári iskolai nyaralásunk során,
ott, a vitturi kastély előtt, a lukšići kikötő mólói között
tanultam meg úszni.

Ültünk a szeptemberi foszladozó napsütésben,
lovasi házunk udvarán: ottó, jutka, ria és én,
délután gabi is hazaért csopakról.
Vártuk a naplementét a régi római út mellett,
ültünk, mint berzsényi niklán,
ahol nemrég járt ottó, nemes pistával
megnézték a régi kúriát,
nemes pista hódsági származású festőművész,
kedvenc témája a madárvilág;
szót ejtettünk még boszniáról, szarajevőről is,
oda majd egyszer hegyi zolival kellene elmenni,
és gáspár gáborral a višegradi hídhöz,
héthelyi réka azt mondja a „híd a drinán”-t olvassa,
a szerb-horvát nobel-díjas író, ivo andrić regényét,
alapmű a balkán szerelmeseinek,
réka a nyáron boszniában gyalogolt, a hegyek között,
szarajevótól međugorjéig menetelt.

Ültünk ottó, jutka, ria, gabi és én,
a foszladozó alkonyatban,
minden mindennel összefüggött,
de a denevérek nem jöttek,
csak estefelé érkeztek meg,
akkor már csak gabival ücsörögtünk
a lovasi/balatonai éjszakában,
mélyen letüdőztük a friss levegőt.

*Ami még szép volt az idei nyárban:
szállt a blues paloznak felé,
zsigmonddal – mint az idiánok – táncoltunk
j.j. cale „call me the breeze” című dalára,
gabival és ágiival káptalantóti felé autózva
Lucinda williamst hallgattunk,
kovács endrével pedig david bowie-t;
valczer janival megbeszéltük, felmegyünk
majd a baglyas hegyre, elmegyünk bakonykúti felé,
megnézzük a madarakat és a gombákat,
a telefonján van messzelátó és
gombameghatározó szoftver is
(baglyas–inota–hamvas összeforrt).
Ezen a nyáron szép volt még a tallini reptér kifutója,
szépek voltak az észt erdők és mezők,
szépek voltak a régi hanza városok, valamint setomaa,
„taarka taró köögikónő”, „ajalugu kirjanduses”,
arra nem hódítottak az ókori rómaiak,
szép volt krakkó madártávtól,
ahogy a magyar kosárlabda-válogatott
tagjaival a felhők felett (oda-vissza) repültünk.
Szép volt az irodalom, megszépültek a bankók,
szép volt még, ahogy zsigmond mutatta,
hogy úszik víz alatt az uszodában – bajnoknak készül,
mutatta, hogy vesz mély levegőt,
és hogy úszik, a konyha padlóján hason fekve,
mint a delfinek.*

A kudarc kétségbeesett beismerése

Wilfredo Lam: A dzsungel¹

*Lam dzsungelének démonai egyetlen
képzőművész által ábrázolt szörnyetegre
sem emlékeztetnek, teljességgel hiányoznak
Borges Képzelt lények könyve című
lexikonjának felsorolásából,
nem utalnak Hieronymus Bosch rémeire,
egyáltalán az emberi szellem
írott, festett, rajzolt, megmintázott, elképzelt
fenevadaira, dúvadaira, bestiáira
nem hasonlítanak, mintha tényleg a vad,
párás, miazmás őserdei légkörben tenyésző
növényzet teremtette volna őket!
Lábaik, kezeik – ha ugyan lábak és kezek? –
pálcikaszerűek, s mintha az elburjánzó,
terrénümait állandóan kiterjesztő ősvadon*

¹ Vaszilij Bogdanov amerikai versei. Bogdanov alaposan megkésétt amerikai útjuk elején az volt, hogy szeretne végre elzarándokolni barátja, Kazimir Malevics festményeihez, New Yorkba, a Modern Művészetek Múzeumába. Hét elején mentünk, mert én kísértem el, s egy végtelen napot töltöttünk a múzeum termeiben, nagyapa végignézte barátja itt őrzött remekműveit, aztán sétálgattunk a múzeumban. Egyszerre, számomra felfoghatatlan gyorsasággal az egyik múzeumi alkalmazotthoz fordulva az iránt érdeklődött, hogy melyik teremben van kiállítva Wilfredo Lam kubai festőművész A dzsungel című festménye. Megdöbentem, eddig sem a festőről, sem a képről nem hallottam. A középkorú hölgy is meglepődött kissé, de gyanútlanul elvezetett bennünket a festményhez. Nagyapa még sűgva megvallotta, évek óta megbabonázza ez a festmény, amelynek silány reprodukcióját láthatta egy szovjet sci-fi magazinban, s azóta sem hagyja nyugodni. De máris ott álltunk a festmény előtt, a múzeumi kísérorék szánakozó mosollyal hagyott magunkra bennünket, s nagyapa órákig állott a festmény előtt, amelyet én először nem is fogtam fel, utána rémleni kezdett valami, az indák és a mértani szörnyetegek zöldes körvonalai lassan, fenyegetően elváltak egymástól, és hirtelen hatalmába kerített valami fenyegetés, a festmény áttekinthetetlen teréből áradó rettegés. Otthagytam nagyapát egyedül, hogy medítálgjon, és visszamentem Malevics képeihez, rajzaihoz, hogy bensőségesebben megismerkedhessek velük. Órák teltek el, gyors jegyzeteket is készítettem, aztán visszamentem Lam festményéhez, amely előtt magányosan és rendíthetetlenül állott nagyapám, s körülötte ázsiai turisták csüvöltek, akik későbbi versébe is belekerültek, melynek első változatát néhány nappal múzeumi látogatásunk után adta ide nekem, figyelmeztetve, hogy ez még nem a végleges szöveg, s valóban többször is átírta, de mindvégig elégedetlen volt vele. Van, amit lehet, mondotta, és van, amit sajnós nem. Ezt a festményt nem lehet leírni, ha le lehetne írni, meg sem kellett volna festeni. Én arról beszéltem, mert közben utánanéztam Lamnak, hogy valószínűleg meszkalin előidézte vízióiról van szó. Nagyapám lemondón nézett rám és legyintett. Hát nem mindegy? Azóta is előttem van szomorú arca. – Tatjana Bogdanova

hatalmas fakoronáinak, átláthatatlan, áthatolthatatlan
ágazatainak folytatásai lennének,
mintha nem is válnának teljesen szét
az ide-oda libegő, sustorgó, sziszegő,
mozgásukban követhetetlen,
az egész világot behálózó és gúzsba kötő indáktól.
Furcsa, geometrikus ábrákra emlékeztető,
sokszögletű fejük az árnyak közé vész,
szemük fenyegetően meg-megvillan.
Hány szemük van? Ezt sem lehet megállapítani,
s azt sem, hogy szemek-e ezek egyáltalán.
Szemük helye vészjóslóan villózik,
szíporkáznak a balsejtelem lüktető pontocskáit,
jelezve a veszélyt. Némák. Szájuk nincs,
vagy ha van, tört mínuszjel.
Eddig a dzsungel titokzatos, fenyegető,
kifürkészhetetlen mélységeiben rejtőzködtek,
de most mintha jelt hallanának, parancsot,
kilépnek a megváltatlan homályból,
az ágakon, indákon, lombkoronákon, bozótoson
hozzuk elérő, tébolyító napfényre
és a dzsungel szélén gyülekeznek,
fenyegető veszélyt jelenítve meg,
amire nincsen szavunk, mint ahogy
az őserdő szörnyeinek leírásához sincsen.
Kétségbeesett leíráskísérleteink
a csőd beismerésének elodázását jelentik,
öntudatlanul is időt szeretnénk nyerni,
noha a múzeum látogatóinak megdöbbenő,
számomra teljességgel felfoghatatlan
közömbössége sugallja, hogy egy
festményről van szó, csak egy képről,
s rájuk mindez nem úgy hat, mint rám!
Végtelen naivitásukban nem érzékelik
a festmény koncentrált, minden pillanatban
robbanással fenyegető veszélyt.
Nagyon sok az ázsiai, kínai, japán, vietnami,
tajvani, szingapúri turista, s Lam dzsungelére,
őserdejének ugrásra kész bestiáira
nem is figyelnek fel,
teljességgel közömbösen hagyja őket.
Csivitelnek valamiről, érthetetlen derűvel,
és végtelen sorokban vonulnak a műalkotások előtt.
Kihívásaikkal szemben védtelenek.
Nem is sejtik, hogy ezek a geometrikus fenevadak
bármikor kitörhetnek a festmény teréből,

*fákat, indákat, bozótosokat, férgeket
hurcolva magukkal, hiszen egyszerűen
képtelenek elválni tőlük, össze vannak velük nőve!
S ha kitörnek, bármelyik pillanatban bekövetkezhet,
feltartóztathatatlanul magukkal sodorják
az ósvadon sűrű, nedves kipárolgásait,
miazmás fertőző légkörét! Nincs megállás.
Nincs erő, ami megállíthatná őket.
Elfoglalják a Modern Művészetek Múzeumát,
New York metropolisát, Amerikát, az egész világot.
Rettegek, de képtelen vagyok elfordulni
a rettenetes festménytől. A dzsungel növényzetének
mértan-bestiái minden mozdulatomat követik,
megbabonáznak. Egy rémálomba hurcolnak magukkal,
egy álom útvesztőbe, amelyből nincs kijárat,
ahonnan nem lesz visszatérés. Elveszek.*

Ki látta őt?

Malevics két önarcképe alá²

Az első, 1908

*Mezítlen, vörös lányok előtt,
szemérmük fenyegetően villan,
láthatjuk a szigorú festőt,
valahol elalszik a villany,
s homályos derengésen át
buján vonaglanak a lányok.*

² Amikor New Yorkban, a Modern Művészetek Múzeumában, társaságomban viszontláthatta felejthetetlen barátja itt őrzött képeit (akkor még nem tudtam, hogy a harmincas években, az összeesküvéssel vádolt festő hirtelen halála után mennyit írt Róla és képeiről, hirtelen születtek meg a kihívóan a Malevics képtár cím alá sorolt versciklusai), például a Fehér négyzetet, megremegett, aztán továbbment. S tűnődve félreahajtott fejjel nézegette az önarcképeket, amint a versek pontosan jelzik, az első 1908-ban, a második, 25 év múlva, 1933-ban készült. Az elsőn egy vörös nyakkendő, sötét zakós, harmincéves férfi néz szigorúan ránk, a háttérben buján vörös lány vonaglik, a másodikon flamand álruhában van, s tekintete szomorú. Látszik, hogy már nem remél új fordulatot. „Maszkban van, kedves holland festői ruhájában – mondta nagyapám és az akkoriban megismert Dylan Thomas-verset idézte: o make me a mask! (rejtsetek álarc mögé! Vagy: én legyek a maszk!) Aztán néztük a fekete, vörös keresztet, a vörös, fekete keresztet, a fekete négyzetet, a vörös négyzetet, a vörös és fekete gömböket, a fehér alapon vörös ellipszist, rajta egy fekete kereszt áthúzva, és szédültem! A figurális, rám vonzó hatással lévő mesebeli alakokat is megnéztük! Az orosz muzsikot, amint a földgömbön állva, ostorral veri a katonákat, a dundi fürdőző asszonyokat, a két melabús hölgyet a

Búcsúznak végleg a csodák,
az idő lassan elszívárogo.
Gömbök, keresztetek, négyzetetek,
feketétek, vörösekek, fehérekek –
láttelelet készületek, ítéletek? –
a vásznon nyernek menedéket.
Őszi parkba tűnnek a nők,
Minket néz, de ki látja őt?

2 A második, 1933

Kihívóan, flamand sipkában,
nem fér össze hatalom, ember.
A képeim már örök tél van,
telítve a táj félelemmel.
Ötvenhét éves, nemsokára
letartóztatják, kihallgatják,
de hát már nem sok maradt hátra,
mindegy, hogy mivel gyanúsítják.
Kérdés: lehet egy orosz festő
összeesküvő? konspirátor?
vagy esetleg mind a kettő?
A bárgyú Gépéu megvádol.
Flamand leszek. Mit tehetek?
Sírni kellene. Nevetek.

padon! A kubista műveket is, a megejtő, geometrikus formákat, és elképedtem! Nagyapám elmesélte, hogy Maleviccsel 1913 telén, azon a kiállításon ismerkedhetett meg, ahol kiállították a Fehér négyzet fehér alapon című, korszakos jelentőségű művét. Ami már ott is lenyűgözte, és akkor, ott hatalmas botrányt kavart... Egyébként ő, tizennyolc évesen, a tizenhat éves szerelmével, Lénával, pontosan ezért utazott Moszkvába, a boldog békeidők utolsó évének dermesztő telén... Egyszer ígérte, majd részletesebben is elmeséli, hogy ki is volt ez az ember, akinek otthon a nevét sem írják le, és akinek ő kimondhatatlanul sokat köszönhet. Vittem a magnót, órákig mesélt, mindezt majd a biográfiában idézem fel, hiszen Maleviccsnek hatalmas szerepe van nagyapám életében és költővé válásában. – Tatjana Bogdanova

Bolyongás a halott városban

Malevics meg nem festett festménye³

Ismeretlen városban bolyongok megint,
keskeny utcácskákban.
Hideg van,
hópehelyek kerengnek a levegőben,
szél fúj,
összehúzom vékony ballonomat,
didergek,
ráadásul kutyák támadnak rám egy sikátorban,
vissza kell fordulnom,
már futok,
de ez sem melegít fel.
A nap elő-előtűnik a szürke felhők
rongyai mögül,
de nem érzem a melegét.
Hatalmas térre érek ki,
a vesztőhelyen,
mintha már láttam volna valahol,
kék akasztófák sorakoznak,
mintha Malevics soha meg nem festett
festményén bolyonganék,
az imaginárius térben,
az asszociációk sötét mezőin.
Nyolc akasztófa,
hét tetemet lóbál a szél.
A nyolcadik rád vár,
sziszegi valaki mögöttem,
megpördülök magam körül,
de nem látok senkit.
Jó lenne minél hamarább eltűnni innen.
Akkor már inkább a vicsorgó kutyák,
a setét sikátorok.
Nem látok senkit,
mintha mindenki elköltözött volna
ebből a városból,
az akasztott embereket kivéve.
Kik lehettek vajon?

³ A vers – egy rémálom megjelenítése – némileg A hordára emlékeztet, mintha a verses elbeszélés függeléke lenne. Az Erie-tó parti házban írta, 1979 késő őszén, néhány nappal hazautazásunk előtt. Utána már csak egy rövid, szintén álomszerű verset írt, lásd alább. A két álom atmoszférájában azonban nagy különbség figyelhető meg, míg a különös halott város leírása valami veszélyt jelez, a sorok közül valahogy árad a fenyegetettség, addig a rövid vers álomszerű lebegésével a tovatűnő szerelmet idézi fel. – Tatjana Bogdanova

Miért kötötték fel őket?
Mi volt a bűnük?
Miért vannak heten, mint a gonoszok?
Közelebb óvatoskodom a veszthelyhez,
most már mindegy!
Az egyik halott szeme nyitva,
mintha engem nézne,
ajka lefittyed,
mintha vigyorogna.
Erősödik a szél.
Üres konzervdobozokat görget.
Legalább egy trafikot találnál,
hogy cigarettát vehess,
rágyújthass végre,
mélyen leszíva
és karikákban fújva ki a füstöt,
hátha füstkarikák közé veszne minden,
eltűnne.
Váratlanul lódobogás hallatszik,
lovak patái dübörögnek a kövezeten.
Csak annyi idő marad, hogy bebújhass
a veszthely alá,
de egyáltalán nem lehetsz biztos benne,
hogy nem vettek észre,
a torokhangon kurjongató,
fekete köpönyeges,
fekete kucsmás lovasok.
De hogy észrevesznek-e vagy nem,
hogy mi történik,
nem tudhatod meg soha,
mert felriadsz,
szürke hajnali fényben,
ágyadon fekszel,
és a homály szobrai közé vész
a halott város.
Csak egy önállósuló,
álmodból kizuhanó
kék akasztófa marad itt,
tétován lebeg az ablak előtt,
és a halott nyitott, sárga szeme rád néz,
mintha figyelmeztetni akarna valamire.
Felkel a nap,
és kíváncsi sugarai közé vész minden,
csak egy húséges feketerigó
fütyül a hársfán,
bevezetve a madarak reggeli koncertjét.

Egy parton valahol...

*Szeretnék már elszállani,
de nem tud múlttá vállani
semmi, mert mi a múlt, jelen?
Kéj, kín, felejtés, gyöttelelem.
Nebáncsvirág kék ég alatt,
sodornak az orosz szavak.*

*Valahol egy tengerparton,
Nizzában, Normandiában,
Hvar szigetén? Nem tudhatom,
emlékeimben örök-nyár van.
A vízből emelkedsz ki éppen,
megvillan vállad, ellenfényben*

*ringatózva indulsz felém.
„Mire vársz? Gyere! Vár a víz!” –
Megtörik combjaid ívén
a fény, s a partra visszavisz.
Homokban nézem lábnyomod,
s az álom lassan elforog.*

BOGDÁN LÁSZLÓ fordításai

Az Ovidius bolygó

*arra a hírre, hogy Róma 2000 év után, a költő halálának kétezredik évfordulóján
visszavonta Augustus döntését*

1.

*Rómától messze
élek, az Ovidius bolygón.
Jöjj értem, idő!
Én már benned vagyok.*

2.

*A császár nem
örökéletű, de úgy viselkedik,
a költő örökéletű,
de nem viselkedhet úgy.*

3.

*Milyen végtelen
a Fekete-tenger!
Hány hexameter
hömpölyög át a bánatán!*

4.

*Dögölj meg, császár.
Én legalább éltem.*

5.

*Mindig csak a góg, a lenézés,
a seggnyalás közben kihúzott gerincek,
a magasba emelt orrú értékek,
közben a semmi.*

6.

*A fórumon mindennap
a vidékiség, a semmi,
a nagyhangú üresség –
valójában Tomiban éltem úgyis.*

*Nagy, üres szájak
bűzös lehelettel tele,
panasz, dölyf, merevség,
szétálló fülű gőg.*

*Töppedt agyak,
rojtos tehetségek,
fésületlen moslék –
Tomiban éltem úgyis.*

7.

*Mert hisz erős a császár, amikor gyengébbre neheztel,
dühét messzire fújja, lángfúvó gőgös akarnok!
Érdeklis is őt a költő, a Rómába mindig szerelmes,
hullámba vágyakozó, ki vízbe mégse merészel!
Messzire vágyik a költő, Hadész takaros városába,
hol nincs már szenvedés semmi, elfinomul végleg a kín.
De élnie kell, hogy a császár ne nyugodjon soha, az ádáz,
tudja, hogy szenved a költő, amíg csak élete van.*

8.

*Jöjj értem, idő!
Én már benned, veled
vagyok, nem félek semmitől,
nem reménykedem semmiben,
rég nem hiszem, hogy a költészet
megvált bármitől is,
lépkedek csak rajta, különös
szőnyegen – életre
pusztít.*

Hasítás

regényrészlet

Egyik este vacsorázunk otthon a csupasz konyhai égő alatt a konyhában. Kis néni, a bejárónőnk ott maradt estére, mosáshoz készülődnek, forr a víz.

Valaki leteszi a fazekat mögém a kőre.

Jóllaktam, arra várok, hogy bemehessek a szobába tévézni. Először mindig kontrasztos a kép, és liftezik. Tegnap mutatták a Híradóban, hogy felrobbant a háborúból maradt gyutacs. Sült zsírba mártogatjuk a főtt krumplit.

Pisilni kell, mondom, és lelépek a hokedliről.

Azonnal tudom, hogy most valami kivételes dolog történik. Az éles hang elhal a számban, újakezdi, felível, ííí-íí-íí.

A zoknival együtt jön le a bőr, a kórházban barna masszát kennek rá, indigópapír-szerű anyaggal tekerik körül.

Már nincs erőm ordítani, az orvos színes sztaniolba csomagolt csokit lenget az arcom előtt. Még ha Melba kocka lenne, de egy megkövesedett tavalyi szaloncukor.

A sezlomon fekszem bepólyált lábbal. Vendégek jönnek, rokonok, szomszédok, és anya elmeséli, hogy Kis néni mögém tette a forró vizet, aztán a sürgősségin kivertem a csokit a doktor bácsi kezéből.

Hetekig nem járok iskolába. Nézem a *Belphegor, a Louvre fantomja* délelőtti ismétlését a tévében. Kis néni vigyáz rám, nem tudja, hogy gyereknek tilos a *Belphegor*.

Régóta jár hozzánk, vasalás közben mesél. A kis gömböc felfalja az embert, a kapásokat, a regiment katonát, de a végén széthasítják egy bicskával.

Kis néninek másmilyen a keze érintése. Langyos vízzel mossa az arcom, közelről látom a számokat a karján.

Kérdem, mi ez, nem válaszol.

Kalóznak van ilyen, és bűnözőknek.

A szobában olvasok, egy árnyék suhan el az ablak előtt.

Mikor a szüleim hazaérnek, kiderül, hogy Körmendi néni kiugrott az ötödikről, meghalt, elvitték tepsiben.

Nem az első eset. Egyik szomszédunk gázzal próbálkozott, de megmentették. Ott megy az öngyilkos néni, mutogatnak a gyerekek. Szigorúan maga elé néz, szatyor a kezében. Szégyelli, hogy öngyilkos lett. Férje katonatiszt, tilos a válás. Öngyilkos, és megy a közértbe.

Kérdem otthon, miért lett öngyilkos. Azért, mondja apám, mert a gyereke sok hülyeséget kérdezett tőle.

Az irodalom fontos tantárgy, ha négyest vagy hármast kapok, anya könnyes szemmel, némán járkal a lakásban, vagy fekszik az ágyon, fején borogatás.

Általában ötöst kapok.

Aki nem tudja a balladairodalom gyöngyszemeit, azt nem lehet szeretni.

A lábam meggyógyul, de foltos marad. Ugyanolyan gölokat lehet lőni vele.
Mire jó a láb, menni, szaladni, gölt rügni.

Néha hallom azt a bizonyos sikítást, kanyarodik a 49-es villamos a Marx térről a Stollár Béla utcába, ííí-íí-íí.

A zsíros krumpli íze, a szemem előtt csillogó csokipapír.

Kis néni elmegy dolgozni egy cukrászdába, két műszakban, felváltva a hűgával, nem jár hozzánk többé.

A következő bejárónót Nagy néninek hívják.

Magas, vékony, mérges arcú.

Megszokásból őt is Kis néninek hívjuk egy ideig.

Megkérem, hogy vasalás közben mesélje el a gömböcöt. Erőlködve, dadogva beszél, kihagyja a regimentet. A végét is elszúrja.

Abbahagyja a vasalást, és az van a szemében, hogy mindjárt fejbe vág a tüzes vasalóval.

Megint járok suliba, újra görcsöl a hasam esténként.

„Nemi életre való felszólítás miatt szaktanári figyelmeztetésben részesítem.”
„Hülyézi társát órán!”

Ötödikben Vera néni lesz az osztályfőnökünk. Népszerű tanár, biológiát tanít, az egész osztály drukkol, hogy őt kapjuk.

Első óra, ismerkedés, meg kell mondani, mi leszel.

Munkás, tanár, mérnök, katona.

Sorban szólítja az osztályt.

Miki azt mondja, fényköszörűs.

Micsoda?

Fényköszörűs, ismétli, és leül.

Én bohóc akartam lenni, azt még bevette valahogy.

Lehet, hogy rosszul értette, fémköszörűs?

Figyeli Mikit, ha vigyorog, oldalra néz, kacsint, lebuktatja magát. Miki komoly arccal néz előre. Nem azért mondta a fényköszörűst, hogy provokálja Vera nénit, nem is gánykodásból. Ő tényleg fényköszörűs akar lenni.

Vera néni szólítja a következőt.

Legéndi ügyvéd lesz, mint az apja és a nagyapja.

Révai jelentkezik, hadarva kérdi, tanár néni, kérem szépen, mit csinál egy ügyvéd, milyen ügyet kell védeni egy osztályok nélküli, igazságos társadalomban?

Most nem ez a téma, mondja Vera néni, és leülteti.

Egy ügyvéd, egy bohóc, egy fényköszörűs, a többi munkás, katona, eladó, tanár, mérnök, fodrász.

Jó arány, de azért óra végén tart egy kis fejtágítót.

Kedvenc szava az impertinens, vesszőparipája a magántulajdon, aminek befellegzett.

Mi már akkor máshogy közelítünk a politikához. Fekete-fehér és repül: békegalamb klottgatyában. Orosz kertész: Iván Gyeprefos. Hruscsov felesége: Pina Nyikorogna.

A 49-es megállójában elszívjuk az összes eldobált csikket, nikotintól bódultan snúrozunk a téren a gyerekhomokozóban. Vagy felmegyünk Sabjánhoz, nincsenek otthon a szülei, megmérjük, hány centi egy tubus fogkrém kinyomva a par-kettára. Szabad Európa Rádiót hallgatunk, megalapítjuk a *Lemurock* együttest. Egyikünket se vették fel az énekarba, és nincs gitárunk, de majd lesz. Sabjánt felfofozza az apja, mert az inge kikopik elől a léggitározástól.

Mikivel hazafelé filozófiai problémákat elemzünk: a világ végtelen, mindig van tovább, mert ha vége lenne, akkor mi lenne utána? A világ külső héja parafa, de mi van mögötte? Elhagyod a parafát, és? Ott a joghurt. Joghurt? Igen, de akkor aztán tényleg vége. Biztos? És a joghurton túl? Kolbász, a legkülső réteg kolbász. Ebben végre megállapodunk, az univerzum külső határa kolbász. Mész, méz és kolbász.

Legközelebb kidolgozzuk a történelmet. A történelem a Mukuli Birodalommal kezdődik, a mukulik három csoportra oszlanak, a gyakorlatias *gólokra*, a tetzeszta *hovákra* és a szellemibb *fríkre*. A frík megalapítják Atlantiszt, a gólok a Ráma Birodalmat (uralkodójuk a margarin), a hovák pedig az Ujgur Monarchiát. A magyarok kiválnak a hovákból, Levédiába költöznek, ahol az abodik élnek, a halhatatlan abodik.

Kutatásainkhoz a szellemi muníciót könyvekből szerezzük. Paplan alatti de-líriumos olvasások hajnalig, pislákoló elemlámpával. *Kockás Peti naplója*, veszednek a történetek, sivalkodás hallatszik, kidudorodik a borító.

Anyu benyit, alvást színlelek, megsimogatja a fejem.

Halványan derengnek a takaró alatt.

Januárban influenzajárvány tör ki az iskolában, csak néhányan maradunk egészségesek. Az orvos mindenkit megvizsgál, és kiderül, hogy én vagyok a baciluszgazda. Miattam betegek a többiek, miközben nekem semmi bajom. Fertőzők, de nem fertőződök. Vera néni mondja is, gennyes góc vagyok, de majd tesz róla.

Vera nénit továbbra is kultikus tisztelet övezi.

Akváriumot hozat a termünkbe, fekete és piros halakkal.

Később új kedvencek jönnek, egy kanári és egy hörcsög.

Állatokat tartunk, más osztályok ilyesmivel nem dicsekedhetnek. A hörcsög-ről kiderül, hogy pocok, üsse kő.

A Gagarin űrs gondolzza a kanárit, a Mókus űrs a pockot, a Búvár Kund űrs az akváriumot.

Májusban fölmerül a kérdés, hogy mi legyen nyáron az állatokkal. Köztulajdon nem válhat magántulajdonná.

Vera néninek van egy ötlete, a *Pajtás* újság írta, hogy Borisznak, az állatkerti varánusznak akadozik az élelmiszer-ellátása. Borisz nemrég érkezett a szófiai állatkertből, és országos gyűjtés indult az érdekében.

Az utolsó hetekben nem bírok magammal. „Tisztelt szülők, Laci az egyik társába grafithegyet szúrt, majd rávette, hogy megegye.” „Gyermeük a felső emeleti alsós vécében alsós társai jelenlétében felsős társaival dohányzott.” „László ma délután belerúgott az Igazgató Elvtárs kocsjába, elmondása szerint ellen-őrizte, hogy erős-e a karosszéria. Kérném a szülőket, gondolják végig, nem kelle-ne-e Lacit orvoshoz vinni.”

Szüleim határozatlan időre lefoglalják a kutyanyelves perselyt a spórolt pénz-zemmel.

Június elején érkezik a hír, hogy Borisz, a fehértorkú varánusz egy egzotikus betegségben, amit még Afrikából hurcolt be Szófia érintésével Budapestre, ki-múlt.

A Híradó is bement, gyászol az ország.

Pár nap van hátra a szünidőig.

Várjuk, hogy mi lesz az állatainkkal, kik vihetik haza őket.

Egyik reggel aztán nyomtalanul eltűnnek. Üres a kalitka, az akvárium, a pocokdoboz. Vera néni megoldotta a problémát. A pedellustól halljuk, hogy kora reggel egy vágóhídi különítmény járt az iskolában.

Lezárják a jegyeket, elballagnak a nyolcadikosok.

Kezdődik a nyár, végtelen idő, focizás reggeltől estig a téren, nyaralás a rokonoknál, balatoni úttörőtábor.

Anyu megesket a Déliben, hogy kenem magam bronzolajjal, és minden reggel kakilok.

Nem kakilok, nem kenem magam. Akropolisznak hívják a tábor végében bűzt és szúnyogfelhőt eregető építményt. Lehámlok, újra leégek, újra lehámlok. Mikor két hét múlva anya meglát a Déliben, sírva fakad.

Nem érek rá ilyesmikkel foglalkozni, elsodornak az események. Fejleőbajnoság, műveltségi vetélkedő, tábortűz, de legfőképp esténként a sóderozás.

Lényegében egész nap a sóderozásra várunk.

Sóder, sóder a lábam alatt, galambom, aki itt a legszebb, tőlem pusztit kap. Hányszor pusztilkodtál és kivel, jelzi, hol állsz a társadalmi ranglétrán. Ha valaki sorozatban többször egymást választják, jelteni kell.

Minden este végigpusztalom az aktuális szerelemsoromat.

Beáll a körbe, most neki kell fiút választani. Megy a taktikázás. A jó csajok minden körben pusztilkodnak, és úgy választanak fiút, hogy ne derüljön ki semmi.

A csúnya lányok nem pusztilkodnak.

Eszenyi Franciska nem vesz részt a sóderozásban.

Minek vinné oda girhes testét, kócfjét.

A nyolcadikos Telkes Betti viszont minden körben pusztilkodik. A tábor legjobb csaja, sárga bikiniben pompázik a bélatelepi horgászstégen. Férfiak csónakáznak át a Kohóipari Minisztérium üdülőjéből, nyiszogtatják az evezővillát, biztatják, ugorjon a vízbe, hátha lecsúszik a melltartója.

A mellén kívül a hullámos haja és a szemöldöke tetszik legjobban, a két szabályos ív a homlokán.

Ő az első a szerelemsoromban.

A parton állva tanakodunk Mikivel, hogyan vegyük rá a Búvár Kund órsöt, hogy lékeljék meg a kohászok csónakját.

Reggeli zászlófelvonáskor Vera néni napiparancsban hirdeti ki az aznapi programot. Este, zászlófelvonáskor felsorolja, ki részesül dicséretben, ki szegte meg a táborrendet.

Egyszer járok az Akropoliszban fürödni, de Rajnai, egy gombafrizurás nyolcadikos fitymáló megjegyzést tesz a fütyülömre. Éppen borotválkozik, és felajánlja, hogy megszabadít attól a ronda kukactól a lábam közt.

Nem tud focizni, állandóan Telkes Betti után koslat, de Betti sose választja vissza sóderozásban.

Csendes pihenő, a katonai sátor nehéz ponyvája alatt fulladozunk. A *Fiúk évkönyvéből* olvasok egy cikket: az első, Földhöz hasonló égitestet Kepler fedezte fel, egészen kicsi, és olyan ritka a tömege, mint a parafa, nem süllyedne el a Balatonban.

Szólnak Mikiék, hogy szökjünk ki a partra horgászni.

Sabjának van zsebpecája, átlátszó műanyagra tekert damil, ólomgolyócskák, csíkos úszó, horog.

Felhúzzuk hátul a sátorponyvát: snecizni indulnak a brigantik, Lacza Miki, Sabján, Révai és én.

Falkában rajzanak a moszatos kövek közt. Sabján kenyérgalacsint tűz a horogra, belógatja.

Várunk. Perzsel a nap.

A snecik kikerülnek a galacsint. Megbökdösik és unottan továbbúsznak.

Miki szerint paprikás kenyér kell, arra harap a sneci.

Révai a légy mellett kardoskodik, légy vagy pipacs.

Snecire pipaccsal, horkan fel Sabján, értesz hozzá!

Múcsali?, kérdem, mire engem is letorkoll, na, a másik nagyokos.

Hirtelen kiránt a vízből egy halat.

Akkora, mint a kisujjam. Ezüstösen, súlytalanul ficáncol.

Recsegő hang a hátunk mögül: Ti meg mit műveltek itt?

Feri bácsi matektanár, hobbija a küzdősportok. Tenyéréllal üt, váratlanul, fejtetőre, mellkasra, gyomorba, közben azt mondja, még élsz, de már láb alatt vagy.

Egyszer fölvetett a padomról egy Melba kockát: a Melba formája szabályos csonka gúla, mondta, ami jó ok arra, hogy megszeressük a térgeometriát.

A sneci, mint egy felhajított tízfilléres, némán pörög a magasban.

Visszadobni, adja ki az ukázt Feri bácsi, és egy villámgyors mozdulattal gyomron öklözi Sabját.

Elkobozza a zsebpecát, visszakísér minket a táborba. Határozatlan idejű sátorfogság.

A csendes pihenő szabályainak megszegése, tiltott horgászás, akár haza is küldhetnek. Egy nyolcadikos áll őrt a sátor előtt. Olvasok, csorog rólam a verejték.

Jön az ügyeletes: snecibrigád, indulj, egysoros vonalban.

Zászlólevonás. Oldalt várakozunk.

Vera néni értékeli a napot, súlyos rendbontás történt, négy pajtás szégyent hozott az úttörőcsapatra.

Ahogy a nevünket halljuk, menjünk előre.

Révai László.

Sabján László.

Mindenki a nyakát nyújtogatja, hogy lássa a bűnözőket.

Garaczi László.

Vonulunk a vesztőhelyre, de a harmadik Lászlóra incselkedő moraj fut végig a sorokon.

Vera néni kezében megremeg a papír.

Az utolsó névre várunk.

Kepler parafa bolygója lánghol a tavon.

Vera néni rekedt hangon mondja: Lacza Miklós.

Mindenki röhög, a tanárok is, kivéve Vera nénit és Feri bácsit.

Szigorú dorgálásban részesülünk, nem lehet komolyan venni, újra ki-kibugygyan a nevetés a tömegeből.

Az ilyen büntetés inkább dicsőség.

Az esti sóderozáskor megtörténik a még nagyobb csoda.

Rajnai, a gombafejű nyolcadikos, aki lekukacozta a fütyimet, Telkes Bettivel próbálkozik. Betti fintorog, nem választja vissza.

Bejelentik a takarodót, még egy kör, sóder, sóder, énekeljük, Telkes Betti közepén áll, keresi, hogy kit válasszon utoljára. Fontos döntés, sokan ilyenkor árulják el magukat, kiderül a szerelmi titok. Elengedem a mellettem állók kezét.

Odajön, kérdi, hogy én vagyok-e az egyik sneciző Laci.

Tökéletes tisztaságú homlokán a kecses ívű szemöldök.

Megpusztiljuk egymást. Vattacukorillata van.

Elkábulok a testéből sugárzó melegtől.

Takarodó, fekszem a zörgő szalmával tömött matracon. Megköszönöm szüleimnek, hogy ezzel a csodálatos szerencsehozó névvel ajándékoztak meg.

Másnap délelőtt visszkapjuk a zsebpecát.

Stukázva fejelem a gólokat a vízben.

Az én Bettikém (most már így hívom magamban) a stégen napozik. Recseg a fogam alatt a kakaós palacsintába szórt kristálycukor. Csendes pihenő alatt a fehér törpékről és vörös óriásokról olvasok egy cikket. Mámoros hangulatban várom az estét. Rajnai vacsoránál valamit magyaráz Bettinek. A szerencsétlen, még nem tud semmit.

Betti aznap nem jött ki sóderozni.

Másnap sem, pedig az már a búcsúest volt.

Elénekeljük a csasztuskákat a tábortűz körül, a titkár pajtás könyörgésre elgítározza a *Guantanamerát*.

Tíz perc marad fogmosásra. Megyek a csaphoz, kezemben fogkefe. A hajáról ismerem fel Rajnait, össze vannak tapadva, Telkes Betti fenekét gyurmázza egy fa alatt.

Nézem magam a repedt tükörben.

A part felé kerülök, Eszenyi Franciska egy padon ül egymagában, a gyér fényben is látszik, hogy az arca tele szűnyogcsípéssel. Egyszer sem jött ki sóderozni.

Másnap a vonaton csikarni kezd a hasam.

Tikkasztó hőség, nincs levegő a kupéban.

Bőröndök a fejünk felett a csomagtartóban, velünk szemben egy megvált arcú férfi egyik cigiről gyújt a másikra. Feje fölött bekeretezett fénykép: *A mezőkövesdi gyógyfürdő*.

Miki megkérdi, kinyithatjuk-e az ablakot.

Tőlem, mondja, de nem lehet.

Miki rángatja a fogantyút.

Elhúzom a fülkeajtót, friss levegő ömlik a fülkébe, de a rázkódástól zötykölődve becsukódik.

Megpróbálom kitámasztani.

A férfi a térdére könyökölve bagózik.
Időnként felnéz, majd újra lehorgasztja a fejét.
Hallgatunk, elpilledve.
Tíz nap van hátra a nyárból.

A tévéhíradóból tudom meg, hogy Borisz helyére egy kajmán érkezett az állatkertbe, neve Pablo.

Kezdődik a sulis, Vera néni fonott kosárban három kiscsibét ajándékoz az osztálynak, faluról hozta.

Kijelöli a gondozókat, idén is nevelgetni kezdjük kis kedvenceinket az osztály hátsó sarkában.

Vékony hangon csipognak, de nem sokáig. Az első nagyszünet után kinyúlva, élettelenül hevernek a láda fenekén.

Vera néni szükségállapotot hirdet, a fuksziákat is eltávolítja a polcra. Fenyegetőzés, zsarolás, hiába, az osztály konokul hallgat. Impertinens banda, kiáltja, és bevágja az ajtót.

Aznap hazafelé Mikivel lerakjuk a thanatoszi antropológia alapjait. Pusztalátszat, hogy a felnőttek élnek, csak a lendület viszi őket előre. Mi még élünk, de kétséges, hogy Vera néni él-e. Nincs sűrűsége, csak vibráló körvonalai. Néha mégis van neki tömege, mikor fejbe vág vagy seggbe rúg.

Tavasszal pótlapok kerülnek az ellenőrzőmbe. „Laci a WC-ben bujkálva, amit a gregoriánról írtunk, széttépte.”

Vera néni behívhatja a szüleimet. Valamiben megegyeznek, mert onnantól nem vesz rólam tudomást. Nem szól hozzám, nem néz rám, nem mondja ki a nevem.

Eltelik egy újabb nyár, kezdődik a nyolcadik.

Telkes Betti már nem jár a suliba, a ballagáson ő kapta a legtöbb virágot. Jönnek délután bandában a tavalyi nyolcadikosok, sorban leköpi az iskolakaput.

Senki nem beszél a halott csibékről.

Állok az udvaron, kinyitom a kezem, egy marék sárga tollpihe. Pablo vagyok, a ragadozó kajmán.

Abban az évben kezdik forgatni *A keresztapát*, a bíróság ítéletet hirdet Charles Manson ügyében, újraválasztják Todor Zsivkovot. Hosszú házi őrizet után Mindszenty bíboros elhagyja Magyarországot, meghal Igor Sztravinszkij, Coco Chanel és Hruscsov. Gábor Dénes Nobel-díjat kap. A Vietkong betör Laoszba, a Black Sabbath kiadja a *Paranoid* című lemezt.

Ókontri

43

Jancsika, aki már másodikos volt, ma nem ment iskola után haza, hanem az Alvégben betért játszani Barczai Tibiékhez. Reggel otthon engedélyt kért és kapott rá. Többször előfordult már ez. A szintén másodikos Tibi a barátja volt, és attól sem kellett tartani, hogy étlen marad, mert Barczaiék ilyenkor a fiúkkal együtt megebédeltették.

Szombat lévén bableves volt kolbásszal, és miután megették, hátra vonultak a szérűre azzal, hogy ott játszanak. De nem játszottak, a játék csak álca volt. Meglógtak, ahogy előre kitervelték, és a Cigány-páston át a Felvégebe, majd onnan Jancsikáék temető melletti földjére mentek, amely az Árva-kert végéből nyúlt le a bekötő útig, és két nevezetességgel bírt. A laposán német katonasírok sorakoztak, lent a végében a garád pedig tele volt háborús hadiszerekkel.

A sírok nem érdekelték őket, annál inkább kíváncsiak voltak arra, ami a bokrok alatt van. Apróságokat, mint puskagolyót máshol is lehetett találni, és sütögettek is el vöröstégla lyukába dugva, kapszlira sarazott, hatvanötös szöggel, a garád azonban komolyabb értékeket, aknákat, tüzérségi lövedékeket, gránátokat is rejtett, amelyeket a németek hagytak hátra, és a háború után ide hordták őket össze.

Nem figyelmeztetett tábla, de mindenki tudott róla, és gyerekek számára tiltott terület volt. Jancsikát sem engedték bele, ha ide jött a szüleivel. Legutóbb azonban, mikor az anyja Fánival krumplit kapált itt, túljárt az eszén. Azt füllentette, hogy átmegy a temetőbe megnézni a dédszülei sírját. A temetőkerítésben volt egy lyuk, és át is bújta rajta, de utána nem a sír felé vette az irányt, hanem a temető kapuján át ki az útra, az úton pedig le a garádroz, a garádnak az út felőli oldalára.

Mikor odagyűjtötték a veszélyes eszközöket, még kicsik, ritkák voltak a bokrok, de azóta megnőttek, megterebélyesedtek, úgyhogy Jancsikának nem kis gondot okozott a behatolás, aztán pedig az előre jutás. Meg kellett küzdenie a szárazakkal, ágakkal, helyenként leguggolnia, négykézlábra ereszkednie, de fáradozását siker koronázta, elérte azt a zónát, ahol a kincsek hevertek. Nem egy rakáson voltak, nem kupacban, hanem szanaszét, legtöbb az avar alatt vagy félel a földbe süllyedve. Sietnie, kapkodnia kellett, de így is többet szemügyre vett, és végül egy szokatlan, henger alakú aknánál állapodott meg, amely úgy festett, mint egy nagy, hosszúkás konzervdoboz, azzal a különbséggel, hogy egy csőszerűség nyúlt ki belőle a végén szíromszerűen széthajló rudacskákkal. Feküdt a földön, felállította, és megtisztította a ráragadt levelektől. Még nem rozsdásodott meg teljesen. Itt-ott látszott rajta, hogy valaha zöld volt. Hallotta, hogy az ilyesmit előbb hatástalanítani kell, kiszedni belőle a gyutacsot. Anélkül, hogy megérintette volna a rudacskákat, próbálta kicsavarni a csövet, de az meg

se moccan. Viszont mintha valami sziszegő hangot adott volna, mint a bicigli-szelep, mikor pumpálás után kihúzzák belőle a tömlővéget. De az is lehet, hogy csak képzelte, vagy valami kígyó sziszegett a közelben. Megint neki akart látni, amikor a nevét hallotta. Az anyja hívta. Gyorsan lefektette az aknát, és gondosan betakarta avarral, jelül mellé szúrt egy ágacs kát, és kijött a garádból. Ravaszul ugyanazon az útvonalon, a temetőn át tért vissza, megőrizve a látszatot, hogy a dédszülei sírjánál volt.

Nem vették be magukat mindjárt a bokrok közé. Előbb a sírok közt bóklásztak, mintha eperésznének, mert itt-ott földieper is termett a halmok oldalán. Arra az esetre keltették ezt a látszatot, ha valaki látná őket, a távolabbi földekről vagy a temetőből. Csak azután léptek akcióba.

Jancsika ment elől, mintha ismerné az utat, holott nem ez volt a helyzet, mert pár napja a túloldalról hatolt be. Először nem találták a lelőhelyet, de aztán csak rábukkantak, magát az aknát viszont sokáig keresték. Jancsika már azt hitte, hogy megfűjták, pedig csak eldőlt a jel, vagy letaposta valaki. Lesöpörte róla az avar, és büszkén mutatta Tibinek. Nem vacakoltak a hatástalanítással. Majd kint a síroknál, gondolták, ahol nincs ilyen szorosság, és világosabb is van, vagy ott-hon, valamelyiküknél, attól függően, hová tudják becsempészni. Tibinek az akna nem volt elég, ő még kézigránátot is akart. Bemászott a sűrűbb részbe, ahol felállni sem lehetett, elkaparta a leveleket, és szerencséje volt, menten három kézigránát vált láthatóvá abból a fajtából, amelyet kukoricagránátnak hívtak azok, akiknek már volt, mert úgy nézett ki, mint egy kis cső kukorica. Kettőt a zsebébe gyömöszölt, egyet Jancsikának adott.

Már indultak volna kifelé, amikor két nagy fiú jelent meg tőlük pár méterre. Olyan hirtelen bukkantak fel, hogy meg sem próbáltak eliszkolni. Valami kijárt ösvényen jöhettek, mert nem ropogtak az ágak, semmi zajt nem csaptak. Kurta Józsi volt és Josko Flóri, mindketten nyolcadikosok, szenvedélyes gyűjtők és nagy szakértők hírében. Állítólag ismertek minden robbanószerkezetet, rajtuk nem fogott ki egyik sem, olyan pedig végképp nem fordulhatott elő velük, mint a náluk is idősebb Zvara Emillel. Annak tavaly felrobbant a kezében egy ruszki kézigránát, és bár csodával határos módon életben maradt, de örökre elnyomrodott a jobb keze, nem tudja az ujját mozgatni, és olyan görbére bénultak, mint-ha fogna velük valamit, pedig többször is megoperálták.

– Hát, ti mit kerestek itt? – förmedt rájuk Flóri. – Dikheld már – mondta Józsinak –, mi van az egyiknél, ugróakna, német ugróakna. No, tedd csak le! – szólította fel Jancsikát, és az ágakat széthajtva odament hozzá.

– De ez emménk, mink találtuk, a mi földünkön, mert a garád is emménk – tiltakozott az.

– A garád lehet, de ami benne van, az nem – jelentette ki Józsi. – Egy akna különben se csecsszopók kezébe való, mint ti vagytok.

– No, add ide szépen! – nyújtotta a kezét Flóri.

– Tessék – adta át az aknát lemondóan Jancsika.

Fájó szívvel, de engedelmeskedett, mert Tibinek már sírásra görbült a szája, és attól tartott, hogy önként átadja a kézigránátjait is, és tőle is elveszik az övét.

– Most aztán sipirc innen, és kint se lássunk benneteket! – parancsolt rájuk Flóri.

Lógó orral távoztak a garádból, de nem teljesen letörve. Némiképp vigasztalta őket, hogy legalább a kézigránátjaik megmenekültek.

– Hova mégy? – kérdezte Jancsika látva kint, hogy Tibi az út felé veszi az irányt.

– Haza.

– Haza? Dehogy megyünk haza – szögezte le Jancsika, aki nem törődött bele a veszteségbe. – Maradunk. Megvárjuk, amíg elhúzzák a csíkot, aztán visszame-nünk. Találunk még mi ott olyan aknát. Ahol egy van, ott van több is. Vagy ha nincs, jó lesz másmilyen is, tányérakna is, vagy valami ruszki akna, ami állítólag nem olyan jó, de jobb, mint a semmi.

– De meglátják, hogy nem mentünk el.

– Nem, mert elbújunk. Meg különben se erre gyönnék ki, hanem a másik ol-dalon, ahol bementek. Mért kerülnének?

– Hol bújol itt el?

– Hát, az egyik sírhalom mögött. Vannak olyan magasok, hogy eltakarnak – magyarázta Jancsika. – Emögött, ni – és a legtávolabbi sorhoz ment, és lehasalt egy mögé.

Tibi követte a példáját.

– Húzd be a farodat, hogy teljes takarásban legyél!

– De minek elbújni, mikor úgyse erre gyönnék? – okvetetlenkedett Tibi.

– Hátha mégis, sose lehessen tudni.

Jó negyed órája lapultak már így, fe-felemelve a fejüket, ki-kipillantva.

Tibi unta, és Jancsika lábaszárát is megcsípte egy hangya, és már-már azon volt, hogy feláll azt hívén, hogy elmentek, de a biztonság kedvéért előbb kiku-kucskált, és azt látta, hogy azok éppen kilépnek a bokrok közül.

– Bassza meg – sziszegte. Ha a szülei nem hallották, káromkodott, mint a többi gyerek. – Mért ezen az oldalon gyönnék ezek ki?

Hamarosan megtudták, mikor ismét felemelték a fejüket.

Ahelyett, hogy elmentek volna, közelebb jöttek, és letelepedtek a gyepre. Pontosabban csak Józsi ült le, Flóri guggolt, és nézte, amint az az aknán dolgozik. Ott volt előtte, a lábai közt, és éppen a csövére illesztett egy fogót.

– Te, ezek itt hatástalanítják – mérgelődött Jancsika.

– Meddig tart az? – kérdezte Tibi.

– Nem sokáig.

– Honnan tudod.

– Csak gondolom.

Vártak.

Csend volt, a garádban egy ökörszem cserregett, a Felvégből kutyaugatás hal-latszott.

Mikor megint kinéztek, Flóri még mindig az aknával bíbelődött, de Józsi már nem guggolt, hanem állt.

Eltelt vagy tíz perc. Jancsika remélte, hogy már elmentek, és éppen ki akart kémlelni, amikor fülsüketítő robbanás rázta meg a levegőt, lerepült a sapkájuk, és föld, fű hullott rájuk.

Rémülten néztek egymásra.

Lesöpörték a fejükről a földet, fűvet, és felemelték a fejüket. A füsttől először nem láttak semmit, de amikor eloszlott, borzalmas látvány tárult a szemük elé.

Az akna helyén egy gödörfele volt, Flóri seholt, csak Józsi ült kissé hátrább, hátra dőlve, a jobb kezével kitámasztva magát. A bal karja hiányzott, és ömlött a helyéről, a vállából a vér. Nem volt inge sem, csak a gallérja maradt meg belőle a nyakán. Fe akart állni, de nem tudott. Egy nagy nyílás tátongott a hasa közepén. Ahogy erőlködött, hirtelen kiszaladtak rajta a belső részei, a gyomra, bele, mája és talán az egyik veséje is. Előrehajolt, próbálta őket a kezével visszagyömöszölni. Először egyszerre mindet, nem ment, aztán egyenként, de úgy sem, mert kicsúsztak a kezéből.

A legrémisztóbb az volt, hogy közben meg se nyikkant, nem kiabálta, hogy segítség, nem jajgatott. Hallgatott.

Elborzadva figyelték.

Érezték, hogy tenni kell valamit. Odamenni, és valahogy segíteni, míg nem jönnek emberek a faluból, mert biztos jönnek majd, hisz hallhatták a robbanást, legfeljebb időbe telik, amíg ideérnek. De nem mozdultak, megbénította őket a látvány szörnyűsége.

Végül Jancsika nem bírta tovább nézni a hasztalan kínlódást, erőt vett magán, felugrott, és odaszaladt.

Józsi már szinte vérben úszott, de nem adta fel. Sikerült visszaterelnie a májat, a többivel azonban továbbra sem boldogult, illetve a vastagbéllel mégis féltent, valamennyit visszanyomott belőle, de a zöme kint maradt, a sliccén túl lenyúlt a földre, ahol beleakadt valamibe, gyökérbe vagy göröngybe.

Akaszd ki, kérte a tekintetével Jancsikát.

Az leguggolt, de csak a fejét rázta, nem mert hozzányúlni.

– Törj egy ágat! – suttogetta Józsi.

Jancsika hozott a garád széléből egy fagyalvesszőt, és odaadta.

Józsi előbbre hajolt, és ahol a bél visszakanyarodott, ott alá dugta, de nem bírta felemelni vele.

– Majd én – határozta el magát Jancsika, és kivette az ágat a kezéből.

Ismét leguggolt, és ugyanott, de ellenkező irányból alácsúsztatva a vesszőt, ám ahogy közelebb hozta vele, leesett, rá a vékonybélre, amely valamiért kupacban maradt. Onnan már átengedte volna Józsinak, csak hogy nem akarván fél munkát végezni, megtolta a vessző végével, amitől kilyukadt, és kifolyt a tartalma.

Felordított, undorodva dobta el a vesszőt, és elrohant. Át a sírhalmokon, fel az oldalon a krumplibokrok közt. Tibi, mint akit szintén kergetnek, utána. És meg sem álltak a tetőn lévő másik garádig, ahol elbújtak. De a borzalom velük jött, és elkísérte őket oda, aztán haza is, mikor órákkal később mégis előmerészkedtek, és visszamentek a laposra. Addigra ott már nem volt más, csak a véres fű és a gödör, mert közben megjöttek az emberek a faluból, és elvitték Józsit, aki, mint a szüleiktől megtudták, meghalt.

Flóri túlélte, csak könnyebben sérült meg, és elfutott. Ez azért volt lehetséges, mert ült, Józsi viszont állt, és az ugróaknára jellemző, hogy egy külön töltet olyan méteres magasságba előbb felrepíti, és csak aztán robban, és ezért találta telibe Józsit, legalábbis ezt állították, akik voltak katonák.

Mindketten alapos fejmosást kaptak otthon, pár napra el is tiltották őket egymástól, de ez semmi volt a lelki megrázkódtatáshoz képest, amelyet a baleset okozott. Tibi gyorsan kiheverte, de Jancsika hetekig, hónapokig nem tudott sza-

badulni a belső szervek látványától. Annyira szenvedett tőle, hogy még a hadiszerek gyűjtésével is felhagyott, azontúl még puszkagolyót sem vett a kezébe, és az anyját sem kísérte el többé azon a nyáron arra a földjükre. Sőt, arra sem lehetett rávenni, hogy Mindenszentekkor a temetőben részt vegyen a szokásos, közös gyertyaégetésen, pedig azt nagyon szerette, kivált, hogy megengedték neki, hogy utána a csonkokat a folyással együtt kiszedje a földből, és otthon új gyertyákat gyúrjon belőlük.

Steve hordott, Georgie-val. Nem volt már Mihály, elbocsájtotta, feleslegessé vált. A nagyfia lett a segítsége. Hazajött Egerből, miután mint kulákgyereket kizárták az ipari iskolából. Egyszerre maga rakta a kocsit, a kazlat, Georgie csak feladta a kényvet, de remélte, hogy az hamarosan átveszi a helyét, mert továbbra is örömet lelte a paraszti munkában, nem szegte kedvét, hogy nem lehet belőle villanyszerelő.

Dél lett, mire végeztek a soros fordulóval. Nem fogták ki a lovakat, vödörből megittatták őket, rájuk akasztották az abrakos tarisznyát, és bementek ebédelni a házba.

– Ez meg ma jött – mondta Júlia, miután végeztek az evéssel, és átnyújtott a férjének egy levelet. Maga nem evett velük, nem esett vissza a hagyományos háziasszonyi szerepbe, amely kiszolgálást írt elő. Csupán azt akarta, hogy a férfiak minél előbb túl legyenek az ebéden, mert a hordás olyan, mint a tűzoltás, sietni kell vele.

– Furcsa – tette hozzá –, Franciaországból! Kivel levelezünk mi Franciaországban? Van ott nektek rokonotok?

– Tudtommal nincs – felelte Steve.

– Az én családomnak se.

– Valami Jaques Poulettől La Napoulból – nézte meg Steve a feladót.

Eszébe jutott, hogy annak idején a hajón megismerkedett egy francia asszonnyal, még címet is cseréltek, de soha nem írt neki, még a nevét is elfelejtette. Az volna? Nemigen. Mért írna most? Több mint tíz évvel később.

Felszakította a borítékot.

– Jaj, ne az ujjaddal! Tönkretesz a bélyeget – szólt rá Júlia.

– Mít számít? Itt senki nem gyűjt bélyeget.

Steve kivette a levelet a borítékból, és széthajtotta.

– De hisz ez Kaliforniából gyött, az öregeimtől. Itt van, hogy Wheeler. Az apám írta, megint magyarul. Megismerem a kézírását.

Hangosan olvasni kezdte a levelet.

– *Kedves Fijam, Menyem, Gyerekek!*

Kivánom a Jóistentü, hogy soraim egészségbe tanájanak beneteket. Tán csudálkozol hogy én írok, nem anyád de neki már úgy reszket a keze, hogy csak kaparás az írása amit nem tunnátok elolvasni. Meg azon is meglepődhetel hogy magyarul, de meg akartam mutatni hogy nem felejtetem el még a magyart meg így a feleséged is el tudja olvasni ha te akadályozva lennél bár úgy tudom tud egy kicsit angolul.

Ne téveszen meg a feladó, nem kötöttünk Franciaországba és nevet se változtatam. Azér kapjátok onnan a levelet mert azt kérted hogy ne írjunk mert otthon ojan állapotok

vanak hogy aból is bajotok lehet. Csak hogy mink nem birjuk megálni és azt tanáltuk ki hogy előb oda küldjük anak a szeméjnek aki a kupertán van. A Helenék szomszédja egy francia ember és anak az unoka öcse az illető. Jóba vanak aval a szémszédóval es megkérték hogy kérdeze meg a rokonát hogy oda kúdhetyük e a leveliünket, továbbitaná e. Vállalta. Így hát kerülvével jutot el hozátok a level de még mindig job mintha egyátalán nem íránk aztán semmit se tunnátok felölünk, mink meg felöletek. No hát ez a hejzet a feladóval.

Mi van veletek? Megvattok e még? Van e még földed? Nem veték e el már azt is ami memmaradt? Hát a traktor? Kapol e már bele olajat vagy mégmindig a két lóval dógozol? Minyő vót a tél? Hogy telettek a vetéseid? Kell e még repcével kínlódnod? Tudtad e tejjesíteni a beadást? Meghatták e a fejadagot? Van e még marhád? Mivel főz a Júlia ha magatoknak nem vághattok disznót? Veszíték a zsírt? Esztek hetente legalább eczer húst? Kéne, pláne neked hogy erőd legyenék. A csirke is jó de a marha vagy a disznó jobb. Hogy van a család? Mekkora a Jancsika? Nagy lehet már. Második osztájos igaz e? Hát a Georgie? Hogy smakkol neki a tanonccság? Én a helyébe high schoolba mentem vóna vagy hogy is hijják otthon azt az iskolát ami junior után van?

Te ide hallgass, anyádóval már többször íratam, hogy ne kínlógygál ott tovább hanem adjad fel és gyere haza. Ezt kívánja a józan ész, nincs értelme várni. Nem tehetel róla hogy nem sikerült. Nem a te hibád, hogy az van ami van hanem a Hitleré, a Sztaliné meg a Roosewelté is aki Isten nyugosztalják de lepaktált a Sztalinval. Nem lesz már az ókontriba jobb, a te életedbe nem. Nem várjad meg, míg földön futóvá tesznek vagy börtönbe zárnak. Gondojjál a családotra ha magadat feláldoznád is. Mi lesz velek, a felségedvel meg a két gyerekvel? Csak egy szavadba kerül és kúggyük a hajó jegyeket meg annyi pénzt amennyi a vonatra kel. És ha megkaptad indújátok. Ki kel hogy engegyenek az országbu. US álampolgár vagy és Georgie is. A Júlia nem és a Jancsika se de a hites feleséged, a kisgyerek meg az édes fjad. Kel hogy út levelet kapjanak. Egy család vattok amit nem akarhatnak szét szakítani. A kommenistáknak is van családjá, tuggyák hogy mi az. Nem tehetik meg hogy tégedet hannak kigyönni őket meg nem. Nem tarhattyák őket vissza, magukba, családfő, támasz nélkül. Még ha te itt lennél ók meg ott akkoris azon kelene hogy legyenek hogy kigyöhesenek, mert olyan is van hogy családegyésítés, mert az törvény, hogy együt legyenék az ami együbe tartozik.

Ha másként nem megy menjél el Pestre. Van ott US köveccség. És kerjed meg őket hogy segiccsenek. Beszéjjenek a kommenistákoval, hogy családostu engegyenek ki. Ők is ott vannak, a köveccségiek, aztán láttják mi fojik az országba. Meg ha vakok süketek is akkor is kutya kötelességük segíteni. Azé tarcsuk őket az adónkból, hogy képviseljék Amerikát az amerikai érdekeket és te amerikai vagybár magyar is de ez nem tartozik rájuk.

It nincs semi különös újság. Megvagyunk, csak egésség nincs ami nem csuda mer már a 81ediket taposom. Nagyon fogy az erő úgy hogy egy kis konyha kertet kivéve a földvel egészen felhagytam már csak marhával foglalkozok. Ami liszt kel a konyhára meg zab a lónak, szem a baromfinak azt vesziük. Van egy emberem is, fél mexikói, de rendes, megbizható, itt lakik velünk a házba, a te régi szobádba. Legjobb vóna már eladni a ranchot, és bekötözni Santa Paulába, hogy ha történik velünk valami akor a Helen közelebe legyünk ne it kint ahol senkink sincsen. De egyelőre nem tudom magam rászánni, reménykedek, hogy csak haza gyössz, aztán átveszed, nem jut idegen kézre és nekünk se kell elmennünk innen hanem itt húnyhatjuk le szemünket ha letelt az időnk.

Aszongyák az aszonyok tovább élnek meg joban bírják az öregséget. Hát lehet hogy engem előb szólít az Úr de a másik része nem igaz, anyád gyorsaban szerel lefele mint én.

Írtam hogy már nagyon reszket a keze bár a leves még megmarad a kanalába. Fijatalab mintén de úgy fáj a lába hogy alig bír menni. Ülve még megfőz ha mindent a kezébe adok de már nem fej mos takarít és tyúkokat se eteti. Én fejek látom el a baromfit, csak a takarítást csináltassuk a mexikói felségével, aki nem it lakik hanem Saticoyból gyön minden második héten.

Bátyád nővéred húgod jól vannak legalábbis mink így tuggyuk. Helen kijár hozzánk bár ujaban ritkán gyön mer a jányának gyereke születet aztán avval van elfoglalva, Jimet a télen látuk utoljára de rendszeresen ír és azt veszem ki a leveleiből hogy jól megy neki. Legutóbb például televisiont vettek, ha tudod mi az. Olyanforma szerkezet mint a rádió de nem csak halani lehet azt aki beszél benne, hanem látni is meg minden egyebet amit mutatni akarnak. Egy bánata azért van. Johnny fia aki mint tudod olajmérnök lett még mindig nem házasodot meg pedig ő már unokát is szeretne. Ugyan minek kérdezem én hisz Johnny Oklahomaba lakik és nem sokat látna ő abból. Van két jánya is, csak hát azok még kiskorúak. Most jut eszembe, a Rose nincs is olyan jól. Maga van a kisjányával mert az ura ott hagyta. Fogta magát és lelépet mint a te Anitaád annak idején amiből látszik hogy nemcsak a nők felelőtlenek már. Többször látogat haza mint Jim mert magányos bár az igaz hogy Pasadena közelebb van mint Riverside mert hogy közben oda egy otani iskolába helyeztete magát nem akart Newhallban maradni az emlékek miat. Irhatnál neki a francia címen keresztül biztosan örülne.

No, enyi elég is eccerre. Már nagyon nyomja az orromat a pápaszem, úgyhogy leve-szem és abba-hagyom.

Irjál minél előbb és tudassad hogy döntötél.

Vigyázzál magadra és a családodra.

Es még valami. Ne húzzá újjat a kometistákkal mert azt tartja a mondás hogy nem jó szélvel szembe húgyozni. Érd el hogy kiengegyenek beneteket és kész.

Isten veled, veletek és velünk is.

*Szerető apád.
Anyád nevében is.*

Steve Júliára nézett.

– Hm, hm – ingatta az a fejét.

– Csak ennyit mondasz?

– Ennyit, a többit tudod.

– Szerintem nagyapának igaza van – jegyezte meg Georgie angolul.

– Szerintem is – felelte Steve.

– Akkor visszamegyünk?

– Majd meglátjuk.

Steve összehajtotta, a borítékba csúsztatta a levelet, és visszaadta Júliának.

– Gyerünk, fiam, vár a munka – és kiment Georgie-val a házból.

A halak tudják

részlet

Nézte, hogy a kétkanálnyi kakaó miképp süllyed el a tejben. Mint két sziget, két pici Atlantisz merült alá lassan.

Eszti szerette ezt az esti csöndet. Nyugodtan ki merte volna jelteni, hogy mindig erre vágyott. Egyszer látott egy filmet, ami az Alföldön játszódott. Oda érkezett egy fiú, valami tudóspalánta, eredetileg csak néhány hétre, hogy madár-megfigyeléseket végezzen, aztán ott maradt. Már akkor is érezte, hogy valami ilyesmi lenne a neki való.

Kilenc évet ücsörgött végig egy kutatóintézetben, ami nem volt rossz, de sokkal kevesebbet lehetett kint a természetben, mint amire egyre növekvő kedve serkentette volna. Iroda, papírok, villódzó monitor, e-mailezgetés, nyomtatás. Többnyire ebből állt a nap. No meg dr. Pappból, a nagyemberből, aki tényleg nagy volt; egyébként az esze sem volt kevés, de hogy mindenre és mindenkire rátelepedett nyomasztó súlyával, az biztos. Csak bömbölni tudott, és rendes szokása volt, hogy lapátnyi kezével hátba vagdossa az embereit, férfi-női kollégát, takarító nénit egyaránt. Dr. Papp agglegény volt, ezért aztán az intézetben mindig is akadt egy-egy nő, aki úgy érezte, hogy dr. Papp mellette lelhetné meg a boldogságot, jóllehet, az igazgató úr egy csöppet sem tűnt boldogtalannak, és emiatt a felajánlásokkal sem élt. Eszti azért egy csöppet elcsodálkozott, amikor egy kísérleti tervet beszéltek meg, dr. Papp egyszerre felsóhajtott, „Néha megborzadok, elmúltam ötven, és még nincsen gyerekem!”, mondta, majd a kezét a tarkóján összekulcsolva hátradólt a foteljában és vigyorogva nézett rá. „Mit gondol, Marcipán, nem kéne dolgoznom ezen a projekten is?”

Marcika Eszter a tőle telhető legnagyobb természetességgel felelte, „Azt hittem, professzor úr minden idejét lefoglalják az afrikai törpeharcsák.”

Dr. Papp felnevetett, nevetni is úgy tudott, hogy rengtek belé a falak, aztán a következő pillanatban akkorát csapott az asztalra, hogy több papírlap is elszállt a szelével. „Igaza van, Marcipán, hogy a fenébe csinálja, hogy magának mindig igaza van?”

És Eszti érezte, hogy ebben a túlzó dicséretben ott rejlik egy szemernyi szemrehányás és idegesség is.

Anya halála után ösztönösen felajánlotta az apjának, hogy hazaköltözik. Apa nyolcvannégy éves, Eszti a második házasságából született, pontosan ötvenéves volt akkor. Mindig is restellte kicsit, hogy az apja kopasz, a maradék haja ősz. Rendre a nagyapjának nézték a „bácsit”. Pedig apa friss és üde volt, elmúlt hatvanéves, amikor vett egy kismotort, azzal járt fel a hegyre, a szőlőbe. Most már legalább két éve nem motorozgat. Kapálni is ritkábban megy fel. De a temetés

után idegesen förmedt rá, „Sehová nem költözöl, maradsz a seggeden, ahol vagy. Nem vagyok pisis gyerek, akit babusgatni kell. Azt nem fogod megérni. Majd úgy csinálok, mint anyád.” Ebben az egyben lehet, hogy igaza volt.

Anya reggel összeesett a konyhában és meghalt, még mielőtt az első cigaret-tára rágyújthatott volna. Hatvannégy volt mindössze.

Eszti megrázta a fejét, mint aki nem is akarja hinni, mindez így történt. És hogy mindez újra és újra végigfut a fejében, miközben elsüllyed a tejben a két kis kakaóhalom. Megkavarta az italt, kortyolni kezdte. Ha igaz, amit egyszer hallott egy tréningen, a világ bennünket érő jeleinek csupán hat százalékát vagyunk képesek észszel felfogni, a többi meg ugyanúgy elsüllyed bennünk, mint a kakaópor.

Még ki kell majd mennie a kádakhoz, ahová napközben behozták a lehalászott halat; ezeknek két napig itt kell pihenniük, amíg kiürül a gyomruk, mert csak úgy lehet szállítani őket. És pont ez benne a jó, hogy ki kell menni. Este, kilenc után felhúzni a gumicsizmát, végigjárni a telepet, a kádakat. Beszélni még egy-egy emberrel. Mindegy, hogy éjjeliőr vagy halász.

Anya temetése után három héttel volt az osztálytalálkozója, nem kerek évforduló, de akkorra sikerült összeszerveznie Kékesynek. Eszti a legjobban Ardó Magdit várta, akiről, amióta férjhez ment Máltára, alig tudott valamit, de Kékesy jelezte, sikerült kiderítenie, hogy Ardó is itthon van mostanában, és hosszas nyomozás után beszélt vele, úgyhogy jön. És valóban, Ardó Magdi beállított, és rögvest odaült Eszti mellé a padba, ahol négy éven át a helye volt. Csak annyit mondott köszönésképp, mert késett, és Béla bácsi már szónokolt, hogy „Bocs, a halakat nem lehet csak úgy ott hagyni.”

Ezért kell néha találkozni az igazán fontos emberekkel, filozofált magában Eszti, miközben kiitta a kakaóját. Az osztálytalálkozó után egy hónappal már ott dolgozott a halgazdaságban. Ardó amikor elvált a máltai férjtől, illetve az tőle, akkor hazajött. És még a repülőn megismerkedett Istvánnal, aki évek óta építgette a halastavait. Ardó nem titkolta, „Nekem kell valaki, aki mellettem van. Akkor én is nagyon be tudom vetni magamat.” El is végzett egy sereg tanfolyamot, kitanulta a halakat, a pályázatiírást és magát Istvánt is, aki – mint fogalmazott – a legszeretetremlétebb bálna.

„Halász leszel?“, kérdezte az apja, amikor közölte vele a döntést, hogy ott hagyja az intézetet és átköltözik a gazdaságba Magdiékhoz. Halász, hagyta rá, és még jól is esett ezt mondania. Minek mindig fennhéjázni. Hogy így a doktori cím, úgy a PhD. Halász, kész. Biztos van olyan halász, aki többet tud az egyetemi főatyaúristennél, akinek erről szól minden pecsétes papirosa.

Eszti felhúzta a gumicsizmát, belebújt a kapucnis kardigánjába és kilépett a házból. A mobilja megrezdült a zsebében, István kereste.

„Marcipán, a kettes-hármas mindenképp nézd meg, hogy forgatták-e a vizet, kell nekik az oxigén.” „Tudom”, felelte Eszti, „szóltam még délután Gyulának.”

„Akkor oksi, jóéjszákát.”

István alapos, de szőröző. Eszti Ardótól már rég tudta, hogy István itt mindent a saját két kezével épített. Egyszer erre járt kocsiival, amikor még csak kereskedett a hallal. Meglátta a bugyogó kis forrást a falu határában. Lefékezett, vissza-

tolatott, kiszállt. Aztán bement a polgármesterhez és megkérdezte, jól látja-e, hogy víz a semmibe folyik el. A polgármester felvonta a vállát. „Hát hová folyjon?” Akkor kezdődött itt minden, tizenöt éve. Azért István mesélt pár meredek dolgot is, amire láthatólag büszke volt, de Eszti inkább megrökönyödött rajta. Például, hogy milyen módszerrel felvételizteti az embereket. Kicsit beszél velük, aztán hirtelen azt mondja nekik, „hozd ide a cigimet, vagy figyi, ott kint találsz vödröt, mopot, mosd fel a folyosót.” Ha nem csinálja meg, érted, akkor mit akar itt? Itt a meló az első, aki ezt nem fogja fel, inkább el se kezdje. Ilyeneket mesélt István csillogó szemmel. Esztiben egyvalami nagyon megmaradt. Amit egy srácról mondott. „Bejött a gyerek, rögtön látom, hogy a csuklóján van valami karszalag. Kérdem, mi a szar az? Azt mondja, volt egy buliban, ott ez volt a belépő. Mikor volt a buli?, kérdezem. Négy hónapja? És nem tudod levenni? Nem, mondja, mert hogy érzelmileg fontos neki. Érzelmileg, aha, bólogatok. Ja, mondja, érzelmileg. Na, gyere ide, mondom a gyerekeknek. Elővettem a fiókból az ollót, megfogtam a kezét, és nyissz, érted, levágtam azt az ótvar szalagot. Tessék, ennyi. Megmondtam a srácnak, hogy itt nem érünk rá lelkizni, szalagokat nézegetni a kezünkön. Túl kell lépni ezeken. Vagy dolgozol vagy nem. Ezt kell eldönteni.”

Eszti átvágott az udvaron. A túloldalon épül az új tároló, EU-s pénzből, mert be akarják hozni az új dán takarmányt, ami ezerszer jobb, mint trikatér. A zsírt leégetik róluk, és a húsa olyan fehér lesz és dús, mint egy tengeri halé. Mert a ponty azért csak ponty, akárhogy is igyekeztek eddig. Zsírosodik, aztán ha megül az iszapban, baj van, megérik a húsán. És a vevő visszajelez, már nem olyan világ van, hogy azt eszi, amit kap. Ha iszapízú, többet nem vesz belőle.

A régi téesz-telep kocsiszínében ott álltak a teherautók. Még mindig akad néhány IFA, sőt ZIL is. „Závód Ímenyi Lihacsova”, zengték kórusban Magdival, amikor Eszti megérkezett, és István a Tojáson (az ósrégi Toyota-dzsippen) végigvitte őket a gazdaságon. „Ti miket tudtok!”, nevetett hörögve István, „én egy kukk oroszra nem emlékszem, pedig lehet, hogy jól jönne néha.”

Eszti elhagyta a mérleghidat, felkaptatott a kisebbik gátra, és a túloldalon leereszkedve odaért az úsztató kádakhoz. Figyelte, lát-e valakit az emberek közül, de sem Gyula, sem Sanyi nem járt a közelben, visszamentek az őrhelyükre. Messziről, a falu felől a templom kis harangjának kolompolása szállt, kilenc óra volt, és már majdnem teljesen sötét. Vége a nyárnak. Amikor valaha a *Tüskevár*ban olvasta ezt a mondatot, majdnem beleszakadt a szíve, annyira érezte, amit Tutajos és Bütyök, hogy ez tényleg valamilyen módon a halál, egy nyár sosem tér vissza többé.

Ma már nem így gondolja. Vagyis inkább toleránsabb lett. Már meglátja, miért szép az ősz. Mit ad a szeptember, az október és a többi hónap. Most kifejezetten várta az őszt. Annyit már tudott, hogy egészen karácsonyig nagyüzem lesz a telepen. A legfontosabb időszak következik, a lehalászás, a szállítás, bár ezzel neki nincs dolga. Neki a következő szezonra kell előkészíteni a tavakat, kitalálni valami újat, és lesni, milyen pályázatokból lehetne megvalósítani az ötleteket. Érezte, klassz lesz ez az ősz és a tél.

Végigsétált a kádak mentén. Mindent rendben talált. A kis vízforgató aggregátor serényen dolgozott, bár Eszti úgy vélte, felesleges egész éjjel mennie, már

eléggé lehűlt a levegő, ilyenkor az algák sem használják el az oxigént. Szól Gyulának, hogy egy óra múlva lekapcsolhatja a gépeket.

Megint megrezzen a telefon a zsebében. Megnézte, magántelefonszámot írt ki. Felvette.

„Esztikém, te vagy? Itt Vali néni, tudod, Zákányi Botond felesége.”

„Igen, igen, csókolom”, hadarta, és máris beleköltözött egy kicsi rossz érzés.

„Na, hát sokat vacilláltam felhívjalak-e, de aztán nem tudtam nyugodni.”

„Apámról van szó? Mi történt vele?”

„Igen, a papusodról. Ne ijedj meg, semmi vész. Tudod, hogy Botonddal milyen jóban voltak. Néha felhívom, amióta anyád meghalt, beszélünk néhány mondatot.”

„Köszönöm, igazán rendesnek tetszik lenni...”

„Jaj, hagyj már, nem ezért telefonálok. Itt volt apád a délután, tudod, születésnapom van, gondoltam, ő is egyedül van, én is, eszünk egy kis tortát, iszunk egy teát.”

„Isten éltesse, Vali néni...”

„Jól van, na, hagyj el. Éltet, éltet, de minek. Hanem Árpáddal történt egy kis baj..., ha érted, mire célzok.”

Eszti állt a négyes halmedence mellett, nézte a víz sima felszínét, és azt érezte, hogy ugyanolyan monotonul zakatol a feje, mint a szomszéd medencében a kis vízforgató.

„Nem, nem egészen. Rosszul lett?”

„Jaj, nem, dehogy. Ellenben... hogy is mondjam, nem tudom máshogy mondani, na... Összevizezte magát. Teljesen, lucskosra.”

„Jeszus...!”

„Ami igazán aggasztott, hogy egyáltalán nem vette észre. Mondjuk, én is csak akkor, amikor már indulni készült és felállt. Majdnem elájultam, amikor megláttam, de mit mondtam volna neki? Rettentő kínos volt. Ott állt, beszélt még, búcsúzkodott, és semmit sem érzékelt abból, hogy lucskos a nadrágja. Szólni akartam, mert valahogy éreztem, hogy így nem mehet ki az utcára, de egyszerűen nem jött hang a számra. Sőt, megvallom, roppant szégyellem, hirtelen meg akartam szabadulni tőle, és szinte kitaszigáltam az ajtón... Aztán meg néztem az ablakból, hogy ballag az utcán és befordul a sarkon. Hát ez van, angyalom, akartam, hogy tudd... és ne haragudj rám!”

„Ugyan, dehogy...”, mondta Eszti rekedt hangon a telefonba. „Köszönöm, hogy szólni tetszett.”

„Rá kéne nézni, elvinni kivizsgálásra. Tudom, Árpád nem könnyű eset. Ha hazajössz, szólj nekem, és segítek, amiben csak tudok. De ez így nem maradhat, ugye egyetértesz?”

„Persze, nagyon jól tette, hogy hívott. Megpróbálok elszabadulni pár napra. Még egyszer köszönöm, Vali néni.”

Visszasüllyesztette a mobilt a zsebébe, és továbbra is a vízre meredt. Itt járt a múlt héten egy kedves csapat, István néhány régi haverja, köztük volt egy fickó, aki viccelődve adta a nagy állatvédőt; nézték a lehalászást, és csak mondta a magáét, „Micsoda, elválasztják a halakat a családjuktól, miféle dolog ez? Egy halnak nincsenek jogai? Egy hal apja és hal anyja az nekünk semmi?”

Amíg él, egy apa apa marad. Ebben bizonyosan különbözünk a halaktól.

Fel kell hívnia apát, még ma este. Úgyis éjfélig olvas. De mit kérdezzen? Hallom Vali nénitől, hogy... Apa tudod, az inkontinencia... El fogja küldeni melegebb éghajlatra.

„Jó estét, Esztike.”

Gyula jött szembe, az egyik éjjeli műszakos. Olyan férfi, akitől félne a sötétben, ha nem tudná, milyen jámbor, szinte szolgálalkú férfi. Az arca barázdált, sötét. A szemöldöke bozontos és összenőtt, mintha mindig rettentő méreg dülne a lelkében. Most levette a baseballsapkáját, ahogy odaért eléje.

„Minden rendben?”, kérdezte a férfi.

„Úgy tűnik, minden. A vízkeverőt ki kell majd kapcsolni éjszakára.”

„Tudom, István már szólt.”

„Akkor jól van. Jó estét.”

Kicsit rosszul esett neki, hogy István külön szólt Gyulának is, miután megbeszélték, hogy mit kell tenni. Ennyit csak el tud intézni, a fene egye meg.

Visszatért a szobájába. Magdi tündérien berendezte a számára, még egy infraszaunát is építtetett, hogy jól érezze magát. Eddig egyszer sem használta.

Apát hívja fel előbb, hogy jönni fog, vagy Magdit, hogy mennie kell. Az utóbbi mellett döntött. Két-három nap, ígérte Magdinak, aki természetesen mindenbe beleegyezett. „Addig maradsz, amíg kell, ne hülyéskedj!” „De szükségetek van rám nektek is...” „Az igaz”, mondta Magdi, „de mi nem vagyunk az apád. Esetleg a pályázatot vidd magaddal, hátha kicsit tudsz vele foglalkozni, egyébként ráér. Remélem, nem lesz semmi baj. Drukkolok neked!”

Magdi ilyen, Eszti tudta. Három évig ápolta otthon az anyját, forgatta, etette. És közben dolgozott mellette. Lehet, hogy ide kellene hozni apát? Te jó ég, az milyen lenne... Telefonálni sem volt ereje. Majd holnap beállítok, vagy esetleg útközben odaszólok. Ma már úgysem lehet tenni semmit.

Feküdt az ágyban, hallgatta a csöndet. A harangocska megint kolompolt kétőt. Valami maffiafilmben, tán a Keresztapában hallotta, hogy a „halakkal alszik” azt jelenti, hogy az illetőt eltették láb alól. Hát ő itt minden éjjel a halakkal alszik. Több hónapja. Viszont senkinek nincs láb alatt. Legalábbis ebben bízik. Oldalt fordult. A nagyanyja jutott eszébe, egészen kicsi korából, amikor néha nála aludt, abban a régi vályogházban. „Mondjad, Jézus, aztán kushadj!” , mindig így búcsúzott el tőle este. Most ezen az emléken picit elmosolyodott. Sőt, halkan még ki is mondta, Jézus...

Opálos volt a táj reggel, amikor útra kelt. Ahogy a tavak mellett haladt a nemrégiben aszfaltozott úton, igenis azt érezte, most elmegy, el onnan, ahová tartozik, és oda, ahová tartozik. Egy ideje tartott kicsit a várostól, ahol felnőtt, ahol minden követ ismernie kellene, és ahol lépten-nyomon ismerősökkel találkozik. Tartott a szülőháztól is, amennyiben egy háromemeletes bérház lehet szülőház; de hát az, nem kell szégyellni. Itt zajlott az egész gyerekkora, az iskolai évek. A szerelmek, az életrajzokban ilyenkor szokás ezt is hozzátenni, és Eszti most elmosolyodott, mint az este az ágyban. A legmókásabb, hogy először Angéla néni volt szerelmes, pontosan érzi ma is az érzést a szíve táján, de még valahol

a torkában is. Angéla néni trafikos volt, és egészen máshogy nézett ki, mint anya, tán emiatt keltett benne vágyat a más iránt, mint amit megszokott. Felrakott kontyot viselt, magas sarkú cipőt, csizmát, és mindig ki volt festve, ráadásul szipkából szívta a cigarettát. Anya és apa csak fogták, anya többnyire összecsapott három ujjal. Eszti nem szerette nézni, ahogy elnyomja a csikket, volt abban valami szadizmus, mint amikor végképp kicsinálunk valakit és még élvezzük is.

Angéla néni után aztán már fiúk jöttek a szerelemlistán, csupa fura szerzet. Sosem a szabályos, csinos fiúkon akadt meg a szeme. Abba szeretett bele, ami nem volt szép rajtuk. Komlósi Ferinek szétállt a két szeme. Egy időben hordott leukoplasztal leragasztott szemüveget, ekkor nem nagyon érdekelte a Feri, de aztán elhagyták a gyógymódot, ami nem sokat segített, és megint lehetett látni, hogy a jobb szemével teljesen oldalra néz, és az már megint tetszett neki. Aztán ott volt, igaz, nem a házból, de az utcából a Sántha Vili, aki, hát van ilyen, tényleg sántított, a csípőficam miatt. Egy időben magas szárú, fűzős cipőt hordott, ám érdekes módon Eszti ez nem zavarta, mint Feri esetében a leragasztott ókularé, inkább tetszett neki, hogy Vilinek milyen különös lábbelije van, olyan, mint az öreg néniknek, és ez már valami. És végül, míg aztán el nem került otthonról, ott volt a Schmidt Csaba, a dr. Schmidt ügyvéd fia. Ők nem is emeletesen laktak, hanem a túloldalon, egy villában, és mindenük megvolt, az ezerhatos Lada után Passattal jártak. Dr. Schmidtről tudni lehetett, hogy szolgálatait egyaránt igénybe vették a pártbizottságon és a püspökségen, meg később mindenféle pártok. Schmidt Csaba eggyel felette járt a gimiben, és Esztinek semmi esélye sem volt, hogy valaha is szóba álljon vele. Csabának már másodikban robogója volt, azzal furikázta a csajokat, már az olyanokat, mint a Szémán Lilla vagy a Varjú Csilla. Aztán egy májusi estén jött a hír, hogy a Csaba a Szabadság úton fejre állt. Papucsban motorozott, mesélte másnap Istenes néni a zöldségesnél, csak úgy repült a papucs, a Csaba meg nekivágott egy konténernek, illetve, konkrétan belezuhant a kukába. Amikor másfél hónap múlva kijött a kórházból, és ott ügyetlenkedett a kistéren, Eszti akkor közeledett hozzá. Amikor a Szémán Lillák és Varjú Csillák, a csillogó kis nőcik sehol sem voltak, Csaba pedig könyöktámaszos bottal érkezett a térre, a padra le sem tudott ülni, csak a beton pingpongasztalnak támaszkodott, és kicsit félre tartott fejjel nézte, mi történik körülötte.

Milyen baromi régen volt mindez, gondolta Eszti, és hirtelenjében elkezdte sorra venni azokat a férfiakat, akik a halgazdaságban ott élnek körülötte, hátha akad köztük olyan, aki valamilyen fogyatékkal bír, akkor talán lenne esély. Egyelőre nem ismert ilyen embert, egyedül egy halászról tudta meg, ha jól emlékszik, Sanyi a neve, hogy otthagya a felesége, mert a Sanyi ivott és néhanapján verte. Magdi szerint a válás kijózanította, és egészen megkomolyodott, legalábbis ami munkát rábíznak, azt tökéletesen elvégzi. Most nem tudta volna felidézni Sanyi arcát, inkább Gyuláé ugrott be, akiről még ennyit sem tudott, hiába, hogy majdnem három hónapja együtt dolgoznak, és mindennap látja.

Igaz, nem a volt és a sosem volt szerelmekkel kellene most foglalkoznia, hanem azzal, mit mondjon apának. Náray Karcsi biztosan segít, már most valami

fómufti a kórházban, őt fogja felhívni. Rendes volt Kékesytől, hogy szépen összegyűjtötte mindenkinek az adatait, és szétküldte e-mailben. Ki másra számíthat az ember egy idő után, ha nem a volt osztálytársaira. Eszti a legutóbbi találkozón tényleg érzett olyasmit, hogy ez a harminckét ember a nagy családja, akik, ha kell, ott állnak mellette. És nem csak Ardó Magdi. Sok nevet fel tudott volna sorolni, olyanokra is hirtelen toluló szeretettel gondolt, akikkel a négy év alatt alig néhányszor szóltak egymáshoz.

A legfontosabb, hogy apát el kell vinni kivizsgálásra. Nem nagyon lesz más választása, mint hogy ráparancsoljon. Nem kérdezni kell, van-e kedve, nem érzi-e úgy, hogy ideje lenne... Apa, holnap reggel, úgy készülj. Fel is hívja Nárayt most rögtön. Adjon időpontot. Intézkedjen. Majd meghálálja valahogy. Kap hatlat. Most nem is ez a lényeg egyelőre.

Akkor gyerünk, gyerünk. Eszti most döbrent rá, hogy ki tudja már, mióta, egy takarmányos traktor mögött döcög negyvennel. Kitétte az indexet és előzésbe kezdett.

Marcika Árpád kelleetlenül csoszogott az ajtóhoz. Úgy szokta, hogy felkel ötkor, megkávézik, ürítkeznek, aztán reggeliznek egy rendeset, és utána visszabújnak az ágyba. Az ilyen álmok a legédesebbek, tudta ezt mindig, de csak azóta vezette be a szertartást, amióta a felesége meghalt. Most meg tessék, fél kilenc csak, és már csönget valaki. Biztos a számlát hozza, manapság csak azt kap az ember, számlát, hogy fizethessen.

Esztit meglátva nem érzett különösebb örömet.

„Na? Nincs kulcsod?“, kérdezte.

„Van, csak nem akartam rád törni. Hátha be sem engedsz“, mondta Eszti és mosolyogni próbált, mint egy viccen.

„Olyan nagy gazembernek gondolsz? Különben mindegy.“

Az öreg bevonult a hálószobába, visszahanyatlott az ágyra.

„Rájöttem, hogy minden az éjszakától függ. Akkor dől el minden. Az egész napod. Ahogy ébredsz. Hogy honnan érkezel meg. Milyen álomból. Minden más smafu. Elhiszed? Nem hiszed el.“

Eszti leült a huzattal bevont székre, ami a fal mellett állt. Nézte a párnák között fekvő apját, aki a plafonra szegezte a tekintetét, úgy beszélt.

„Az éjszaka az úr. Jobb, ha tudod“, ismételte meg az apja.

Egy kis ideig csend lett. Az apja moccanatlanul feküdt, és ez Esztire is különös hatással volt, egyszerre úgy érezte, nem szabad mozdulnia, ki kell várnia a percet.

„Vettem kolbászt“, mondta egyszerre csak az apja.

„Miféle kolbászt?“

„Semmilyen, kolbászt. A hentesnél, mert megláttam az utcáról. Bementem megvettem.“

„És?“, kérdezte a lánya tétován. „Jó?“

„Jó“, az öreg felnevetett, de a testhelyzetén nem változtatott. „Nem ez a kérdés, hogy jó-e. Hanem, hogy milyen ízű.“

„Értem“, felelte Eszti.

„Nem érted. Nem értheted. Rágtam a kolbászt, és éreztem, hogy ilyen kol-

bászt már ettem. De nem tudtam rájönni, mikor és hol. Bekaptam egy újabb karikát, és olyan lassan forgattam a számban, ahogy csak bírtam. Éreztem az ízt, és tudtam, hogy elő fog bújni. Valahonnan nagyon mélyről. Elnyammogtam két szeletet, hármát, négyet. És aztán az ötödiknél megvolt. Egy név. Hornyák Vili. Kereken hetven évvel ezelőtt. Nem tudod, ki a Hornyák Vili, mi? Egy osztályba jártunk. Neki küldtek ilyen ízű kolbászt hazulról. Mindenféle kolbászt ettünk, és minden kolbász ezeknek a régi kolbászok valamelyikére hasonlított. Érted? Semmi sem új már. Nekem minden, ami van, csak valami réginak a lenyomata. És így kell élnem, ki tudja még meddig. Mekkora baromság.”

Eszti felsóhajtott.

„Apa...”

Az öreg megmozdította a fejét, laposan nézett a lányára felé.

„Tudom, miért jöttél. Mert összehugyoztam magam Zákányi Vilmánál. Nem volt nehéz kitalálni.”

„El kell mennünk kivizsgálásra. Megbeszéltem holnapra egy időpontot.”

Az öreg egy másodpercet várt a válasszal. Lassan beszélt, mint aki hirtelen elfáradt.

„Mért van neked erre szükséged, mondd?”

„Tessék?”

„Úgy is kérdezhetem, mért van még szükséged rám? Arra, hogy éljek? Hogy még legyek egy évig, akárhány évig?”

„Meggérlek, ne beszélj így!”

Eszti felugrott a székről, tett egy lépést az apja ágya felé, de nem akarta, hogy a tekintetük találkozzon. Az ablakhoz ment, meghúzta a redőnyt zsinórját.

„Hagyd békén. Nincs jogod bejönni ide, felhúzni a redőnyt. Meg elcipelni az orvoshoz.”

Az apja most felült az ágyban, eddig szorosan rátapadó köpeny kissé szétnyílt a felsőtestén. „Végül is mit akarsz? Elárulnád?”

„Szükségünk van egymásra”, mondta Eszti, továbbra is a redőnyt húzójával babrálva, de valahogy maga is érezte, ez nem hangzott valami meggyőzően.

„Jó, ilyenkor ezt kell mondania egy jól nevelt gyermeknek.”

Marcika Árpád megfeszítette a felsőtestét, kissé előredőlt, és a lányára mutatott.

„De a helyzet az, hogy nekem nincs szükségem rád. És szerintem neked sem rám. Nincs ebben semmi gonoszság, hidegszívűség. Te elvagy a halaiddal. Én meg végigkóstolgatok még néhány kolbászt. Hátha eszembe jut még egy-két név a múltból. Ha meg összecsinálom magam, gatyát váltok. Örökké ez sem fog tartani.”

Eszti ellökte magát az ablakpárkánytól, és most odaállt az ágy elé, az ablakon beeső kevéske fény útjába. Árnyékot vetett az apjára. Aztán oldalt lépett picit, hogy az öreg feje újból fényt kapjon és lássa a szemét.

„No?”, mosolyodott el az apja, nem annyira kedvesen, mint inkább gúnyosan. „Halljuk azt a fontos mondatot, amiért ide kellett vonulnod elém.”

„Gyere el velem a telepre. Lesz helyed. Tudok rád vigyázni.”

A férfi visszahanyatlott a párnára, a szemét megint a plafonra függesztette, aztán nevetni kezdett. Hosszan nevetett, legalább fél percen át. Eszti nézte, és semmire sem akart gondolni. Holott tudta, s miközben az eszével nem akart rá

gondolni, a szívével arra gondol, hogy nem veszi magához az apját a telepre. Isten ments. Akkor mit érne az egész. Hiszen világ életében előle menekült, ettől az öregembertől, aki mindig is öreg volt a szemében, most meg már olyan öreg, hogy rég meg kellett volna halnia, nem anyának, hanem neki. Ezzel szemben él, csak néha bepisil, hát pisiljen be, mi van abban, neki ehhez semmi köze, akkor sem, ha ebből a csurgató öreg hímtagból származik ő maga is.

Az apja befejezte a nevetést, kissé szagatottan, elhalóan.

„Menjek a halaid közé, mi? Ezt szeretnéd... Ennél jobb viccet rég hallottam. Mégiscsak érdemes volt idejönnöd. Köszí!”

Eszti megfordult, és kiment a hálóból, át a folyosón, abba a helyiségbe, közvetlenül a vécé mellett, ami valaha az ő szobája volt. Ma lomtár. Becsukta az ajtót, és leült a vásott rekamiéra. Üresnek érezte magát, miközben a feje zakatolt. Az apja nevetését hallotta, mintha még mindig nem hagyta volna abba, ezt az öreget, ám mégis eleven, gurgulázó és gúnyos nevetést – amit kiérdemelt tőle. Felnézett, és a parkettán meglátta az ezeréves, megragasztott szélű akváriumot, amit anya vett neki a tizedik születésnapjára. Kipucolva állt ott és egy téli bakancs volt benne.

Felhívta Nárayt, hogy mégsem jönnék, és elindult. Tudta jól, ez menekülés, és nem lenne szabad minden felelősséget az apjára hárítania, mondván, hogy ő mindent megtett, mivel idejött, könyörgött neki (nem is könyörgött), ám nem volt mit tenni. Makacs az öregúr. Elcsócsál egy kis kolbászt, elmélázik a régi ízeken, és ennyitől már boldog. Bár jobb nem használni ilyen definiálhatatlan szavakat, mint a boldog.

Lefékezett, és ügyes mozdulattal bebújt az épp megürült helyre, két kocsi közé. Csak most értette meg, amikor jobbra nézett, hogy pontosan mit akar. A hentes előtt parkolt. „Tisztára hülye vagyok”, korholta magát, még várt is egy pillanatot, mint aki küzd, csak utána szállt ki, és ment be az üzletbe. Többféle kolbászt tartottak, fogalma sem volt róla, az apja melyikből vett, melyik lehet az emlékidéző kolbász, az a valamilyen Vili-féle. Mindegy, az apja azt mondta, hogy minden kolbász hasonlít egy régi kolbászra. Nem lehet hibázni. Vett egy szálat, aztán papírcsomagolásban odahajította a hátsó ülésre. Dunába vizet hordani, Istvánéknak annyi kolbászuk, stifolderük, sonkájuk van, bele lehet fulladni. István mindig tart magánál egy kisebb darabot, mert ha nincs ideje rendszeren enni napközben, abból harap néha, Eszti már többször megfigyelte. „Nem baj, ez az én kolbászom lesz, beviszem a szobába és titokban elmajszolgatom.”

Elhagyta a város végét jelző táblát. Most arra gondolt, lehet, csak akkor tér majd vissza, ha jön a hír, hogy az apja meghalt és intézkednie kell.

Magdi nem értette, hogy hagyhatta ott az apját.

„Semmi? Orvoshoz sem vitted el? Azért ne haragudj, ez felelőtlenység.”

„Mit tudok tenni? Akarata ellenére? Fekszik az ágyban és röhög.”

„Röhög? Min röhög?”

„Csak úgy röhög.”

Magdi kutakodva nézett rá. Aztán megvonta a vállát. „Akkor is”, mondta. „Most már neked kell az erősebbnek lenned.”

„De nem lehetek a szülője, ő nem lesz a gyerekem, hogy ráparancsoljak.”

„Dehogynem!”, tett egy indulatos mozdulatot Magdi, hogy a kezében lévő tokból kiesett a cd-lemez. „Ez a szar is!”, mondta, ahogy lehajolt. „A pályázatot csak lemezen lehet beadni, de úgy tudd meg, az önkormányzatnál nincs olyan rendszer, ami simán be tudja másolni. Fel van véve iksz manusz, akik újra beviszik az adatokat. Kérdezem a Tóth Ferit, ő ott a főnök, hogy most mi van, szerinte ez normális? Azt mondja, nagyon szorri, az EU-tól erre kaptak pénzt, mármint munkahelyteremtésre, kell nekik adni valami melót. Nem csoda, hogy itt tartunk. Mondtam Istvánnak, teljesen felment a vérnyomása, közölte, hogy bemegy és szétlövi a seggüket. Csak nem ezeknek a szerencsétleneknek a seggét kellene szétlőni, hanem fent, a nagyokosokét.”

Magdi ezt egy szuszra mondta el, hadonászva a cd-tokkal. Aztán megállt egy pillanatra. „Miről is beszélünk?”, meredt Esztre.

„Apámról.”

Magdi bólintott. „Na, látod. Ne hagyj magad, csillagom. Minden fronton így van. Én sem szeretem, de nincs más választás. Oda kell csapni az asztalra. Mindegy, hogy az apádról van szó vagy egy fafejű hivatalnokról. De elég a lelki életből, munkára. Holnap elkezdjük lehalászni a IV-est, ugye tudod?”

„Persze”, mondta Eszti.

„Most olyat fogsz látni, mint eddig még soha. Legalábbis itt. Nem lesz megálás két napig. Én nagyon szeretem!”

A halak már kint voltak a kis medencékben, hagyták úszkálni őket, ahogy kell, hogy kiürüljön a gyomruk, és végre szállítani lehessen őket.

Eszti a harmadik napon is alig aludt valamit, a fáradtsága eksztázisba csapott át, csak forgolódott az ágyban, és bár amikor lefeküdt, úgy érezte, semmi másra nem vágyik, mint kinyújtózkodni végre, nem sokkal később épp az ellenkezője kezdte el már-már kínozni: legszívesebben felkelt volna az éjszakában, visszahúzta volna a gumicsizmáját, és ment volna a tóra fogni a hálót. Beleborzongott, hogy a markos férfiak úgy kezelték, mint aki egy közülük. Kurjongattak neki, és nem évődve, megengedően, mint a nőknek szokás, hanem keményen, pattogós szavakkal, de nem is piszkálásként, hanem hogy menjen a munka, mert itt minden késlekedés, rossz mozdulat csak hosszítja a melót. Ki a fene szeret állni a hideg vízben, ha nem kell. Rácsaptak a hátára, volt, aki erős kézzel megropogtatta a csontját a végén, „Jól kifogtunk a halakon, baszdmeg!”, mondta valaki, és ezen mindenki nevetett. Végre nem csak teát kaptak, hanem körtepálinkát, járt az üveg egyik embertől a másikig. Eszti is húzott belőle, másodjára már le sem törölte az üveg száját, a szemét sem szorította össze, hanem hátrahajtotta a fejét, látta egy pillanatra a csillagos eget, és talán akkor költözött belé végleg az érzés, hogy ez mennyire ő, itt van jó helyen, nem akar mást. Aztán harmadszor is ivott, fél kortyot, mert pont nála fogott ki az üveg. Ezen is nevettek, „Nézzenek, oda, vigyázni kell a csajjal, kiszopja az utolsó cseppet is, a kurva életbe!”

Ököllel verték az ajtaját. „Ki az?”, kiáltott ki, mire Gyula hangját (úgy vélte, az övé) hallotta. „István meghalt. Gyere!” Még sosem tegezte, hihetetlen módon ez villant át az eszén először.

Eszti kiugrott az ágyból, felrántotta az ajtót, de már senki sem volt ott, a túlsó kanyarulatából hallotta a futó léptek döngését. Egy szál pólóban kilépett a folyosóra, és úgy érezte, hirtelen minden kitágul körülötte. Füle mintha hatalmasra nőtt volna és képes lett volna minden apró zajt meghallani, még azt is, ami általa ismeretlen történekekből származik; a szeme előtt olyan fényeket, villódzásokat látott elvonulni, amikről nem tudta, mit jelentenek, de szinte jó volt éreznie, hogy ezek a jelenségek elérnek hozzá, mert ő itt él, ide tartozik. Rögvest beléhasított: hiszen most minden megváltozik. Épp csak megmelegedett, máris minden más lesz. Lehet, hogy el kell majd mennie. Elkezdett dideregni. Visszatámaszkodott a szobába, és kapkodó mozdulatokkal öltözött, mezítláb bújott bele a gumicsizmába. Aztán szaladt arrafelé, ahonnan a hangokat hallotta.

Érthetetlen volt, mit keresett István a lehalászott IV-esnél, mért ment vissza. Magdi pokrócba bugyolálva állt a parton, István teste fölött. A faluból ájtott Jegenyés doktor, de nem kellett sok tudomány hozzá, hogy megállapítsa, a férfi halott. Müller Vilinek tűnt fel, aki hazafelé biciklizett a műszak végén, hogy a IV-es vizén egy felfordult csónak libeg. Rögtön begázolt a tóba, és a parttól két méterre már bele is akadt a testbe. Arcal lefelé feküdt, a két karját széttárva, mintha meg akarná ölelni a tavat. Eszti Magditól hallotta, szegény ezt ismételte, ahogy Müller Vili beszámolójából teljesen magáévá tette, miszerint István meg akarta ölelni a tavat. Világosodott, amire kiérkeztek rendőrök, aztán a mentők, majd rögvest utánuk a halotyszállítók is. A mentőtiszt még egyszer közölte Magdival, hogy István meghalt, és egyben azt is, hogy ha a rendőrség befejezte a munkáját, először a kórbonctanra kell szállítaniuk az elhunytat. „Felboncolják?”, kérdezte Magdi, mire a fiatal, kese bajsú orvos azt felelte, hogy természetesen, ilyen esetekben ez kötelező. „Milyen esetekben?”, fordult felé Magdi. „Hát, amikor nem természetes halállal hal meg valaki.” „Nem természetes halál...”, ismételte meg Magdi. Eszti ekkor ölelte meg a barátnőjét, aki csak egy pillanatra bújott oda, majd, mint akit megcsíptek, egyenesedett fel, és meredt rá, „Úristen, Lackó! Még nem is tudja, hogy meghalt az apja. Fel kell hívjam.”

Magdi ledobta magáról a pokrócot, Eszti kezébe nyomta. A már jól ismert energikus léptekkel mászott fel a töltésre, és indult a dzsipp felé.

„Ön is ide tartozik?”, szólította meg valaki. Eszti megfordult, egy rendőr állt vele szemben, kezében jegyzetfüzettel, tollal. „Igen”, felelte zavartan, „illetve, voltaképp, igen.” Aztán még egyszer kijelentette, immár eltökélt hangon, „Persze, ide tartozom.”

Magdi a kávéját kavargatta a nagy konyhában.

„Most nem lehet leállni. Ha valamit Istvánért akarunk tenni, akkor csak azt, hogy csináljuk tovább, amit ő elkezdett. Egyetértesz? Ugye nem vagyok lelketlen?”

Eszti megrázta a fejét.

„Ez az egész itt Istvánról szól. Vele sem volt könnyű, nélküle még nehezebb lesz, de nincs más választásunk. Figyelj ide”, mondta Magdi, és leült Eszttel szemben. „Kitaláltam valamit. De kellesz hozzá te.”

„Én?”

„Persze.”

„Én leszek István ezentúl. Te pedig én. Te leszel Magdi.”

„Magdi?”

„Csak így működhet. Másban nem bízok meg.”

„És Lackó?”

„Még gyerek. Felelőtlen, lüke. Semmiben sem hasonlít az apjára. Majd egyszer. Talán eljön annak is az ideje. De most csak mi vagyunk, ketten. Vállalod?”

Eszti átnyújtotta mindkét kezét az asztal felett. „Hát persze.”

Magdi megfogta a kezét és megszorította.

Összepréselt ajakkal bólintott egyet.

AZ A NAP OLYAN VOLT, MINT EGY TÓTH KRISZTINA-VERS

Köszöntő Tóth Krisztina ötvenedik születésnapján

Vannak olyan napjaink, amelyeknek a végén nem hisszük el, hogy ez mind ma történt. (Tulajdonképpen maga az élet is egy ilyen nap, de erről majd a végén.) Az ember reggel kialvatlanul, szinte félálomban, de alig se részegen, két barátjával felszáll a Nyugatiban a kecskeméti vonatra, délig megérkezik Lakitelekre, ott valamit felolvas valami ifjúsági táborban, aztán a két baráttal szereznek egy csónakot, és rájönnek, hogy nyáron a Tisza holtágai egyúttal az Amazonas holtágai is, esőerdő-folyó, gyökerek, indák, majdnem-anakondák, majdnem-indiánok, és mi itt csónakázunk a kellős közepében annak, ami igazán nagyszerű. Aztán késő délután már a vonatból nézzük a Napot, ami még mindig magasán jár, és én közben arra gondolok, hogy hétre hazaérek Budaörsre, lezuhanyozom, átöltözöm, és utána megint bejövök a városba, és még csak akkor kezdődik majd az este. Meg arra, hogy ma már legalább háromszor voltam boldog, és nem sok ilyen nap lesz már az életemben.

Ez a nap 1985 júliusának egyik vasárnapja volt, és Tóth Krisztának budatétényi kertjében kezdődött. Kriszta bulit rendezett. Nem is bulit, igazából kerti ünnepséget. Ott volt a Sárvári Körből, aki élt, mozgott, és nem volt éppen katona, ott volt Vörös István, Kozák Laci, ott voltam én Galgóczy Katival, és ott volt András Laci, akinek a foga fáj, és ő itta meg a töménytet fájdalomcsillapítóul. És ő hozta a Sex Pistols kazettát, és az I am an anti-Christ, I am an anarchist ezért dübörgött ki a köves-bozótos, ösvilági Tétényi-fennsíkra, aminek a legszélén Krisztának laktak. És mi egész éjjel bújócskáztunk a kertben. Ipiapacs egy-kettő-három. Antonioni-filmben éreztük magunkat. Vagy inkább Watteau-festményben. Belevesztünk a rokokóba, a szentimentalizmusba, de tulajdonképpen a gyerekkorunkat búcsúztattuk, abban bujkáltunk egymás elől, abban találtuk meg egymást, és bújtunk el rögtön újra. És hajnalban innen indultunk Lakitelekre Vörös István, Kozák Laci meg én. Kriszta nem jött velünk. Rendet csinált utánunk.

Soha nem írtam verset arról a napról, mert tulajdonképpen plágium lett volna. Az a nap olyan volt, mint egy Tóth Krisztina-vers. Hogy milyen egy Tóth Krisztina-vers? Mindjárt mondom.

Ekkoriban már másfél éve ismertük Krisztát. '84 tavaszán a szabadság-hegyi Jókai Klubban olvasott föl a Kör, és ő ott ült a közönség soraiban, és senki nem tudta róla, hogy kicsoda, de nemigen bírtuk levenni róla a szemünket, mert inkább egy jelenésnek tűnt, mely a Szabadság-hegynél valami jóval magasabb helyről szállott alá közénk, mint valódi lánynak. (Ezt az alászállási képességét és jelenés-szerúségét egyébként máig is megőrizte, majd ha pár perc múlva kiül ide a színpadra, érdemes lesz megfigyelni.) Szóval ott ült a jelenés-Kriszta tizenhat évesen, és komoly arccal végighallgatott minket.

És pár nap múlva eljött az Almássy térre, ahol a Kör találkozott csütörtök esténként, és letett élénk vagy tíz gépelt verset. Körbeadtuk, elolvastuk őket, és leesett az állunk. Én akkor éreztem először azt, amit most próbálok megfogalmazni.

Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2017. december 5-én.

Tulajdonképpen ugyanaz jutott eszembe harminchárom és fél évvel ezelőtt, mint most is, ha Tóth Krisztina-verset olvasok:

Te jó ég, ez még nem volt megírva?!
Hát nem volt.

*Éjjeltájt elferdültek a képek
a falakon, s felriadtál:
„Én örökké
örökké
fogok élni.”*

Ez bizony még nem volt megírva 1984 tavasza előtt. Ahogy 2014 előtt az a csibe se, ott a húsfeldolgozó üzem szalagján.

*A torlódó, tollas sorban, épp a tölcsér
elé érve felnéz a pislogó tömegből
egy borzas testű lény. Egyenesen az Isten,
a tágas úr sarkából néző vak tekintet
sugarába emelve csőrös arcát.
Aztán a tölcsér máris elnyeli.*

Ki nem gondolt már arra, hogy mindannyian egy futószalagon élünk és halunk? És ez a csibe mégse volt még megírva. A Tóth Krisztina-versek mintha azok a versek volnának, amiket a régebbi klasszikusok elfelejtettek vagy nem tudtak megírni.

Kriszta rendet rak. Mint utánunk a buli végén. Rendet rak az irodalom után is. Ahogy egyébként a régebbi klasszikusok is tették egymással. József Attila pontosította Kosztolányit, Pilinszky kiegészítette József Attilát, Petri György meg... ne is folytassuk. Rendet raktak egymás után.

Ha Krisztát (mostantól hagyom a Tóth Krisztinázást, tudjuk, kiről van szó), szóval, ha Krisztát olvasom, az az érzésem, hogy létezik Egy Nagy Klasszikus Magyar Vers, sőt, A Klasszikus Magyar Vers, és Kriszta azt írja tovább, sőt, mintha annak most, ezekben az évtizedekben ő lenne az őrzője.

Ha ez így homályos, akkor mondom fordítva. Kriszta nem ugyanazt az egy verset írja egész életében, dehogyis, hanem éppen ellenkezőleg: megszámlálhatatlanul sok Kriszta van. Nézzünk néhányat ezek közül.

Hát van formaművész-Kriszta, részletgazdag Kriszta, gyerek-Kriszta, anyuka-Kriszta, szerelmes Kriszta, tragikus Kriszta, vigasz-Kriszta, vicces Kriszta, és van boszorkány- (vagy mágikus) Kriszta, aki képes egy versével vasgolyóvá változtatni a szívet. Elégikus Kriszta is van, sőt, az a Kriszta annyira van, hogy egész költői életműve felfogható egyetlen nagy, rejtelmes elégiarendszerként is. És van prózaíró-Kriszta is, de én most erről a Krisztáról nem beszélnék, mert ahhoz egy külön születésnap kéne, illetve egy rövid köszönet erejéig mégis. Egy időben sokat bosszankodtam azon, hogy hány filmes és hány prózaíró játssza el, hogy ő realista és korhű, és hogy neki ez fontos – és alkot kis híján remekműveket is – csak éppen érzem és tudom, hogy valódi embereknek a harmincas vagy az ötvenes vagy a hetvenes években ilyen mondatok el nem hagyták volna a száját, nincs az a pénz. Szóval dühöngtem az anakronizmusokon, de aztán belenyugodtam, hogy ez van, 2025-ben kit fog érdekelni a korhúség. És egyszer kinyitottam Kriszta *Akvárium* című regényét, és az első mondattól az utolsóig hiteles volt. Igen, így beszélgettek a régi emberek. Hogy miért? Mert máshogy nem beszélgethettek. Nem olyan bonyolult ez az egész, csak hibázni nem kell, ha nem muszáj. Csak pakoljunk már bele annyi írói melót, annyi gondolatot, amennyi kell. Többet ne.

Úgyhogy van egy szakmai Kriszta is. Meg egy posztkommunista Kriszta, akiben ott a mi-tudat, *ott a büntudat mikrochípje*, és aki a mi közös közép-kelet-európai városainknak ismeri *túlöltötzetett, sápadt csecsemőit*. És talán az utóbbiak miatt van egy közeleti Kriszta is, aki megírta a rendszerváltás után beállt neoliberális-globális világtrend legszomorúbb rímét:

*Egy óriás homlokzaton
világít: Erste Bank.
Kéklő betűk és fényfüzér,
karácsony este van.*

És erről a Krisztáról meg – bocsánat – a lakásban élő macska jut eszembe, aki néha megőrül, és órákig rohangál fel és alá, át a szobákon, a plafonig felszalad a falakra, megkarmolja a lakótársait, az ember-családot, és villogó szemmel belenéz a szemünkbe: hát ti tényleg nem látjátok, hogy élünk?! Ha ez a macska verset tudna írni, olyan verseket írna, mint a kétségbeesett Kriszta, aki az Erste Bank után meghekkeli a *Nincsen apám se anyámat*, máskor az eszelősségig pontos verset ír a sétáló hülyékről, vagy kerge ábécét ír a gyerekeknek. Ez a Kriszta a punk-Krisztával határos, aki nevezhető anarchista Krisztának is, és innen csak egy lépés a szürreális Kriszta.

Aki így beszél: *Rosszul alszom mint a tenger*, és rámutat a *kertben sértődötten locsoló apára*, meg a nőre a villamoson, aki azt mondja, *Fogalmad sincs, hogy ki vagyok, ugye?*, majd le száll. Meg mindannyiunk közös gyerekkori emlékére, amikor egy csapat gyerek elkapott, megalázott minket, aztán tanácstalanul otthagytak, *és a kerék még mindig forgott a feldöntött biciklin*. De mindez már átvezet az archetipikus Krisztához.

És van a nagyon komor Kriszta is, meg a kegyetlen Kriszta, akiről egy ilyen szép napon nem is szeretnék többet mondani.

Két Krisztát szeretnék most felköszönteni. Az egyik a-Weöres-Sándor-halála-óta-tartókorszak-egyik-ha-nem-a-legnagyobb-költője Kriszta. Az, aki megírta a *Hangok folyóját*, ami egy teljes élet, mint nekem az a vasárnap volt '85 júliusában, amikor háromszor voltam boldog, és amikor a Tisza holtágai között csónakázva valami olyasmit éreztem, hogy

*minden idézet és minden valaminek a medre,
van a szavak folyása mentén, kell legyen
egy hely, ahol minden fel van sorolva,
dobog a szív alatti szív, zubog a sejtelem,
örvény tölcseré szől, hangok zajló folyója –*

ezt éreztem, csak nem tudtam úgy megfogalmazni, mint ő. Tehát kedves a-Weöres-Sándor-halála-óta-tartókorszak-egyik-ha-nem-a-legnagyobb-költője Kriszta! Boldog születésnapot!

És marad az utolsó Kriszta, a Kriszta-Kriszta. Az a lány, aki most itt ül, és annak idején eljött a Jókai klubba, aztán az Almássy térre, aztán kerti ünnepélyt rendezett nekünk, és akinek talán több költözése volt, mint verseskönyve, és akinek vagy három költözésekor én is ott hordtam a bútorokat, és az nekem jó volt, az a lány, aki dalolva mesél horrorisztikus történeteket, amik velem estek meg, és ilyen fordulatokat használ hozzájuk, hogy *és akkor leültem a lépcsőre, és üvöltve zokogtam*, de mégis meg kell szakadni a röhögéstől... Kriszta-Kriszta. Akit most ünneplünk, és akire most – tudom – Erdélytől Norvégián át Franciaországig szeretettel gondolnak sokan, akik nem lehetnek itt. Szóval kedves Kriszta-Kriszta, Isten éltesen sokáig!

MEGSZERKESZTETT SPONTANEITÁS

Béládi Miklós beszélgetése

Az itt közölt szöveg Béládi Miklós és Mészöly Miklós beszélgetésének szerkesztett változata. A beszélgetés során két alkalommal Polcz Alaine is megszólal. A magnószalagon rögzített interjú töredékes gépiratának két példánya a Petőfi Irodalmi Múzeum Mészöly Miklós-hagyatékában található. Az első folión szereplő autográf feljegyzés szerint a beszélgetés 1968 decemberében hangzott el. Béládi Miklós ekkor az MTA Irodalomtörténeti Intézetének tudományos munkatársa, a *Kritika* folyóirat rovatvezetője. A Mészöly-művek poétikai újdonságait elsők között diagnosztizáló irodalomtörténész a *Pontos történetek, útközben* című kötetben publikált írásokról kérdezi a szerzőt és feleségét.

Polcz Alaine – férje ösztönzésére – az 1960-as évektől kezdődően tudatosan gyűjtötte, magnószalagon rögzítette erdélyi utazásainak élményanyagát. Mészöly felesége emlékeit a *Pontos történetek, útközben* (1970, 1977, 1989, 2001) kötet fejezeteiben írta újra. A könyv pretextusának tekinthető hanganyag nincs köztulajdonban. A PIM médiatárában csak Polcz Alaine 1985 és 2006 között készült hangzó naplói található; korábbi felvételeket a múzeumi hagyaték nem tartalmaz. Polcz erdélyi útját egyetlen dokumentum rögzíti (címe: Polcz Alaine beszél: 1988-as erdélyi útjáról), amely a *Két utazás Erdélyben* (2010) kötet hanganyaga. A PIM kéziratárának Mészöly Miklós-hagyatéka őrzi a *Pontos történetek, útközben* – autográf javításokkal ellátott – kéziratához kapcsolódó jegyzetanyagot, mely (az eddigi kutatás szerint) a lappangó Polcz-felvételek leirata.

Béládi Miklós interjúja lényegi információkat közöl a *Pontos történetek, útközben* keletkezéstörténetéről, az útinaplók és a regényszöveg viszonyáról. A diverzív Mészöly-prózáat megújító regény alapvető poétikai problémái köre szerveződő beszélgetés betekintést enged az alkotói műhelybe. A szerzői önértelmezést is magában foglaló interjú – a *Bilincs a szabadság* legyen című levelezéskötethez hasonlóan – hozzájárul az 1970-ben megjelent mű keletkezési körülményeinek és a házaspár közös alkotói tevékenységének alaposabb megismeréséhez. A levelezéskötet tanúsága szerint a *Pontos történetek, útközben* narrátorának neve nem véletlenül egyezik meg Polcz küldeményeinek gyakran használt szignójával (*Libus*). Az interjú lábjegyzetében közölt, levelezéskötetből citált Polcz-küldemények részletei szintén a regény élettényeiről tanúskodnak, segítségükkel nyomon követhetők (az eddigi kevéssé ismert) keletkezés- és kiadástörténeti tényezők.

A töredékben maradt interjú eredeti gépirata a megszólalók személyét bizonytalan módon jelöli. Az alábbiakban a közreadói olvasatot – a filológiai gyakorlatnak megfelelően – szögletes zárójelben jegyzem.

Márjánovics Diána

Mészöly Miklós: A valóság sokkal nehezebben adja meg magát a szavaimnak, mint azok a történetek, amelyeket eddig kitaláltam.

Polcz Alaine: Azt mondtad, idegen anyagból dolgozol. Ez az anyag nem idegen, mert már úgy néztem akkor körül Erdélyben, hogy tudtam, magnóra fogom mondani.¹ Akarva-akaratlanul is úgy néztem a világot, ahogy te szoktad. Tehát már irányított fényképezés volt. A világod én nem úgy látom, mint te, és bizony ezek az írások egészen jellegzetesen a te gondolkodás- és látásmódodat tükrözik – a legeslegapróbb részletektől az átfogóbbakig.

M. M.: Milyen metódust lehetne lecsapolni ebből az egész történet-könyvből, ebből a kísérletből? Mondjuk amikor már nem olyan történetet fogok feldolgozni, amit nyersanyagként lehet használni, hanem lesz egy témám, egy – innen-onnan összeszedett életanyagrészből feltöltött – anyagom, s ezzel a látás- és ábrázoló móddal akarok majd könyvet írni. Nagy tapasztalat számomra, hogy a realizmusnak talán az lenne az új lehetősége, hogy nem valamilyen fixa ideának a szuggesztíója alatt, a valóságra szüntelenül bizonyos ráfogások egymásra halmozásával próbálok elfogadtatni egy képet az olvasómmal, hanem abban a konstruált történetben is úgy keltem fel a valóság illúzióját és hitelességét, hogy megteremtem minden egyes szituáció esetlegességét, előre ki nem számíthatóságát. Annak a mindennapi közérzetnek a svungjával írom meg, ahogy tulajdonképpen élem. Pillanatnyilag itt ülünk. Fogalmam sincs, hogy fél óra múlva mit fogok csinálni. Ennek a közérzetnek megfelelően beszélek, teszek, rakosgatom a tárgyakat, nézem magam a tükörben vagy nézek ki, észreveszek egy csillámlást – ez mind valahol elraktározódik, erről beszélünk. Öt perc múlva valami egész másról. Ha régi típusú realizmussal csinálom – én, aki előre tudom a történetet –, a szituációt úgy állítom be, úgy organizálom, hogy a következő szituáció látenszen valahol már benne legyen. Az új módszerrel úgy próbálok ezt a szituációt megcsinálni, hogy én e pillanatban semmi többet nem tudok a következőről, legfeljebb elgondolásaim vagy ötleteim vannak. Arról viszont nincs tudomásom, hogy pontosan mi fog bekövetkezni. A pillanatnyi szituációt tehát ezzel a bizonytalansággal ragadom meg. A másik típusú realizmus a bizonytalanságot kiszűri, és a mindenkori pillanatot úgy írja meg, hogy már látens módon bele van dolgozva a következő pillanat mindentudása. Az írói mindentudás. Itt van a hamisítás.

Béla Miklós: Igen, ez napjainkban tényleg sokszor elhangzik, de engedj meg valamit. Tudniillik amit mondtál, abból az derülne ki, hogy te tulajdonképpen nem szerkesztetted meg, nem konstruálad azt, amit írsz. Pedig erről éppenséggel nincsen szó, épp ellenkezőleg. Mint ember, egyén, valóban nem tudod, hogy a következő pillanatban mi történik, de mint író, mindig tudod. Örökké szó van szerkesztésről. Ezek a történetek végül is meg vannak szerkesztve. Az nem igaz, hogy itt vannak egymás mellé rakva.

[M. M.]: Egyetlen gondolatot emelnék ki az előbb elmondottakból: úgy írni a realizmust, ahogy a valóságot szoktuk átélni. Tulajdonképpen írás közben nem engedem el magamat teljesen, hanem egy olyan konstrukciót próbálok teremteni, tudatosan, ami

¹ „Viszek két ragyogó élettörténetet. Ha lehet, még szerzek.” (Polcz Mészölynek, 1966. 12. 20., Kolozsvárról Budapestre)

„Holnap megyek az Ószerre, kedden utazom Brassóba, megnézem a helyet, és visznek fel a havasra. Kaptam erre a célra 3 nap szabadságot. Többen akarnak elkísérni – de nem hagyom. Nagyon jó lesz. Aztán átugrom Vízaknára, az is nagyon jó lesz. De azonnal meg kellene kezdeni a munkát is. Majd gyűjtök Neked történeteket, magamnak meg gyereknevelési szokásokat.” (Polcz Mészölynek, 1967. 06. 29., Kolozsvárról Budapestre)

„Használj ki a kis magnót – akkor majd írom a történeteket. (Kértem Bécsből elemeket és magnószalagot.)” (Mészöly Polcznak, 1967. 08. 05. vagy 11., Budapestről Kolozsvárra)

„szereztem Neked egy újabb történetet, az asszonyét, akinek a gyermekét megnéztem. Nagyon tanulságos *otthon* látni a betegét. Mindeniket így is kéne nézni, ha lehetne...” (Polcz Mészölynek, 1967. 08. 10., Kolozsvárról Budapestre)

megfelel ennek a valóságban átélt, állandó, pillanatról pillanatra bekövetkező bizonytalanságnak – átlépés a bizonytalanságból a következő pillanat bizonytalanságába. Tehát lépésről lépésre megtervezni a bizonytalanságot és a biztonságot. Felkelteni azt az illúziót, mintha én, az író, ezt nem tudnám. A klasszikus realista írásokban, melyek árnyaltan előre sejtetik velem a végüket, ez nincs meg. Az effajta realizmus esztétikájának egyik legfontosabb malőrje, hogy mennyire tudja sejtetni, bonyolítani azt, amit talán szüntelenül, állandóan titkolni kellene.

Nem ellentmondás, hogy megtervezett spontaneitás, megszerkesztett pillanatnyiség.

Talán ezen az úton lehetne felkelteni az olvasó számára egy olyan szuper-realizmusnak a hitelességét, hogy a dolgok valóban így történnek. Egy ilyen módon megszerkesztett spontaneitás papíron visszaolvasva túlmutat önmagán: hitelesebben kelti fel az olvasóban azt az érzést, hogy ő most valóságot lát, és nem egy tőle távol tartó konstrukciót, irodalmat.

B. M.: Felolvasok egy idézetet; így hangzik: „Mindaz, ami létezik, abszolút értelemben véve esetleges. Ez annyit jelent, hogy a létező semmi más, mint pusztán merő tény.” Itt vagyunk a te tételeddél, az elsőnél. Innen megyünk tovább. „A ténynek nincs meghatározott természete. Szükségszerű lényege: belső érthetősége. Éppen ezért lehetetlen, hogy egy ténynek elégséges magyarázata legyen.” Itt vagyunk a többértelműségnél. Megy tovább: „Ha következetesen, az érzéki tapasztalatok határain belül akarunk maradni, azt sem mondhatjuk, hogy esedékes az, ami nem szükségszerűen van. Így ugyanis a konkrét tapasztalatban adott létező szükségszerű a priori kategóriákhoz való viszonyában határoztuk meg, és ezzel túlléptük a tapasztalati tudás határait.”² Pontosan erről van szó, a pusztán merő tény, a belső érthetőség, a szükségszerű lényeg, amit nem tudunk, olykor mégis túllépünk.

[...]

M. M.: Borzongató, reális jelképrendszere van. Úgy tud tájat leírni, szituációkat beállítani, egy naplementét vagy egy állapotot megfogni, hogy a tárgy – pusztán létén túl – nemcsak a főszereplővel adekvát, rendkívül bonyolult világot ad, hanem az egész tárgyi létezésnek valami iszonyatos metafizikai táglulást.

B. M.: Van néhány író Magyarországon (nem sok, talán négy, öt), aki pert folytat a hagyományos realizmus világmérvével és stílusával. Az a gyanúm, hogy te egyike vagy ezeknek. A per leginkább ezekben a legújabb írásokban mutatkozik meg, melyek nélkülöznek minden jelképeséget, parabolát, negativitást, transzcendenciát; tehát azt, amit egyébként a naplóbejegyzéseidben írsz, hogy a homályt kell megvilágítani.³ Szerintem ez volna leginkább folytatásra, további kísérletezésre érdemes, a te szempontodból is.

² „Dewart metafizikájának alaptétele: mindaz, ami létezik (*being*) – s számára csak az létezik, ami érzéki tapasztalás tárgya lehet: a világ és önmagam –, abszolút értelemben esetleges (*contingent*). Ez annyit jelent, hogy a létező semmi más, mint »pusztán merő tény«. A ténynek nincs meghatározott természete, szükségszerű lényege, belső érthetősége. Éppen ezért lehetetlen, hogy egy ténynek elégséges magyarázata legyen.” – Az istenhit jövője: vita Leslie Dewart könyvéről, *Mérleg*, 1968/4, 354–371.

³ „[az atmoszféra] egészen mást jelent ma, mint pl. az előző században. A funkciója is más. Nem ráadászerű többlet az ábrázolásnak, hanem a lényeg jelentkezik benne. Ami ma lényeg a számunkra, egyre kevésbé írható le vagy mondható ki. Hogy mi teremti meg a műben a lényeg kifejezni tudó atmoszférát? Bonyolult. (Talán éppen a strukturalista elemző módszer vihetne közelebb hozzá, mert szűzen, programszerű elfogulatlansággal igyekszik a szöveg belső rendeződésére figyelni). Mindenesetre a legtöbb, amire vállalkozhatunk: világosan megírni a homályt. Ha az író elhiszi magának, hogy sikerült teljes világosságot teremtenie, ott baj lesz az atmoszférával. De a művel is.” – Mészöly Miklós: Az író felel – Mészöly Miklós: Naplójegyzetek, *Kritika*, 1969/3, 27.

M. M.: A probléma – a módszer szempontjából, melyre az anyag önmagában, önmagától ráirányította a szememet –, hogy miként lehet ezt kitalált, konstruált történetbe áttenni. Egyre inkább látom, hogy ezt nem lehet mindig csak dokumentum-anyagból kiindulva megvalósítani. Az egyfajta öncsonkítás. Viszont az itt fellelt, a reális élet által szuggerált anyag egyúttal metódust is szuggerált. Sokszor úgy érzem, az anyag önmaga adott a kezembe valamilyen módszer-félét, amit tudni kellene felhasználni akkor, amikor kitalált történetben, de a valóságot, a valóságról akarok írni, annak a szellemében.

B. M.: Szerintem tisztázni kellene két fogalmat. El kellene határolni azt a stílust, ami nálunk is kialakulóban van, attól, ami már néhány évvel, évtizeddel ezelőtt meghonosodott a magyar prózában. Kitalált történet, dokumentum, leírás – ezek már annyira nem mondanak semmit, hogy nem tudunk velük mit kezdeni. Szerintem két dolog van. Egyrészt az úgynevezett „szociográfiai széppróza”, amely annyit csinál, hogy az író elmegy valahova, ott hosszabb-rövidebb időt tölt, esetleg ott született, tehát rengeteg mindent ismer, és azt nagyjából egy az egyben leírja. Úgy, ahogy ott van. Nem ad hozzá semmit. Vagyis ad – olyan valóságot (irodalomban), amely ugyanolyan, mint a létező, objektív valóság, idézőjelbe téve. Tehát semmit nem csinál a valósággal, hanem leírja, regisztrálja, adatokkal megtámogatja, kibővíti, igazolja, hitelesíti. Ám ettől eltérni látszik az, ami nálunk – de főként az amerikai prózában és a világirodalomban több helyen – látható. Az a probléma (mely mindig problémája volt a prózának), hogy az élet-anyagot, valóságot, tényeket, a megtörtént világot (Vízaknát, Brassót, Erdélyt, a kolozsvári ócskapiacot, ami tény, valóság) úgy kell megírni, hogy azokból a tényekből mégis valami általánosabb jelenség sugározzon ki. De már nem a jelképesesség, a parabola vagy a *Sötét jelek* stilizáló, transzcendens metafizika felé nyilalló stílusában, hanem sokkal tárgyvilagosabban, sokkal egyértelműbben. Itt volna vitám például a naplójegyzeteiddel: ez már nem a többértelműség prózai stílusa, hanem az egyértelműségnek egy modern, modern realista válfaja. Tehetném idézőjelbe, miután a modern is, a realistát is oly sokat használták és annyira elkoptatták.

M. M.: A hagyományos [?] realizmussal pontosan az a bajom (s azt hiszem, azért sem tudtam – már kezdettől fogva – afelé elindulni), hogy olyan egyértelműséget próbált szuggerálni a valóságról, amit én soha nem tapasztaltam. A többértelműséget azért tartom valahol magasabb rendűnek a valóság megragadásánál, mert egész egyszerűen jobban lehet a többértelműség és a valóság közé egyenlőségjelet tenni, mint az egyértelműség és a valóság közé. Az egyértelműség mindig akkor következik be (ideológiában és irodalmi műben is), mikor én valamilyen fix ideámat, rögeszmémet nagyon következetesen keresztül akarom vinni. Az a fajta realizmus, amellyel most kísérletezem, számomra azért nagyon izgalmas, mert módot ad arra, hogy más területen keressem a többértelműség esztétikai szépségeit, melyeket eddig a parabolában, az áttételességben tudtam csak megtalálni. Itt viszont mintha egy ablak nyílt volna számomra arra, hogy (nyilván nem nóvum) a legvégtelenebb és leggazdagabb többértelműséget a tulajdonképpeni legélethelyesebb perspektívában találom meg. A konkrét valóságban.

B. M.: Talán nem is a többértelműségről kell beszélni, hanem arról, hogy az író ne higgye, amit régebben vallott (nálunk különösképpen, de a környező államokban is), hogy mindenható, mindent tud. Sőt, nemcsak hogy mindent tud, hanem mindennek a végét is tudja. A mi prózánk világképe tizenöt évvel ezelőtt nagyjából úgy festett, hogy az író olyan hiedelemmel írta a regényét, hogy nemcsak azt tudta, mi lesz a hősei sorsa, hanem azt is, hogy a világ sorsa milyen. Vagyis nagyjából mindent tudott. Az elmúlt években pedig talán arról volt szó, hogy az írók (nálunk elsősorban a prózaírók) arra döbrentették rá – mondjuk ezt a nagy, retorikus szót – az olvasókat, hogy az irodalom nincsen minden titoknak a birtokában, ellenkezőleg, sok mindent nem tudunk, sok mindent kérdezni kell, sok mindennek csak a körvonalait látjuk. Tehát én úgy fogalmaznék, hogy a többértelműség helyett inkább a bizonytalanság birtokában vagyunk; annak a birtokában, hogy sok

mindent nem tudunk még. Az író a világ új földrészeinek felfedezésére indul – szép nagy frázis, amit gyakran elmondanak, mégis talán jelent annyit, hogy nem a többértelműség koordinátaiban kell gondolkoznunk. Inkább abban, hogy az írónak egyetlen feladata van: újra és újra kezdje el azt, hogy valamit nem tudunk, és valamit meg kell ismernünk, azzal a tudattal is, hogy soha nem ismerhetjük meg. Tehát a mai író státusának akkor van igazi pátosza, ha ez az eleve reménytelenség benne van. Ám a reménytelenség mindig párosul a reménnyel, hogy mégis csinálni kell. Nyilvánvaló, hogy ez – az elvont szövegekhez képest – újsághasábkra kívánczó, optimista felhívásnak tűnik. Mégsem az akart lenni. A naplójegyzeteidből az derül ki, mintha te is ilyen irányba haladnál. Ilyen irányba mentek a gondolatok, ám helyenként filozófiailag meg volt csavarva az egész, hogy egy kicsit bonyolultabb legyen. Sajnos. Ez azért probléma számomra, mert olvasom az írásaidat, novellákat, regényeket, amelyekben valami kétségbeejtő tárgyyszerűség mindig jelen van. Ott van a naplójegyzetek között az a kis egyflekkes szöveg,⁴ amelyik egy találkozást ír le a vonatban: ott van Laci bácsi, a csepeli munkás, a butykossal, és ottan nagyon jó, szellemes sztorikat, szövegeket mond el. Nyugodtan közölhetné valamelyik nagy példányszámú magyar sajtótermék, akár a *Ludas Matyi*, az *Iffjúsági Magazin* vagy a *Magyar Hírlap*. Hallatlan életgazdagság, életismeret, tárgyyszerűség, pontosság. Mellette, a közvetlen szomszédságában pedig olyan elvont aforizmák szerepelnek, hogy ember legyen a talpán, aki a gondolati lényegüket kibogozza. Nemcsak nagyjából érti, hanem a novellák tárgyyszerűségével, a regények leíró részleteivel, a művek életbeli gazdagságával, filozófiai vonatkozásával együtt értelmezi. Tehát van itt valami észlelhető hasadás?

[M. M.]: Van. Azt hiszem, nem véletlen, hogy egy hármas tematikájú tanulmánytervezetet ápolgatok magamban. Állandóan foglalkoztat valami belső egyensúlytalanság, pontosabban állandó több-énűség; a több-én kijátszási, megvalósítási lehetőségének problémája. Gyakorlatilag sem tudom megnyugtatóan besorolni önmagamot egyfajta látásmódba, élet- vagy érzékelésmódba. Álladó ingerem van a legvégletesebb absztrahálásra, és valahogy a belső szellemi vagy lelki higiéniamhoz most szükséges is. Ugyanakkor oly mértékben nem elégít ki, hogy – a magamban tartalékolt legaprólékosabb reális észrevételekkel – állandóan ki kell egészítenem. Ez a két véletl állandóan bennem van.

B. M.: A naplójegyzeteidben azt írod, a művészet számokra nem megváltás, nem valami praktikus dolog, hanem lelki higiénia.⁵ Ugyanakkor emlékszem, hogy ebből az írói nemzedékből, társaságból, csoportból, ahova téged is számítani szoktak, mostanában szinte te voltál az egyetlen, aki a művészet katartikus jelentőségére, emberi értékeire mindig hivatkozott. Ez megint olyan dolog, amit nem tudok kellőképpen egymás mellé tenni, nem értem a kettő összhangját. Lehet, hogy nem kell mindig mindenkinek összhangban lennie mindennel, amit mond, de itt megint olyan eltérés, hasadás van, ami még csak figyelmeztető. A higiéniai részről tehát a művészet nem csinál semmit, nem tehet semmit az emberért, másrészt pedig a művészet mégiscsak életmegváltást hozhat, mert felszabadít; mert ha a színházban sírunk, akkor kinn az utcán már többet nevetünk. Tehát a művészetnek részben semmi praktikus haszna nincs, s mégiscsak van. Ez ismét elgondolkodtató, valami alapvető kérdésre utal.

M. M.: Azt hiszem, valóban nem elválasztható a kettő: a belső lelki higiénia és az az igény, hogy ezzel a belső higiéniaival létrehozott valamivel megfertőzők másokat. Vegyem rá őket, hogy vegyenek részt benne. A katartikus igény és annak a szerény felismerése, hogy tulajdonképpen nem azzal indulok neki a feladatnak, hogy az emberiséget megváltam – ez talán nem zárja ki egymást.

⁴ Mészöly Miklós: Naplójegyzetek, *Kortárs*, 1965/6, 980–983.

⁵ „Ha őszinte akarok lenni, elsősorban nem mások szórakoztatása vitt rá az írásra. Nem is a világ megváltása. Lelki higiénia inkább. Persze, azért nem ártatlan törekvés ez. És nem is annyira személyes ügy, mint amilyennek igyekszik feltüntetni magát. Hiszen ez a higiénia épp azáltal valósul meg, hogy másokkal megosztom.” – Mészöly Miklós: Naplójegyzetek, *Kritika*, 1969/3, 25.

B. M.: Akkor nyilván nem jól olvastam a naplójegyzeteket, mert én úgy értelmeztem, hogy nagyobb különbség van a megváltás és a lelki higiénia között. Talán nem is ez a fő probléma, mert én végül is úgy értelmezem a műveidet, naplójegyzeteidet, hogy sokkal inkább a katarzis irányába tart minden munkád, és nem a lelki higiénianak (tehát egy egyéni, elzárt, autonóm, különc dolognak) a kifejezését jelenti mindaz, amit csinálsz. Az egész munkásságodnak van közösségi vetülete; olyan, amire napjainkban szükség van, amit a művészet egyáltalán még tud közvetíteni. A probléma ott lehet, hogy a művészet mit tud még napjainkban adni. A fő probléma szerintem mégsem ez, nem erről kellene beszélgetnünk, hanem inkább arról, hogy mi módon változott meg a stílusod, az írói módszered ahhoz a világhoz képest, amit a *Sötét jelek* vagy *Az atléta halála* című regény mutatott. A te legújabb történeteidet nem nevezhetünk elbeszélésnek, sem novellának; nevezhetjük (idézőjelbe téve, pontatlanul) „igaz történetek”-nek. Mi hozta létre ezeket? Mi ezeknek az új írásoknak a lényege, karaktere? Mi bennük az új? Ha a mai magyar próza terepét áttekintjük, a kiemelkedő terep tárgyait, a szereplő személyeit szemügyre vesszük, akkor rögtön megmutatkozik, hogy itt van valami új, valami olyan, ami nálunk eddig nem volt, nem történt meg, nem csináltak ilyesmit. Ez volna a két kérdés. Miért kellett ilyen irányba eltérni a korábbi stílustól és mi ennek a lényege?

M. M.: Nagyon nehéz válaszolni, de van egy gyanúm, amit írás közben is állandóan érzek. A legnagyobb gondot, sőt, kínt az okozza nekem, hogy érzem, ezek a történetek a maguk hatásfokát csak úgy tudják elérni, ha a valóságos és valóságból szedett anyaghoz egy megfelelően megbillentett látószöveget és egy olyan stílárís textúrát tudok hozzáadni, amely megmenti és irodalommal teszi. Ha nem teszem hozzá, akkor az megmarad az egyszerű riport vagy dokumentum teljesen használhatatlan masszájában. Állandóan bogozom magamban, hogy mi ez. Azt nagyon érzem, hogy stílust kell változtatni hozzá. Sokszor, mikor ezeket írom, az az érzésem, hogy a szavak jelentéstartalma változik meg. Wittgenstein írja, hogy a jelentés az, amit a gyakorlat azzá tesz; tehát a szavaknak nincs absztrakt jelentése. Van egy irodalmias gyakorlatuk, melyen keresztül egyfajta hatást lehet elérni. A lehető legegyszerűbb jelzőket, beállításokat, grammatikai fordulatokat olyan formában próbálom itt exponálni, hogy azok ne a szokásos asszociációkat, atmoszférát teremtsék meg.

B. M.: Itt rögtön közbevágok, vitatkozó módon, méghozzá elég szemtelenül, mert szerintem ez a probléma nem lingvisztikai és nem grammatikai, sokkal inkább tartalmi, lényegi. Ezekben a történetekben a nyelvnek, a stílusnak, a szavaknak, mondatoknak, szólásoknak semmi olyan különlegességével nem találkozunk, amely ezt indokolná. Sem olyan leegyszerűsítő modorral, amely a korábbi, '20-as, '30-as években létező puritán prózát jellemezte, sem pedig olyannal, amelyik a szavaknak valami költői aurát próbált volna adni. Szerintem ez nem nyelvi, lingvisztikai vagy grammatikai, hanem lényegi, világgépben jelentkező probléma. Tehát sokkal általánosabb. A nyelvi szint is lényeges, de amit én itt érzek, ennél több. Általánosabb, magasabb, hogy úgy mondjam. Az előbb – írói metaforával – azt mondtad, „megbillent látószög”. Mi az, hogy megbillent látószög? Nyilván világgép. Adva van valami létező, egy város, egy udvar, egy család, néhány ember; ezeket le lehet írni úgy, hogy lingvisztikailag érdekessé válnak, mert a dialógusokat, monológokat így meg úgy lehet faragni. De ezeknél az írásoknál nem ez a probléma. Miért válik egy vizuális látogatás olyanná, amilyen ebben az általam ismert történetben olvasható? Miért?

[M. M.]: Azt hiszem, hogy a következő írásnál fog eldőlni. Lehet, hogy a lingvisztikai részt azért érzem olyan jelentősnek, mert ez a kötet úgy készült, hogy nem az én spontán, elsődleges megfigyeléseimnek élményanyaga, hanem Alié.

[B. M.]: Ez mellékes.

[M. M.]: Nem mellékes. Én egy idegen anyagból dolgozom, és munka közben a legegyszerűsebben azt éltem át, hogy az idegen anyagot, amit én elolvasok egy spontán szövegben, hogy teszem át a magam nyelvi közegébe.

B. M.: Itt elnézést kérek a magnótól, valamint a jelenlévőktől, egy kicsikét ingerült lettem. Tudniillik itt nyelvi közegről van szó, anyám kínja. A dosszié első írása egy öregasszonyról szól, aki Magyarországról megy haza a családjához, Kolozsvár mellé vagy azon túl, valahova Erdélybe. Többek között ebben a történetben olvashatunk olyasmit, hogy egy öregasszony cipőjébe különböző fűzők vannak befűzve. Az egyikbe ilyen fűző, a másikba olyan.⁶ A tényeknek ilyen aprólékossága mindegyik írásban megtalálható. Azonkívül valami egyébként is fellelhető ezekben az írásokban, mert ha csak ennyi volna, hogy a bal cipőjében barna fűző van, a jobb cipőben fekete, akkor kutyaszart érne az egész, ugyebár. A probléma az, hogy ezekben a történetekben semmi bölcselkedés nem hangzik el. Semmi. Az emberek, akik itt beszélnek, jönnek-mennek, az átlagos intellektuális szint alatt vannak. Nagyjából olyan szinten, mint mi, úgy éjjel 11 órakor, amikor megittunk nem egy, nem két, hanem inkább három vörösbort. Sőt, lehet, hogy még annak is alatta vannak.

Milyen messze vagyunk mi most ettől az állapottól!

A *Sötét jelek* metafizikája, elvontsága, jelképszerűsége ellenében itt a merő konkrétum tud olyan jelentést sugározni, párologtatni magából, ami mindig általánossá válik. Ha annak az öregasszonynak a történetét olvassa az ember, akkor olyasmit észlel, lát, olyasmit hall, hogy egy öregasszony leül a fölkébe, beszélget, előveszi a kenyerét, majd visszadugja, kínál, majd nem kínál, dicsekszik a lakásával, majd kiderül, hogy az semmi. Tehát a nyomorúság meg az emberség. A kicsinyesség, a földhözragadt szegénység, abban a letiport emberség, és abban mégis valami emberi motívumnak a megvillanása. Nem csak lelki higiénia; már megint ott vagyunk, hogy a művészet mégiscsak akar mondani az embernek valamit. Sajnos. Óhajt mondani, hogy a nyomorúság is kivegye azt a keveset, ami szép, ami egymáshoz kötöttség, ami líra, öröm, ajándék, ami üzenet. Ami nemcsak annyi, hogy piszok van meg por meg földön csúszó emberek vannak a kolozsvári ócskapiácson. Úgy teremteni meg a művészetnek azt az örök hivatását, úgy tenni eleget neki, hogy minden hivalkodás, minden egyértelmű optimizmus nélkül, minden szárnyaló szónoklat, kórus, kóruséneklés nélkül, magukból a tényekből jöjjön ki, amelyek egyértelműek.

[P. A.]: Lingvisztikai probléma-e? Béládi az elmúlt stílusokra hivatkozva azt mondta, sem ez, sem az nincs benne. Tudniillik elérni azt, hogy minden eddigi irodalmi stílustól eltérjen, és ne érződjön, hogy író beszél. Végtelenül nehéz éppen azt elérni, hogy ne érződjön, egy író fogalmaz. Azért nem talál benne semmi nyelvi problémát, mert a nyelv itt el-tűnik, nem érződik, nem tolja magát előtérbe. Ezt nagyon nehéz megtalálni.

M. M.: Sanyikák⁷ is olvasták. Amy – spontánul és kedvesen – mondott valami érdekeset: többek között az tetszett nekik, hogy egészen olyan, mint ahogy az ember él, lát, érzékel, megbeszél. Hogy idealizmus, és nem olvasott realizmusként hat rá, ráfogásként. Nem egy kihelyezett személy reális ténykedését látja, hanem belülről tudja kiszűrni a pillantást, az apró mozdulatot; hogy azok a szavak mintha belülről jönnének. A XIX. századi, tolsztoji realizmus esetében valahogy távolról nézek rá egy olyan látványra, amit reálisnak ismerek el.

B. M.: A *Sötét jelek* című kötetben a novellák dialógusai, monológjai nagyjából ugyanilyen szabásúak voltak. Ezeket a történeteket a köznapi beszédnek az a megszakított, nem teljesen kifejtett stílusa jellemzi, ami az embernek a köznapi beszédében a pongyolaságot nyújtja. Nem az, hogy kerek mondatokban beszélünk, mindig minden mondatban megvan az alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző, hanem mondunk valamit és az megszakad

⁶ „Szép, sárga bőrönddel tér vissza. Először a padlóra teszi, aztán a padra. Leül melléje. A bőrönd többszörösen át van kötözve agyoncsomózott, durva spárgával. Sokáig igazgatja a spárgaszálakat. Hirtelen feláll, két cipőjében nem egyforma a fűző. Szája elé húzza a kezét. »En mégis félek.«” – Mészöly Miklós: *Pontos történetek, útközben*, Pécs–Pozsony, Jelenkor–Kalligram, 2001, 9.

⁷ Weöres Sándor és Károlyi Amy.

valahol. Ez a sorozat állandóan ezzel a stílussal él. Nem nagy, hanem rövid, megtört mondatokkal.

M. M.: Nekem ez azért heurisztikus, mert az eddigi írásaimhoz viszonyítva ez a fajta megszakítottság, a banálisnak ez a visszaadása elég nagy fáradság. A hitelességet így megteremteni. Reprodukálni a valóságnak ezt a banalitását. Irodalmias szöveg papíron sokkal folyékonyabban, spontánabban, éppen a begyakorolt stiláris és egyéb reflexek és hagyományok révén állati könnyen megy a tollam alá.

[B. M.]: Eljutottunk odáig, hogy a banalitásból is válogatni kell. Banalitást csak úgy lehet ábrázolni, hogy válogatni kell, törölni, kihozni kell.

[M. M.]: Borzalmasan. Sokkal több energiát és ráfigyelést követel tőlem pillanatnyilag, mert ez nekem most még új pálya. A régit sokkal könnyebben tudom írni.

Miniatúr húsdaráló

Ha elfogadjuk azt a sokat idézett kijelentést, hogy a szavak nem pusztán jelek, hanem jelentésközpontok, mi több, különféle értelmek metszéspontjai, akkor Mészöly Miklós jelenének engem érintő vonatkozásait sokkal könnyebben szóba tudom hozni.

Soha nem gondoltam, hogy írni fogok, ennek ellenére, miután valaki kezembe adta az *Isten tenyerén ülünk – fiatal írók antológiáját*, írni kezdtem. Hajnóczy, Esterházy, Lengyel Péter, Csaplár Vilmos, Osztójkán Béla, Kornis Mihály és a többiek. Egyszeriben találtam egy új nyelvet, amelyen meg tudtam szólalni. Ömlött belőlem a szó. Mivel különös egybeesések révén hozzám került egy működőképes Continental írógép, sűrűn teleírtam tíz oldalt. Kiderült, egy csomó minden szunnyad bennem, süketen és dermedten, mint csimaszok az avar alatt. Első szövegeim zaklatott monológok voltak, de képesek voltak megszólítani másokat. Barátaim lettek.

Beszélgetni kezdtünk. Tágas, érzéki panoráma nyílt meg előttünk. Belaktható tér. Még inkább bejátszható. Szobai lábteniszbajnokságot rendeztünk, és *lábtengőzés* közben *A halál kilovagolt Perzsiából* dőltbetűs mondatait szavaltuk. És miközben fogyatkoztak a vázák és a csillárburák, kezdett feltöltődni a minket körülvevő üresség, azaz kezdtük észrevenni, miben is élünk.

Frissen megszerzett nyelvünkbe a Mészöly-szavak nem tudtak befurakodni. Nem mintha furakodni akartak volna. Mi éreztük borzas sznobériánk szédületében, hogy az új szavak színpadán nem szabad másoknak fellépniük. Wagner is akkor döntött végképp saját színháza felépítéséről, amikor a Trisztán és Izoldát *A rátarti asztalosné* után tűzték műsorra. Leggyakrabban használt szavunk a Császár Istvántól kölcsönzött „kopreikális” volt, mindenre illett, és csak mi értettük.

Aztán mégiscsak magra kaptak a Mészöly-szavak, ott káráltak a fejünkben napestig, sőt, azon is túl. Nem hagyták magukat eltéríteni. Hogy mi volt a fordulópont, már nem emlékszem, észrevétlenül zajlott le az egész. Soha nem mondtuk ki ezeket a szavakat, de a némaságukkal még inkább nyomatékosították jelenlétüket. „A zárózetont forgókaros préssel szorítjuk rá a töltényhüvelyre, s ahogy forgatjuk, viaszosan egymásba préselődik a két papírperem. Ügyes kis szerkezet, miniatúr húsdarálóhoz hasonlít.” Miniatúr! Hosszú ú-jával nem engedte félretolni magát, nekifeszült a kizárólagossá vált nyelvnek, a begyakorolt szájmozgásban zavart támasztott, arra ösztönzött, lépünk túl a tanokon, hogy az igazi tanításhoz eljussunk. „Horhos”, „szurdik”, „csurgó”, elrontott szavaknak tűntek, mi úgy mondtuk: horhosz, szurdok, csorgó. Az eltérés meg-

Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2017. december elsején az *Egyetemesség és lokális elnevezésű, Mészöly Miklósról szóló tanácskozáson.*

teremtette a kívülállás esztétikáját, saját irányának inspiratív ontológiáját, a művészi metamorfózis termékeny univerzumát. Az esetlegesség diadalának biztató idejét.

Egyértelművé vált, hogy a szavak által eljátszott szerepek mögött van még valami, azaz a szerep csak szerep. Epedezni a szerepekben epedezünk, ami azon túl található (iszonytató vagy lenyűgöző), csupasz intuícióval megérthető.

Kolozsvári egyetemisták voltunk. Ildikó is, de én Verának szólítottam. Vagy Vera volt anyakönyvileg, és magamban Ildikónak kereszteltem át? Megismerkedésünk első éjszakáján felmentünk az épp kórházban dekkoló nagymamája üres garzonjába. Próbáltuk elkerülni a lényeket. Illetve ő elterelt másfelé, én meg hagytam, mert gyakorlatlanságom okán féltem a lényegtől. Aztán elhatározta magát, felült az ágyon, kinyúlt oldalra, megfogta a borospalackot, amiből esti beszélgetésünk alatt iszogattunk, megfogta, szájához emelte, majd gyors kortyokban kiürítette. Egyenként megszámláltam a kortyokat, pontosan tizet. Végül az ágy mellé ejtette a kiürült palackot, és szó szerint rám vetette magát. Lavina, élő lavinakígyó, magába nyelt, én pedig éreztem, nem fogok tudni helytállni, holt ez a rám zuhanó test kötelezett volna, hogy férfiasan helytálljak: elengedte magát, mint artista, elrugaszkodott a trapézról, rábízta életét partnerére, akinek fejfelé lógva a másik trapézról, ki kell őt fognia. Hát én nem fogtam ki. Ma is csak arra emlékszem, mert az események egy részét kitorltem a tudatomból, arra emlékszem, ahogy „post mortem” fekszünk az ágyon, én valahogy eltaszítva, oldalra csavarodva, fél szemmel a testet bámulva, mint néptelen tájat, árvíz vagy földrengés után. A combok köze felé pislogtam, a szokatlanul bozontos rést bámultam szégyenlősen. A boldogtalanság mértékét össze tudjuk vetni egymással, a gyönyörök összehasonlíthatatlanul magasodnak a létezés fölött. De nekem sem a boldogtalanság, sem a boldogság nem jött össze, a senki reménytelenségével feküdtem ott, mintegy mellékesen.

A Vera combja, a combok találkozásában feltárulkozó valóság, a kínzó, a velünk kibabáló lehetőség. Aminek nem tudhatjuk a nevét, mert abban a viszonyban születik meg, akkor keletkezik, énünk titkaival együtt, abban a percben, amikor a nevét keresni kezdjük.

Mint valami barlang.

Mint valami száj. Puha, de inkább éles. Kemény szélű betonsír. Márványkút. Földkupac, nádtorzsás lép.

Miniatúr húsdaráló.

Bele tudtam kapaszkodni a szó idegenségébe. És az idegenség ettől a kapaszkodástól otthonos lett.

„Csíkszeredán”, mondja Esterházy *Aszavak csodálatos életéből* című „Zelőadás”-ban. „Csíkszeredán más a dimenziója, a színe, a sötéte, a játéka, a drámája a magyarnak, a szónak, mint Zalakaroson vagy Óbudán. Itt nincs drámája. A drámanélküliség drámájáról szól, azt hiszem, az egész modern irodalom.” Mi úgy mondjuk, Csíkszeredában. De épp a bevett szóalaktól való eltérés erősíti a bizonyítandót. A drámanélküliség drámáját. A szórontás itt demonstratívává válik. Mészölynél ellenben magának a szóhasználatnak, a szó jelentésén túlmutatóan van drámája. Mintegy bele van csempészve. Rejtjelesen? Nem, inkább esetlegesen. Az esetlegesség maga a lényeg. A név nélküliség drámáját őrizte magában a

miniatúr. A név titkát, a névtelenség rejtett értékét. Mert a névtelenség a vágy állomásán könnyörtelenül sokat rostokló számára maga a remény.

Ha Mészöly, engedve a fiatalkori készítésnek, a Sorbonne-ra megy, és francia író lesz, a szavakat borzoló végzet húsbavágó valósága vajon átjönne-e a fordításon? Claude Simont is újra kellett fordítani, hogy a szó jelentése érzékeltesse a nem-jelentés lehetőségét, ami a francia eredetiben benne van. Így lett a Simon-regénycímből (*Histoire*) a korábbi *történelem* helyett *történet*, amit a hétköznapi nyelvben a franciák a pontosan meg nem nevezhető dologra, bizonytalan valamire használnak. A megnevezhetetlen, aminek értelme legfeljebb annyi, hogy van. Mármint a számunkra felfogható értelme.

A szóhasználat jelen ideje mutatódik a sajátos szóalakokban. A kicsontozott mozdulat. Ilyesmit csak Mészölynél ismerek a magyar irodalomban. A madár röptéből kiemeli a madarat, marad a görcsös és szenvedélyes, múlhatatlanul egyedi és egyben egyetemes, ősi rángatózás. Felemeli magát a jelenséget, benne vagyunk, miközben kívül is. Szavaival bevon, és el is von. Ízt ad a szónak, az íz a szóval együtt rámorzsolódik nyelvünkre. A Mészöly-szavak ecsetnyomként teszik jelen idejűvé a szöveget, és ezzel a múlhatatlanság barázdáival jelölik meg az emlékeket. Ugyanakkor elvont csipkészetükkel elragadva fantáziánkat, emlékeinket kivezetik a világuírbe, magányos, bizonytalan utazásra, amelynek végcélja kiszámíthatatlan.

Apropó, emlékek. A miniatúr húsdarálót beleírtam az egyik első novellámba. Igaz, amikor az *Utunk*ban megjelent, a korrektor vagy a szerkesztő kijavította, és „miniatúr” lett belőle. Viszont van egy olyan példány, amelyben az eredeti változat sértetlen. A nyolcvanas években történt. Barátommal bementünk az egyik szatmári újságosbódéba, és vettünk egy *Utunk*ot. Észrevettük, hogy középső lapja valami miatt üresen jött ki a nyomdából. Csak az az egyetlen példány volt elrontva. Hazavittük, és a teraszunkon ülve szépen teleírtuk az üres belívet: barátom a versét, én a novellámat másoltuk be jól olvasható, kalligrafikus kézírással, majd a kiegészült lapszámot visszacsempészük az újságos polcára, a többi újság közé. További sorsáról nem tudok semmit.

MÉSZÖLY ÉS TÁRSA

A Pontos történetek, útközben és a Mészöly-Polcz munkakapcsolat

A *Pontos történetek, útközben* Mészöly Miklós legritkábban emlegetett regénye. Kimaradt a szerző regényeit tartalmazó gyűjteményes kötetekből, stílusa is jelentősen eltér a többi Mészöly-műtől, az olvasók ezt érezhetik legkevésbé „mészölyös”-nek. Pedig a regény megérdemli a nagyobb figyelmet. Mészöly pályáján ez a legtökéletesebb megvalósulása a „nem irodalmias” irodalomnak. Azaz a retorikától, cselekménytől, történeti ívtől és egyéb díszítményektől lehetőség szerint megtisztított, tárgyias, leíró prózanyelvnek, amelyet Mészöly egyébként Nádas Péterrel együtt, szinte műhelymunka-szerűen és feltehetőleg Beckett, illetve a kortárs francia újregény által inspirálva dolgozott ki a hatvanas-hetvenes években. A *Pontos történetek, útközben* ugyanakkor egy másik, a Mészöly és Polcz Alaine közötti munkakapcsolatnak is mementója, amelyről sokkal többet tudhatunk most, hogy kézbe vehetjük a házaspár levelezését tartalmazó, gazdagon jegyzetelt kötetet.¹ A tanulmány első részében a Mészöly-regény prózapoétikai jelentőségét, a második és harmadik részében a regény létrejöttét lehetővé tevő Mészöly-Polcz munkakapcsolatot elemzem.

1. A *Pontos történetek, útközben*, a leírás és a *nouveau roman*

A regény egy női elbeszélő erdélyi és dunántúli útjain szerzett benyomásainak füzére. Szokatlanul laza szerkezetű, ellentétben Mészöly korábbi műveivel, a *Magasiskolával*, *Az atléta halálával*, a *Saulussal*, ahol az elbeszélő figyelme egy tárgycsoportra koncentrál, és a mű ennek megfelelően határolt. A *Pontos történetek* elbeszélője szórt benyomásokat rögzít, figyelme nem különbözteti meg a fontosat és az érdektelent. Hiányzik belőle a Mészöly-művek néhány más sajátossága is: a hatalom-analízis, a bölcséleti reflexió, és nincsenek benne azok a példázatszerű vagy metaforikus struktúrák sem, amelyek *Magasiskolára*, az *Ablakmosóra* és a *Saulusra* voltak jellemzőek. A *Pontos történetek* szigorúan tárgyias, úgyszólván „szó szerinti” regény, amelynek bármiféle áthallásos, allegorikus értelmezését hamisnak éreznék. Az elbeszélő tartózkodik az általánosításoktól, saját magára, alkotómódszérére vagy a világára irányuló absztraktabb gondolatmenetektől. Mészöly műveit olvasták politikai példázatként, egzisztencialista sorsanalízisként, önreflexív prózaként, posztmodern szöveggként. A *Pontos történetek, útközben* kilóg mindegyik értelmezői keretből.

A *Pontos történetek* megjelenése, 1970 után módosult a Mészöly-művek világirodalmi interpretációs tere is. A hatvanas években az egzisztencializmust és Camus-t emlegette a kritika Mészöly kapcsán, a hetvenes években, a *Pontos történetek*, az *Alakulások* és a *Film* fogadtatásakor, a *nouveau roman* és Alain Robbe-Grillet lett az elsődleges világirodalmi analógia a Mészöly-kritikában. Regisztrálták a *nouveau roman*-hatást, de alaposabb és elfogulatlan összevető elemzésre nem került sor. A művek első recepciók körében főként kategorizálására, le- vagy felértékelésére használták a terminust, nem az összehasonlítás általi jobb megértésre. A *nouveau roman* elsősorban azt jelentette ezekben a kritikákban,

¹ *A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése, 1948–1997*, Nádas Péter esszéjével (s. a. r.: Nagy Boglárka), Jelenkor, Budapest, 2017.

hogy nem-konvencionális, nyugat-európai mintákat honosító, formabontó regény, amelyben a formai elemek hangsúlyosabbak, mint a tartalmiak, a leírás fontosabb a történetmondásnál. Kétértékű fogalom volt, attól függően, hogy ideológiai támadásra vagy esztétikai védelemre használták vagy azt jelentette, hogy „antihumanista”, „elidegenedett”, „formalista”, „polgári”, vagy azt, hogy „modern”, „újító”.

A hetvenes évek Mészöly-kritikája tehát gyakran emlegette, de nem mélyült el a felvetett világirodalmi összefüggés alaposabb elemzésében. Ennek ellenére az összevetés nem félrevezető.² Abban egyetérthetünk a defenzív kritikákkal, hogy a Mészöly-próza változása nem Robbe-Grillet műveinek hatására következett be. Túl a magyarázat naivitásán, nem is igen igazolható, hiszen Mészöly maga keveset és kritikusan nyilatkozott Robbe-Grillet-ről. Ennek ellenére a *nouveau roman* és Robbe-Grillet azok a kortárs világirodalmi interpretánsok, amelyek segítségével európai kontextusban értelmezhetők ezek a Mészöly-művek. Robbe-Grillet volt az az író-teoretikus, aki a leírást tette meg regénypoétika legfőbb kérdésévé, és az elbeszélés szerepét különféle eszközökkel redukálta, a cselekményt banalizálta, a történetmondás folyamatosságát pedig szekvencialitással tette lehetetlenné. A cselekmény szerepének és az elbeszélés lehetőségeinek redukciója a *Pontos történetekben* is megfigyelhető. A cselekmény teljességgel *köznap*i (egy átlagember meglátogatja családját), az elbeszélés *repetitív* (újabb és újabb utazások vonaton, újabb és újabb alkalmi ismerősök és rokonok), az elbeszélés *egyhangú* (nincsenek sem kulminációs pontok, sem elhagyhatatlan részek), az elbeszélés *megszakított* (a történetek abbamaradnak és esetleges, miért követi egyik útleírás a másikat), az elbeszélés *személytelen* (erről később).

Ami a leírást illeti, Mészöly épp ellentétes utat választott a hetvenes évekbeli műveiben, mint amit a *Saulusban* követett. Saulus a tárgyak, a természet eksztatikus megfigyelésétől létének legfontosabb kérdésére, saját azonosságára várta a választ. A leírt tárgy a megfigyelő metaforájává vált, felvette annak tudattartalmait, tárgy és nézője úgyszólván azonosultak. A *Pontos történetek* leírásai ezzel szemben meghagyják a tárgyakat önmagukban. A látvány már csak azért sem tud projekciók hordozófelületévé válni, mert az elbeszélőről nagyon keveset tudunk. (Ez megint csak elmondható Robbe-Grillet üresen, jellemzés nélkül hagyott elbeszélőiről és főszereplőiről.) A *Pontos történetekben* semmi nem biztat arra, hogy lelki- vagy tudattartalmak figurációjaként olvassuk a megjelenített világot. Alain Robbe-Grillet sokat idézett mondata alkalmazható itt is: a világ nem jelentéssel, és nem is abszurd. A világ egyszerűen *van*.³

A történetmondás lefokozása és a leírás felértékelése ideológiai szkepszisként érthető, s ez egyúttal megnöveli a *nouveau roman* korabeli közép-európai „transzfer”-értékét. Azaz nagy igény volna ideológiakritikai eszközökre, és ettől a látásmódtól épp a tárgyak megtisztítása várható. Robbe-Grillet-vel összhangban a leírásnak a humanista szépítések, irodalmi toposzoktól, közös képzeink projekcióitól lehetőleg mentesített, saját maguk elkülönült létezésére visszatisztított dolgokat, tárgyakat kell felmutatnia.

Roland Barthes szerint Robbe-Grillet megfosztja a tárgyaktól jelentésüket, hogy „jelenlétet” adjon nekik.⁴ Nem azt írja, hogy „Dupont sonkát fog vacsoráztatni.” hanem azt, hogy „A konyhaasztalon, fehér tányéron három vékony sonkaszelet.”⁵ A tárgyakat nem funkciójuk szerint írja le (pl. használati tárgy, valakinek a birtoka, egy szereplő attribútum-

² A kérdéstről lásd újabban Szentesi Zsolt elemzését. Szentesi: A mellérendeltség mint világgépet és poétikai alakításmódot szintetizáló regénykonstitutív mozzanat. *ITK*, CXVII(2012)/3. 324-341.

³ „Or le monde n'est ni signifiant ni absurde. Il est, tout simplement.” In: Alain Robbe-Grillet: *Pour un nouveau roman*, Minuit, Paris, 1961, 18.

⁴ Roland Barthes: Objektív irodalom (ford.: Fáber András). In: Konrád György (szerk.) *A francia új regény II. tanulmányok-vita*, Európa Könyvkiadó, Budapest é. n., (Modern könyvtár 122.) 152.

⁵ Alain Robbe-Grillet: *A radírok*, (ford. Farkas Márta), Európa Könyvkiadó, Budapest é. n., (Modern könyvtár 273.) 21.

ma, Akhilleusz pajzsának kovácsolása stb.), hanem eltávolítva a maguk életösszefüggésétől. Philippe Hamon és Mieke Bal fogalmával szólva, nem használja a leírás *narratív beékelésének*⁶ szokásos eszközeit. Szintén Barthes hívja fel rá a figyelmet, hogy a tárgyias leírás paradox módon, miközben elfogulatlanul bemutatja a tárgyat, egyúttal meg is szünteti a tárgy ismertségét, illúzióknak minősíti a tárgyról alkotott fogalmainkat. Ha a leírás elutasítja a tárgyak és fogalmak konvencionális kategorizálását, ha nem rendelődik alá az elbeszélésnek, ha eltekint attól, hogy megindokolja, miért van Dupont asztalán három szelet sonka, akkor az olvasó azzal a feladattal találja szemben magát, hogy nyomozóvá kell válnia, neki kell rekonstruálni a jelentésösszefüggéseket.

A leírás kiemeli a tárgyat az összefüggések kontinuumából, fragmentál. Itt nem arról a (sokszor támadott) narratológiai oppozícióról van szó, hogy a leírás a cselekmény *szünete*. Ezt a felfogást ismerjük többek között Genette-től⁷, a leírások közben nem halad az elbeszélés ideje, áll a cselekmény. Az „újregényes” leírás nem az időkontinuumot akasztja meg, ennél jelentősebb megszakításokra képes. Önállóvá válnak a dolgok attól, hogy „megállított” képekben, nagyításban látjuk őket. A *Pontos történetek* szövegében ritkán találhatunk leírásra vonatkozó elbeszélői reflexiót, most ezek egyikét idézem:

Az óvóhely mögött bedőlt fészker, mellette frissen javított ól, benne egy sovány, fekete disznó. Még nem láthat engem, de már feszülten figyel. Megszoktuk hízóznak, haszonállatnak nézni a disznókat; ez viszont pusztán attól, hogy nem kövér és mozdulatlanul fülel, egyszerűen csak állat. (PTÚ, 267)⁸

A részlet árulkodik arról, hogy a leíró tekintet pontossága, a Robbe-Grillet-i programhoz hasonlóan a tárgyakra rakódó konvencionális jelentések szűrését, kritikáját jelenti. A bedőlt fészker, az egyetlen, sovány disznóval *rutinszerűen* a szegénység képzetét keltené fel az olvasóban. Rögtön egy realista vagy szociografikus műben találnánk magunkat. A pontos, pillanatképszerű leírás a szagot fogó, figyelő állatról igyekszik a képzettársítást blokkolni, az elbeszélői reflexió pedig azt elhárítani.

A nouveau roman teoretikusaitól származó fogalmi keret Nádas Péter hatvanas évek végi, hetvenes évekbeli leírás-poétikájának elemzésekor is hasznos.⁹ Nádas *Homokpad* című elbeszélése (1969) vagy Mészöly *Pontos történetek, útközbenje* (1970) a leírás hitelesítő erejében bízik és erőteljesen csökkenti a történetmondás szerepét. A szövegben elkülönült jelenidők kerülnek egymás mellé, az időkontinuum követhető és rekonstruálható, de kihagyásos, szaggatott. A *Pontos történetek, útközben* vagy a *Homokpad* tómondatai is azt a benyomást keltyik, mintha a cselekmény filmje helyett a film kockáit néznénk egyesével, állóképekként. „A tolmács levelezőlapot ír. Feketére égetett bőre sima. A tengerpartról jöttünk. Én sápadt vagyok.” (*Homokpad*)¹⁰ „Narratív beékelés” nélküli, elkülönült pillanatok egymás mellé rendelése váltja fel a hagyományos történetmondás hierarchikus időszerkezetét.

Mint látható, ennek a poétikának megvan a maga stilisztikája. Az időbeli és szemantikai széttagoltságnak a nyelvi mellérendelés a legjobb kifejezője. Ez az írásmód lehetőleg

⁶ Mieke Bal: A leírás mint narráció, in Thomka Beáta (szerk.): *Történet és fikció.*, (Narratívák 2.) Kijárat, Budapest, 1998. 135-171. 142.

⁷ Gérard Genette: *Discours du récit*, Seuil, Paris, 2007, 90. Magyarul részletek: Gérard Genette, Az elbeszélő diszkurzus (ford. Sepeghy Boldizsár), in Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei*, Jelenkor – JPTE, Pécs, 1996, 61-98., 77.

⁸ Az oldalszámok az alábbi kiadásra vonatkoznak: Mészöly Miklós: *Pontos történetek, útközben*, Szépirodalmi, Budapest, 1977.

⁹ Ennek fenomenológiai értelmezését és továbbgondolását Bagi Zsolt könyve végezte el az *Emlékiratok könyve* kapcsán. Bagi: *A körülrítés, Nádas Péter: Emlékiratok könyve*, Jelenkor, Pécs, 2005

¹⁰ Nádas Péter: *Leírás*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 12.

kerüli az alárendelő összetett mondatot, hiszen az kapcsolatokat létesít, struktúrát, hierarchikus rendet visz a világ szétszórt dolgaiba.

Kolozsvárra utazom haza látogatóba, halottak napjára. Egyedül ülök a fapados kupében. Az ajtó fölött félig pirosra festett, tizenötös körte világít. Már jó ideje bóbiskolok. Felnívom a szememet. Váltókon robogunk át, az ajtó csuszkorálni kezd, végül teljesen kinyílik. Alacsony, ötven-hatvan év körüli asszony lép be a fürdőbe. Szürke ruha, seszínű köpeny. A fején semmi. Őszes haja gyermekökölnyi kontyba zsugorodik össze, majdnem a tarkóján. Valami hiba van a pillantásával, talán mert bandzsít, vagy mert túl keményen néz. Kezében szatyorszerű retikül. (PTÚ, 7)

Az elbeszélő hangjának kiszámított egyhangúságát a szereplők idézett beszéde ellenponzza. Az ő beszédük sokszínű, eleven. Az útitársak, a ritkán látott rokonok és barátok mesélnek, fecsegnek, szörnyülködnek, negatív és pozitív tónusa van beszédüknek. Beszédüket spontánnak, természetesnek, a helyenként magyarba keveredő román miatt még talán autentikusnak is érezzük az elbeszélő fegyelmezett stílusához képest. A dialógusok így dokumentumfilm-jellegűek: a film mindent „vesz”, mindent lát és hall, de semmit nem kommentál, a riporter csak a legszükségesebb megjegyzéseket teszi, tapintatos, visszafogott stílusban.

Sok minden elhangzott eddig a leírásról, úgyhogy érdemes egyszerűsíteni a képletet egy fogalompár segítségével. A megkülönböztetést Bagi Zsolttól kölcsönzöm, aki Nádas leíró poétikája kapcsán beszél erről, regisztrálja Esterházy Péter *Márk változatában* is, és Mészölyre, illetve Robbe-Grillet-re vezeti vissza.¹¹ Van művészet, amely világot teremt és van, amelyik *dolgokat*. Azt gondolhatnánk, hogy a dolgokat teremtő, illetve a világot alkotó leírás között csak a fókuszálás mértéke a különbség. Aki dolgokat ír le, az közelnézetet ad, analizál, aki világot, az nagyotóttal ad és szintetizál. A kettő – mondhatnánk – természetesen kiegészíti egymást. Am mi van akkor, ha felborul az egyensúly, azzal, hogy a szintézisek megrikulnak, elmaradnak, a közelképek pedig megsokasodnak. A dolgok hiába lesznek körülhatároltabbak, nem fognak világot, értelmező összefüggést alkotni egymással. A *Pontos történetek* úgy tud képeket adni szegény, megalázott, beteg, öreg és elnyomásban élő emberekről, hogy eközben amennyire csak lehet, elkerüli a szegénység, a nyomor, a betegség, a diktatúra közkeletű képzeteit. A kritika itt abban van, hogy a kép felülbírálja a képzetet. A dolog pontos leírása mellett humanista etikára alapozott diskurzusaink dajkameséknek tűnnek.

A *Pontos történetek* a kezdeti viharos fogadtatás után háttérbe szorult, és jóval kevesebb tanulmány született róla mint a többi Mészöly-regényről. Az egyik ezek közül Tüskés Tibor tanulmánya, amelynek fő célkitűzése, hogy módosítsa a Mészöly politikai nézeteiről kialakult közfelfogást. Tüskés szerint hiba Mészölyt egyszerűen liberálisnak vélni, hiszen – amint ezt a *Pontos történetek* is bizonyítja –, Mészölyt igencsak foglalkoztatta az erdélyi magyarság sorsa.¹² Ez valóban így volt, viszont a regény ennek bizonyítására aligha alkalmas. (És tekintünk el attól a kérdéstől, hogy miért ne foglalkoztathatna egy liberális értelmiségit az erdélyi magyarság sorsa.) A *Pontos történetek* úgy írja le a Ceaușescu-korabeli Erdélyt, hogy még nyomokban sem látjuk viszont az Erdélyre, magyarokra, románokra, szászokra, cigányokra, politikai elnyomásra, szegénységre vonatkozó közkeletű narratívákat. Ennek köszönhetően az a benyomásunk keletkezhet, mintha saját szemünkkel látnánk, látásunk nincs valaki másnak az értelmezésére utalva. Ez a világ épp azzal kelt érdeklődést, hogy nem diszkurzív módon előrendezett, hanem esetlegességekben áll.

¹¹ Bagi Zsolt: A szószertintiség regénye (Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk változat) *Jelenkor*, 2015. február 221-227.

¹² Tüskés Tibor: Mészöly Miklós és Erdély. *Új Forrás*, 2003/10.

Hosszú a listája azoknak a témáknak, amelyek nincsenek expliciten megnevezve a regényben, pedig számíthatnánk rájuk. Ennek részben cenzúratörténeti oka van. A Kádárkorszak kiadáspolitikája nem tűrte a Szovjetunió és a baráti szocialista országok bírálatát. E tabu megsértését nem csak a kulturális, hanem a külügyi vezetésnek is jelentették. A mészölyi leíró poétika sikerének is tekinthető, hogy nem igazán van benne számon kérhető világnézet. Nincs benne semmi, amit „nacionalizmusként”, „revizionizmusként”, „Románia elleni izgatásként” azonosíthatott volna a korabeli lektor. Amikor Tüskés Tibor az erdélyi magyarság iránti aggodalom műveként azonosítja a *Pontos történeteket*, akkor nem veszi észre, hogy Mészöly regénye épp azzal gyakorol kritikát az általa regisztrált Erdély-diszkurzusról, hogy érintetlen marad tőle.

2. A *Pontos történetek*, útközben keletkezése és szövegkörnyezete

Mészöly a *Pontos történetek*, útközben felesége, Polcz Alaine magnóra mondott úti emlékei alapján írta, ezek legépelet változata megtalálható a Petőfi Irodalmi Múzeum archívumában.¹³ Két másik útleírás-kötetet is meg kell itt említeni. Polcz Alaine 2002-ben, Mészöly halála után, férje hagyatékából kiadta saját 1977-es útinaplóját *Karácsonyi utazás* címmel. Ennek a kötetnek a szövege szintén Mészöly „keze alá” készült, a hangfelvételt legépeleték, de a gépirat fiókban maradt, nem lett belőle Mészöly-mű. Továbbá ehhez a szövegcsoporthoz tartozik Polcz *Két utazás Erdélyben* című útinaplója. Ez egy vízaknai és egy kolozsvári utazás története 1989-ből, nem sokkal a romániai forradalom előttről. Néhány Romániából küldött Polcz-levél pedig hasonló útbeszámolókat tartalmaz.

A négy könyv – a *Pontos történetek*, a két Polcz-kötet és a levelezéskötet – transztextuális rendszert alkot. A könyvekben elbeszélte utazások nagyjából tíz-tíz év különbséggel követték egymást, egymás folytatásaiként is olvashatók, annak ellenére, hogy más szerző jegyzi őket. Visszatérő szereplők és helyszínek vannak, először mindig Vízaknára, aztán Szebenbe, majd Kolozsvárra utazik az elbeszélő. Mindhárom könyvben hangsúlyosak a hosszú, fáradságos utazásokról és a gyakori eltévedésekről szóló beszámolók, a romániai állapotok és a kaotikus viszonyok (megbízhatatlan menetrendek, áruhiány, féltetjékoztatás) leírása. Az elbeszélő a családi viszonyok között is el van tévedve, az erdélyi rokonság viszonyrendszere mindhárom műben nehezen áttekinthető.

Feltűnő a halálhoz kapcsolódó rítusok, a halottas házak, a torok, temetések, az örökségi viták leírásainak sokasága, a néphit halállal kapcsolatos elemeinek gazdagsága. Mészöly más műveiben a halál témaköre nem ennyire hangsúlyos. A *Pontos történetek* relatív különállását többek között ez is okozza. Polcz Alaine a thanatológia úttörő szakembere volt, a *Pontos történetek* halállal, gyásszal kapcsolatos népszokásokra és néphitre vonatkozó megfigyelései tanulmányaiban is visszatérnek példaként¹⁴, Mészöly azonban állítólag viszolygott a halál-témától.¹⁵ A tematikus és életrajzi különbségnél talán fontosabb, hogy az elbeszélő néhány karakterjegye Polcz műveiből ismerős, ahogy Thomka Beáta írta, „megtéveszthetetlenül érzékeljük a beszélő személyi alkati másságát is.”¹⁶ A *Pontos történetek* ezáltal a Polcz-életműhöz is kapcsolódik – ezzel nem a szerzőség kérdését firtatom, hanem a mű intertextuális „kiterjedését” jelzem. A regény egy kétszerőjíű szövegcsoport tagja, amely egyrészt poétikai és sti-

¹³ Az úti emlékek gépelet változata megtalálható a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Mészöly-hagyatékban. Köszönöm Márjánovics Diánának az anyag feldolgozásában nyújtott segítségét.

¹⁴ Lásd pl.: Polcz Alaine: „Segítenek a rítusok”. In: Angyal Eleonóra és Dr. Polcz Alaine (szerk.): *Letakart tükrök. Halál, temetkezés, gyász*, Helikon, Budapest, 2001, 117-140.

¹⁵ Nádas Péter: Bármilyen jó. Emléklapok halott barátaimról In: *A bilincs a szabadság legyen, Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése*, 839-863, 842.

¹⁶ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*, Kalligram, Pozsony, 1995, 118.

lisztikai erényei miatt emelkedik ki környezetéből, másrészt azért, mert Mészöly Miklós neve alatt jelent meg, és ez más kanonikus státuszt biztosított neki, de joggal elemezhető mindkét szerző életművének vonatkozásrendszerében.

Polcz Alaine kiadatlan és kiadott útirajzaira sok minden igaz lehetne abból, amit Tüskés a *Pontos történetekről* írt. Az útinaplók önéletrajzi énje erdélyi származású nő, akit erős érzelmi szálak fűznek gyerekkora helyszíneire, az Erdélyben maradt rokonok féltése elválaszthatatlan általában az erdélyi emberek (magyarok, románok, szászok, cigányok) iránti aggodalomtól. Polcz Alaine műveiben általában a segítő, másokat szolgáló női szerepmoddell és a független, sorsát kézben tartó nő szerepmoddelljének változatait vegyíti. A segítő szerepkör az elesett rokonoknak, szegény barátnőnek vitt ajándékokkal, az ő ápolásával, bátorításukkal teljesedik ki. Polcz Alaine egyrészt haldoklókat és gyászolókat segítő hospice-pszichológusként, másrészt írófeleségként is segítő szerepben formálta meg saját nyilvános képét. Az útleírásokban ugyanakkor önálló, aktív, felelős nőt látunk, aki veszélyes helyre utazik, egyedül, fenyegető körülmények között, segínyt csempész a határon. Vagyis az *Asszony a fronton*hoz hasonlóan, egy hagyományosan férfiaknak fenntartott „kulturális forogatókönyv” női főszereplője.¹⁷

Külön tanulmányok feladata lesz Polcz útleírásainak módszeres összevetése a *Pontos történetekkel*. Néhány vonást azonban már most is ki lehet emelni, s ezek alapján az mondható, hogy a fenn tárgyalt dolog-poétika a Polcz-anyag mészölyi átdolgozása során alakult ki. Az átírásnak négy eljárása tűnik különösen fontosnak.

Az első a sűrítés. Polcz szövegének gépiratában ez a regény imént idézett kezdőmondatainak megfelelő szövegrész:

Egyedül ülök a kupében, Kolozsvár felé utazva. Bejön egy asszony, alacsony, 50-60 közötti, szürke ruhában, valamilyen köpenyeg van rajta. A fején semmi, szürke haja parányi kicsi kontyba végződik hátul, majdnem a tarkóján. A szeme, vagy azért, mert bandzsit egy kicsit, valahogy nem egészen jó a pillantása. Esetleg túl keményen néz? Mivel zsfoltan ülnek a tulso kupében, át akar ülni hozzám. Kezében tart egy szatyorszerű retikült. Kérdezi, hogy szabad-e átjönnie, aztán úgy dönt, hogy mégsem jön, mert meg fogja büntetni a kalauz. (*gépirat*, 1)

Noha az idézett Polcz-szöveg sem nevezhető terjengősnek, Mészöly tud még húzni belőle. Az utolsó előtti, ötszavas mondat például megoldható három szóból is. „Kezében tart egy szatyorszerű retikült.” – „Kezében szatyorszerű retikül.”

A második a fragmentálás. Az összevetésben rögtön szembeötlik, hogy a Mészöly-szöveg tagoltabb, több benne a rövid mondat. A két idézett bekezdés csaknem ugyanakkora terjedelmű (PTÚ: 79 szó, gépirat: 82 szó) de a gépiratban ez nyolc, az átírt szövegben tizenkét mondatot tesz ki.

A természetes történetmondásnak, – ha van ilyen¹⁸– nem sajátja, hogy szaggatott tőmondatok sorozatában hangozzék el. A neutrálisnak, puritánnak tűnő, szikárnak mondott mészölyi stílus valójában nagyon mesterséges, nagyon művi. Mészöly az átírás során lehetőség szerint elhagyja a kötőszavakat, viszonzyszavakat is. A leírások „narratív beekelés”-ét például úgy lehet elkerülni, hogy a leírt tárgyat szintaktikailag leválasztja arról, akinek attribútuma, akihez tartozik. Barthes példájában Dupont három szeptet sonkája, itt az asszony ruhája lett szintaktikailag is „önállósítva”: „[...] egy asszony [...] szürke ruhában, valamilyen köpenyeg van rajta.” (*gépirat*) – „[egy] asszony lép be a fülkébe. Szürke

¹⁷ Louise O. Vasvári: Töredezett (kulturális) test írása Polcz Alaine *Asszony a fronton* című művében, (ford.: Horváth Györgyi). *Hungarian Cultural Studies*, 2010/3, <https://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea/article/view/20>

¹⁸ Lásd Monika Fludernik: *Towards a „Natural” Narratology*, Routledge, London, 1996.

ruha, seszínú köpeny.” (PTÚ) A széttagolás magasabb diszkurzív szinteken is bekövetkezik. Mészöly Polcz szövegéből kiszórja a legtöbb úgymond közkeletű vélekedést, ami szituálja, értelmezi az elbeszélte-leírt világ elemeit és amelyet mindannyian használunk hétköznapi kommunikációs helyzetekben. Ezáltal csökken az automatikus asszociációk, forгатókönyvek, ideológiák szövegkohéziós ereje.

Az eljárások harmadik típusa a redukció. Mészöly csökkentette az elbeszélő személyességét, minimalizálta az elbeszélőről szerezhető ismereteket. Egyrészt azzal, hogy Mészöly a Polcz-gépirat önreflexív megjegyzései közül törölt mindent, ami túl sokat elárulna róla. A pillanatnyi benyomások, egy-két életrajzi tény jelzése megmaradt, más nem. Az is csak a tizennegyedik oldalon derül ki, hogy nő, abból, hogy látjuk, a táskájában púder és kölni is van. (A *Pontos történetek*, éppúgy mint *Az atléta halála* provokálja azt az olvasói automatizmust, hogy egy férfi szerzői névvel ellátott regény esetén férfielbeszélőre számítunk.) A harminctödik oldalon értesülünk arról, hogy az elbeszélőnek Libus a beceneve otthon, de igazi nevét végig nem tudjuk meg. Az elbeszélőt érzelmi reakciói sem jellemzik. Míg Polcz úti jegyzeteinek narrátora rendszeresen nosztalgiát érez, aggódik, megdöbben, reménykedik és örül, azaz kifejezi azokat az érzelmeket, amelyek egy ilyen út során érthetően támadnak az emberben, a megjelent mű elbeszélőjénél úgyszólván a teljes érzelmi skála le van tiltva. Pedig a *Pontos történetekben* éppúgy, mint Polcznál, ott van a halál, az öregség, a szegénység témaköre, a tragikus női sorsok újabb és újabb példái. De a narrátor a regény négyszáz oldala során végig afféle barátságos idegen marad.

Barátságos, empatikus. Ezeket a jelzőket joggal elmondhatjuk róla, nem véletlen, hogy a regény legtöbb kommentátora sajátos módon szimpatikusnak találta a – jórészt ismeretlen – elbeszélőt. Néhányan etikai terminusokban értelmezik, többen *caritast* emlegetnek, Béládi részvét-etikát. Az elbeszélő empátiája gyakran fontos érv azoknál, akik szerint a *Pontos történeteknek* nincs köze a *nouveau roman*-hoz.¹⁹ Arról van szó, hogy a regénybeli nő gondolatait, emlékeit, múltját, otthonát ugyan valóban nem ismerjük, mégis jellemzi őt percepciójának módja. Nem tudjuk, mit érez, mit gondol, de látjuk *hogyan* lát, *hogyan* figyel, s ez a figyelem lefegyverző. Nem teljes tehát a személytelenítés, és könnyen lehet, hogy nem is lehet az.

Ezzel el is érkeztünk a negyedik eljáráshoz, ami a redukció ellentéte: bővítés. Az elbeszélő személyességének minimalizálása kiegészül megfigyelőképességének maximalizálásával. A Polcz-féle alapanyag már eleve igen részletgazdag, Mészöly pedig az átírás során ezt tovább fokozta. Ezt olyan oldalak összevetésénél figyelhetjük meg legjobban, mint az Ószer, a kolozsvári ócskapiac bemutatása, ami ennek a deskriptív stílusnak afféle jutalomjátéka. De az imént idézett kezdősorokban is van már két kis fókuszalási különbség: például a megjelent változatban „félíg pirosra festett, tizenötös körte” világít a kupéban. Az öregasszony kontya pedig „gyermekökölnyi” – a váratlan hasonlat jobban segít a vizualizálásban mint a teljesen hétköznapi „kicsi, parányi” jelzők az eredetiben. Ha folytatnánk az összevetést, látnánk, hogy az asszony csak a regényben visel különböző színű cipőfűzőt, csak ott hiányzik egy ujja, csak ott gyűröget félíg öntudatlanul egy papírgalacsint stb. Az a helyzet áll elő, hogy az alkalmi útítársakról és a többi mellékszereplőről néhány oldal alatt többet tudunk meg, mint az elbeszélőről összességében, ez erősen fokozza az elbeszélő iránti olvasói kíváncsiságot.

Az elbeszélő személytelenítése, érzelmeiktől és ideológiáktól való megtisztítása, továbbá vizuális képességeinek megnövelése tehát a *Pontos történetek* poétikai eredetiségének két kulcsa. Ha a személytelenséget és a tökéletes látást összeadjuk, akkor mit kapunk? Megkapjuk a következő mű, a *Film* kamera-elbeszélőjét. Ám ez szintén már egy másik tanulmány tárgya lehetne.

¹⁹ Szentesi Zsolt összefoglalja és kiegészíti a recepció ez irányú megfigyeléseit. Szentesi, i.m., 338.

3. Társadalmi nemek stilisztikája

A *Pontos történetek, útközben* elemzése után a házaspár munkakapcsolatát vizsgálom az életrajzi háttérinformációkból kinyerhető társadalmi-kulturális kontextus összetevőinek feltárása érdekében. A közös munkának milyen felfogása tette lehetővé, hogy az anyag az átalakulás során szerzőt is váltson? Polcz Alaine ugyanis az anyagot Mészölynek szánta, és amikor Mészöly a *Pontos történeteket* publikálta, akkor az ajánlásban megköszönte az adományozást („Hálával A-nak, hogy megőrizte ezeket a történeteket”), amiből a beavattottak érthették, hogy Polcz Alaine-ről van szó. Mészöly ezt nem titkolta, például beszámolt Polcz szerepéről Cs. Szabó Lászlónak (*Levelezés*, 553.). Polcz pedig önzetlenül örült a *Pontos történetek... sikerének* (*Levelezés*, 553.), noha ugyanebben a levelében joggal fájlalja, hogy egy Vas Judittal közösen készített filmről (*Befejezetlenül*, 1970) lehagyták a nevét. Az tehát mindkettejük számára magától értetődő volt, hogy az anyag az átdolgozás során szerzőt is vált, és nem merült fel, hogy ez esetleg kettőjük műve.

A kérdés tehát ebben a fejezetben az, hogy a nemi szerepeknek milyen felfogására láthatunk rá abban a folyamatban, melynek során a feleség „nyersanyagából” a férj „műve” lett. Hogyan keletkezett a szerző, az autoritás ebben a történetben? Ehhez azonban először ki kell térni arra, hogy általában hogyan látta a házaspár saját munkakapcsolatát, hogyan értelmezték azt a sajátos helyzetet, hogy mindketten alkotók. Ebben nélkülözhetetlen segítség a házaspár négy évtizedes levelezésének összegyűjtött kötete.

Az első, ami szembeötlik, hogy a nemi szerepeknek egymással ellentmondó felfogásai jelennek meg a levelekben. Az ellentmondás nem Polcz és Mészöly vélekedése között van, azaz nem arról volt szó, hogy egyikük így, a másikuk úgy gondolta el a kapcsolatukat, hanem közösen osztott vélekedéseik körén belül is megjelenik, vagy akár egyikük által írt két különböző levélrészlet között is kimutatható. Rendszeresen értelmezték alkotó-házastársi helyzetüket, de vélekedésük ebben a tekintetben nem volt konzekvens.

Kapcsolatuk is sokat változott az évtizedek során. Polcz sokáig „csak” írófeleség volt, legalábbis az irodalmi életben így ismerték, kevesen tudtak pszichológusként végzett munkájáról. Később lett író, hatvankilenc éves korában, 1991-ben jelent meg az *Asszony a fronton*. Szegedy-Maszák Mihály velős megfogalmazásában „Alaine akkor lett jelentős, amikor Mészöly már hanyatlott.”²⁰ Az „írófeleség” mint modern kulturális konstrukció kérdéskörét magyarul Borgos Anna könyve nyitotta meg a három nyugatos írófeleségről, Böhm Arankáról, Harnos Ilonáról, Török Sophie-ról szóló tanulmányaiban.²¹ Az ő tehetségük saját jogú elismerésének még más lehetőségei voltak, mint amelyekkel a két emberöltővel fiatalabb Polcz esetében számolhatunk. Mészöly és Polcz nemzedékében már nem volt precedens nélküli, hogy egy alkotó-házaspár nő tagja a férjjel egyenértékű vagy a férjét akár meghaladó elismerést kapjon. Mészölyéknek barátjuk volt a Vajda Júlia – Jakovits György páros, Nemes Nagy Ágnesék, ismerték Szabó Magdát és Szobotka Tibort. Mészöly jóban volt lengyel fordítójával, Kerényi Gráciával, és lesújtó véleménye volt annak eredményeire féltékeny férjéről, Telegdi Polgár Istvánról, ahogy Lengyel Balázst is nevezte egyszerűen Nemes Nagyhoz „kapcsolt áru”-nak.²²

Mészölyék hol egyenrangúnak, hol alárendeltnek tekintették a férfi-nő kapcsolatot, amelyet egymással megélték. Ez bizonyára visszavezethető arra, hogy a házastársi kapcsolatnak egészen más mintáit hozták magukkal a háború előtti dél-dunántúli és erdélyi, erősen patriarchális berendezkedésű családjaikból, mint amelyet mindenestül modern, nyugat-európai tájékozódású értelmiségiként üdvösnek gondoltak megvalósítani. Ez

²⁰ In Dér Asia – Geröcs Péter: *Privát Mészöly*, dokumentumfilm, 2011.

²¹ Borgos Anna: *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*. Noran Kiadó, Budapest, 2007

²² Mészöly Miklós – Szigeti László, *Párbeszédkísérlet*, 1999, Kalligram, Pozsony, 148.

azonban csak feltételezés, ennek a tanulmánynak ugyanis nem célja a mentalitástörténeti háttér és a házasság történetének feltárása. Ehhez sok mindenre ki kellene térni: mindkettejük világháborús traumájára, Polcz első házasságára és abuzív férjére, a Polcz által háború alatt elszenvedett erőszakosorozat lelki és testi következményeire. Az életrajzi okokkal azonban most nem foglalkozva, és belátva, hogy a csoportosítások mindig esetlegesek, a következő típusokba rendezhetjük saját kapcsolatukra vonatkozó értelmezéseiket:

1. Mészölyék afféle magyar „Sartre és Beauvoir”, vagy „Mr. és Mrs. Browning”, azaz egyenrangú a két alkotó. Az angol költőházaspár, Robert Browning és Elizabeth-Barrett Browning egyik korai, 1953-as Mészöly-levélben kerül elő (*Levelezés*, 88.). Ignác Rózsa (maga is író és írófeleség) említette őket úgy, mint a ritka, talán egyetlen példát arra, hogy egy házaspár mindkét tagja egyaránt tehetséges. A fiatal férj ezt kívánja maguknak, legyenek ők is ilyenek, s ennek a szemléletnek a példái megőrződnek a későbbiekben is, amikor Polcz szakmai eredményeire büszke, vagy amikor saját írói csődjét konstatálva azt reméli, hogy Elaine legalább még lehet sikeres, híres pszichológus. (*Levelezés*, 306.)

2. Ezzel teljesen ellentétes az „alkotó férj – támogató feleség” szereposztása: a feleség tevékenysége a férj alkotómunkájának van alárendelve. „Nem tehetek róla, de ha nem írsz eleget, üresebb az élet, és lelkiismeret-furdalásom van. Rosszabb, mint az egészen sajátom, mivel a saját munkám nem tartom olyan értékesnek.” (PA MM-nek, 1962 okt., *Levelezés*, 299-300.)

3. A kettő között van a „Mészöly és tsa”-típusú modell, amely szerint mindketten alkotók, de a férj domináns, ő hozza a fontosabb döntéseket. A kapcsolat első két évtizedében több bábdarabot, mesejátékot, és -átdolgozást írtak közösen, amelyeket hol Mészöly nevében, hol szerzőpárosként (Mészöly Miklós – Molnár Ilona) jegyeztek. Ezekkel a művekkel elsősorban megélhetésüket igyekeztek biztosítani a szilencium éveiben.²³ A házaspár munkakapcsolata az ötvenes-hatvanas években afféle családi vállalkozásnak tűnik, hangozzék ez mégoly anakronisztikusnak is a Rákosi-korszakról és a korai Kádár-korszakról beszélvén. A közös alkotómunka gyakorlatát ezek a művek alapozták meg, a levelezés egy rétege ennek az ügyvitelével foglalkozik: leadási határidők, dramaturg-feladatok, jogdíjak, rádióadaptációk, meseantológiák és kiadói kifizetések ügyeivel. Ezek után nem meglepő, hogy egy magasabb presztízsű, „felölt” irodalmi mű, a *Pontos történetek* keletkezéstörténetében is viszontlátjuk a közös munkát.

Fontos momentum, hogy Polcz Elaine nem írta, hanem *magnóra mondta* erdélyi és kaposvári úti tapasztalatait. Ennek hátterében az áll, hogy ő *nem tud írni*. Először is abban a primér értelemben, hogy Polcz kézírása olvashatatlan. A házaspár levelezésének állandó témája, hogy Polcz – a jeles grafológus – kicsi, nehezen olvasható, vagy egyenesen olvashatatlan betűkkel ír. Ezt a szöveget gondozó Nagy Boglárka is megerősíti közvetett módon: a feleség leveleinek kibetűzése helyenként valóban megoldhatatlannak bizonyult. Nem kell ennek nagy jelentőséget tulajdonítani, de elképzelhető, hogy a házaspár közti szereposztás rögzülésében – kettejük közül Mészöly tud írni – Polcz bosszantóan csúnya kézírásának állandóan visszatérő kérdése is belejárt.

Persze ennél jóval többről van szó. Többek visszaemlékezése szerint állandóan rossz írásbeli stílus miatt korholta Mészöly Polczot, miközben javította műveit. „[Miklós] már az első mondatok láttán dührohambot kapott. Elaine nem tud írni. Veszekedtek. Kincsem, én soha nem mondtam, hogy tudok írni. De miért nem érti meg végre, hogy ilyen mondat nem lehet egy tanulmányt kezdeni. Ez nem mondat. Miklóst a felismerés, hogy Elaine nem tud írni, felbőszítette.”²⁴

Az írás képessége ebben a kapcsolatban maszkulin jellegű volt. Így lehet, hogy az a képesség, amivel Polcz járul hozzá a közös munkához, ugyan fontos, de alacsonyabb státuszú az

²³ Lásd erről Nagy Boglárka jegyzeteit a levelezéskötetben és Kós Lajos visszaemlékezését: Mészöly Miklós bábos kapcsolatairól. *Jelenkor*, 2002/ január, 19.

²⁴ Nádas, Bármí jó, 842.

írásnál. Ez a megfigyelő, az adatgyűjtő érzékenység, ami, szemben a kreativitást, teremtő fantáziát, nyelvi produktivitást igénylő írással, pusztán receptív képesség. A képességek nemi jellegük szerint rangsoroltak: a nő érzékeny, a férfi kreatív. Mészöly nemcsak a regény ajánlásában köszönte meg Polcznak a gyűjtéseit, valóban hálás volt neki. Amikor egy pszichiátrián kezelt depressziós beteg néhány – valóban egzisztencialista esszébe illő – mondatát küldte el neki, akkor ezt válaszolta Mészöly: „Félelmetesen szép, amit idézel a betegedtől. [...] Sokszor csakugyan azt hiszem már, hogy a te megfigyelő s adat-szolgáltató érzékenységed nélkül fél-ember vagyok. Mint egy cipész, akinek odaadják a jó bőrt – a többi már mesterség dolga. Kalapáljon. Kalapálok.” (*Levelezés*, 214.) Polcz egyik útja során, ahol Mészölynek gyűjtött adatot – de felmerült benne, hogy talán saját kutatómunkájához (halállal kapcsolatos népszokások) is felhasználható információkról is készítsen jegyzőkönyvet –, írja az alábbiakat: „Sokat dolgozom a tanulmányon, ez okból csak a legsürgősebbet intézem. Meg neked gyűjtök élményt. Mi egyebem van, minthogy látok? Soha semmit nem tudok kitalálni.” (*Levelezés*, 186.)

Eszerint tehát az írás férfidolog. Nincs ebben semmi szokatlan, nem a házaspár saját, külön bejáratú meggyőződéséről van szó, hanem a modernitásban sztenderdnek mondható gender-szereposztást látjuk viszont.²⁵ A recepció ezt úgy igazolja vissza, hogy Mészöly visszafogott, szikár stílusát találják az olvasók férfiasnak. Márton László *Pontos történetek, fehér padon* című esszéjében, ahol azt idézi fel, hogy szinte sorsdöntő volt a találkozás az első Mészöly-művel (ami egyébként a *Pontos történetek* egy részletközlése volt a *Kortársban*) írja az alábbiakat: „Valahogy az egész írás, láttatás módja sugárzóan és erőteljesen maszkulin volt. Ez imponált.”²⁶ Ezzel szemben Polcz Elaine „fecseg”, továbbá „hebrencs”, „álnaiv”, „mézesmázas” és „amatőr”, „néha bosszantóan jó, általában borzalmas és pocsek”, ahogyan Kukorelly Endre egy feltehetőleg „mitoszrombolónak” szánt irodalmi beszélgetésen a maga keresetlen módján, a provokáció szándékával megfogalmazta ezt a korántsem egyéni, sőt igen elterjedt, bár nyomtatásban ritkán megjelenő Polcz-értékelést.²⁷ A férfias írás racionális, szikár, szűkszavú, kihagyásos; a női írás folyékony, formátlan, omlatag, fecsegő és impresszionista.

A Mészöly-művek kritikailag reflektálnak erre a dichotómiára. Hasonló volt a helyzet *Az atléta halálában*. Amit ott Hildi, az elbeszélő írt, az eleve nem felelhetett meg a kiadói igényeknek, nem is magát a művet írta, hanem csak magánjellegű feljegyzéseket, előkézsületeket. A nyilvánosságból eleve kiszoruló, politikailag disszidens írás a hagyományosan a női írással társított karakterjegyeket kapta: magánjellegű, csapongó, formátlan. Ezzel a női írásnak hagyományosan negatív módon értékelt karaktervonásait *Az atléta halála* átértékelte. Másként fogalmazva, a fragmentáltság, az írás vállalt, reflektált esetlegességei – azaz a később a prózafordulat során felértékelt prózapoétikai jegyek – női karakterisztikumot kapnak. A *Családáradásban* hasonló Júlia naplójának helyzete.

A „Mészöly és tsa” típusú munkakapcsolathoz hozzátartozott, hogy Polcz tanult Mészölytől. Mindkét fent tárgyalt képességet fejlesztette Mészöly tanácsai alapján. A látást, a megfigyelést úgy, hogy „Mészöly szemével” nézi a környezetet, („Mindent néztem én a Te szemeddel is.” (PA MMnak *Levelezés*, 131.) „Mindent nézz meg! Mind a kettőnk szemével!” (MM PAnek, *Levelezés*, 152.) ez egyrészt vonatkozik arra, hogy Mészölynek

²⁵ Lásd pl. Bürger elemzését arról, hogy Wilhelm von Humboldt különbségtevése a női és férfi nemi jellegről (a nő passzív/receptív, a férfi aktív/produktív) hogyan érvényesül Goethének és Schillernek a nőírók dilettantizmusról kialakított véleményében. Christa Bürger: A nők dilettantizmusáról, (ford., Sz. Zehery Éva). *Helikon*, 1994/4, 510-518. 515-516.

²⁶ Márton László: *Pontos mondatok, fehér padon*. In Alexa Károly – Szörényi László (szerk.) *Tajjai vagyunk egymásnak*, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 58-62, 60.

²⁷ Lásd a Menyhért Anna és Kiss Noémi Kukorellyvel folytatott beszélgetéséről („Rózsaszín szemüveg”, Nyitott Műhely, 2009 nov. 1.) szóló tudósításokat: O. Nagy Gábor: *Mitoszromboló est*. *Irodalmi Jelen* <https://www.irodalmijelen.hu/05242013-1000/mitoszrombolo-est-polcz-elaine>

nézi, hogy beszámolhasson róla, másrészt jelenti azt is, hogy Mészöly *módjára* nézi, úgy, ahogy ő szokott nézni dolgokra. Az írást pedig úgy, hogy próbál minél ökonomikusabban írni. Polcz erdélyi leveleiben valóban van két olyan részlet, amely közelít a *Pontos történetek, útközben* stílusához. A dinnyeárus leírása (*Levelezés*, 128.) akár szerepelhetne is lapjain, a másik az elhagyott bánya leírása. (*Levelezés*, 348.) Az utóbbit minden bizonnyal megdicsérelhette Mészöly, (ez a levél nem maradt fenn), mert a dicséretre így reagál Polcz:

Azon is jól mulattam, hogy irigyled, hogy fogalmazok. Hát nem vetted észre, hogy ezt Tőled tanultam? De még a bánya látását is? Úgy láttam, ahogy Neked kell látnom. Persze nem veszed észre. Ami nem is olyan különös, inkább az a különös, hogy én olvasás után észreveszem.” (PA MMnek, *Levelezés*, 229.)

Hasonlót láthatunk Polcz *Karácsonyi utazásának* egy-egy részletében. Ennek a korábban említett, Polcz Alaine-kötetnek a szövege szintén Mészöly „keze alá” készült, de a gépirat fiókban maradt, s csak Mészöly halála után adta ki Polcz. A szerző előszava szerint a nyersanyagot úgy dolgozott, „ahogy Miklós szokott, ami a rövidítést és a pontosítást illeti”. Egyetérthetünk Sonnevend Júliával²⁸ abban, hogy ennek nyomai helyenként meglátzanak a szerkesztett szövegben, különösen a 66-67. oldalon. Ez azt bizonyítja, hogy Polcz valóban „eltanulta” valamelyest a mészölyi stílust. Ám ennek valószínűleg nem sok köze van saját íróvá válásához: stílusimitációval legfeljebb epigonságig vitte volna.

Az *Asszony a fronton*, Polcz főműve, stilisztikailag teljesen ellentétes a mészölyi eszménnyel, a „szikárság esztétikájával”. Az *Asszony a fronton* önéletrajzi dokumentum-regény, az őszinteség retorikájával hat, azaz már maga a műfajválasztás eleve összeférhetetlen a mészölyi személytelenséggel, vagy az érzelmek „letiltásával”, amit a *Pontos történetek* és Polcz-útirajzok összevetésénél tapasztalhattunk. Mészölynél nemegyszer a háborús trauma megnevezhetetlensége sejk fel a történetek egyszerű, lineáris elbeszélhetetlenségének okaként²⁹, az *Asszony a fronton* viszont keresetlenül és köntőrfalazás nélkül találja a traumatikus eseményt, orosz katonák sorozatos erőszaktevélet és az ebből következő betegségek történetét. Méghozzá lineárisan, formai aggályok nélkül, teljes részletességgel és nyíltsággal. Azért beszélhetünk az őszinteség retorikájáról, mert az amatőrség, a dilettantizmus a műfajretorikai eszköztárba tartozik. A kortárs elit irodalom nyelvi és formai eszközei, a magas fokú formai vagy bölceleti reflexió teljesen idegen ettől a műfajtól, épphogy keresetlenség, az őszinteség, sőt bizonyos fokig a dilettantizmus a hitelesítő tényezői ennek a műnek. Az elbeszélő átlagembernek mutatkozik, „egy asszony a sok közül”, aki semmiben sem különbözik az olvasótól, főleg nem abban, hogy profi író volna. Polcz későbbi nyilatkozatai is ezt a képet erősítik: „*Asszony a fronton* című könyvemet, mivel azt vizsgálatul mondtam magnóra valaki számára, nem éreztem, nem tartottam irodalomnak. Egy könyvet mindenki tud írni az életéről.”³⁰ Polcz regénye egy emlékezeti tabut tört meg, az anyák és a nagymamák a legkritikább esetben mesélték el a fiatalabb generációnak a szovjet katonák okozta „szégyen”-üket.³¹ Ehhez pedig éppen ez az „amatőr” elbeszélő a legalkalmasabb, aki elsősorban tanú és áldozat, nem pedig író és stilizta. A mészölyi stilisztikai eszménnyel ellentétben regény a tanulási folyamat egyik lehetséges végpontja is lehet. Polcz azzal a művével lett író, amivel külön utat járt, amelynek megírására Nemes Nagy Ágnes biztatta, amelyet Mészöly már csak elkészülte után olvasott el, közben nem.

Frum Zsuzsa: Polcz Alaine, az író(feleség) és Velkey György: Írófeleség és írófeleség. A két utóbbi a *Literán* jelent meg: <http://www.litera.hu/hirek/polcz-alaine-az-irofeleseg> (Utolsó elérés: 2017. 12. 17.)

²⁸ Sonnevend Júlia: Hiteles történetek (Polcz Alaine: *Karácsonyi utazás*). *Jelenkor*, 2002/május, 581-583.

²⁹ Lásd erről Mészöly–Szigeti: *Párbeszédkísérlet*, 47-55.

³⁰ Polcz Alaine: *Egész lényeddel*, Jelenkor, Pécs, 2006, 28.

³¹ Az emlékezeti tabu megtöréséről lásd: Vasvári: i. m.

JELENETEK EGY HÁZASSÁGBÓL

Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése filmekről

Mészöly 1975-ben Berlinből keltezett levelében számol be röviden a még néhány nappal korábban Párizsban látott, a magyarországi forgalmazásában végül *Jelenetek egy házasságból* címen futó Ingmar Bergman-filmről: „Láttam egy új Bergman-filmet (*Képek egy házasságból*; nem mindenestül jó) – de az alaphelyzet banálisán érvényes; csak katekizmusa, vademecuma nincs az alaphelyzetnek. A kapcsolat, ami nem szétúzható; a kötések a roncsok alatt is fognak.” (671.)

„[A] kötések a roncsok alatt is fognak” – e fél mondat egyúttal páratlan tömörségű leírása Mészöly Miklós és Polcz Alaine házassági drámájának, amelyről levelezésük mindenekelőtt tudósít (erre utal a kötet levéldízetként kiemelt címe – *A bilincs a szabadság legyen* –, és ezt hangsúlyozza Nadas Péter könyv végén olvasható esszéje is). A házaspár írói műhelyéről, családi, baráti, szakmai vagy politikai kapcsolatairól csak kevés és közvetett információt kapunk, ahogy művészi élményeikről, így a filmekről is. Annál többet és összetettebbet házasságuk mélypontjairól és magaslatairól, az ismétlődő krízisekről, a megbocsájtásról és annak hatáiról, az önzésről és a szabadságról, s mindennek bizonytalan dinamikájáról. A „se veled, se nélküled” alaphelyzet rájuk is érvényes banalitásáról, s ugyanakkor ennek izzó és mély drámájáról, amely kettőjük levélíró tolla mellett valóban Bergman „kamerájára” méltó „alapanyag”. Nemcsak történetében drámai ez a kapcsolat – mint ilyen, két ember magánügye volna –, hanem a levelekben olvasható kihagyásos, zaklatott, éveken át indázó formájában is, ahogy eleinte félszavak, utalások jelzik a konfliktusokat, majd a levelezés vége felé már hosszas vallomások, (ön)analízisek, máskor az üzenő cetlik félsorai vagy Polcz Alaine lakonikus kommentárjai arról, honnan érkezett meg, hova ment el, kinél is időzött Mészöly. Az előbbieket hosszú monológok házassági jeleneteiből, utóbbiak drámai váltások, sűrített feszültségpontok. S történetüknek nincs vége, csak újabb és újabb folytatása (Bergman filmje eredetileg hatrészes tévésorozatnak készült); a házasságot Mészöly halála zárja le véglegesen, amelynek más részleteit a most megjelent levelezés mellett Polcz Alaine naplói, visszaemlékezései tárják fel, a teljesebb kép – talán számukra is beláthatatlan, csak megközelíthető – igényével. Házasságuk „hermeneutikája” a befogadás hermeneutikájára rimel, s mintha ennek (is) tudatában volnának. Mészöly megjegyzése Bergman filmjére mindenesetre erre utal.

E megjegyzés tömör és pontos – mint ahogy az egész levelezés is az, hiába tesz ki nyolcszáz oldalt. Mészöly írói poétikájának eszménye, úgy tűnik, minden sorában, így leveleiben is tetten érhető, a házaspár mély kapcsolatát pedig megejtő szépséggel fejezi ki a férj stílusának hatása feleségére, akinek ezzel együtt jól azonosítható saját hangja van. De végül is ötven év alatt, s a kommunikációnak egy még valóban levelezéssel zajló korszakában (sokszor olvasunk a telefonálás nehézségeiről), ez a mennyiség, beleszámítva az elvesztett leveleket, nem is olyan sok. Különösen, ha a házaspár az átlagosnál gyakoribb külön utazásaira gondolunk (alkotóházba, előbb Cecére, majd Szigligetre, végül Kisorosziba;

A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése, 1948–1997, Nadas Péter esszéjével (s. a. r.: Nagy Boglárka), Jelenkor, Budapest, 2017.

szanatóriumba; külföldi utakra), amelyek voltaképpen a leveleket és a cetliket „diktálják”. A tömörség azonban így is szembeötlő, különösen akkor, amikor a mai olvasó – immár történelmi távlatból – jóval részletesebb beszámolót várna egy találkozásról, egy politikailag jelentős eseményről vagy egy-egy, a saját alkotói műhelyben készülő, illetve olvasott, látott műről: regényről, színházi előadásról, filmről. Ám ezek nem nagyon lépik át aktuális és praktikus eseményrészük határait. Különösen élesek a cédulák váltásai, mondjuk a Kisorosiban és a Városmajor utcában tartott ellenzéki összejevővelekre tett utalások és a „van hús a hűtőben” típusú üzenetek között. De hát ez levelezés és nem napló, s főképp nem esszé. A házasság jelenetein kívül Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése az egyéb információk tekintetében szoros olvasást igényel, olyasfajta eredményekkel – hogy a fenti példával igazoljam ennek hozadékát –, miszerint Mészöly egyik 1979-es levele alapján (734.) ismerte Bergman ugyanabban az évben *Színről színre* címen kiadott forgatókönyveit, amelyben olvasható volt a *Jelenetek egy házasságból* szövegkönyve is.

A levelezés filmes tárgyú megjegyzései látszólag nem sokat tesznek hozzá mindahhoz, amit Mészöly egyébként aktív filmes érdeklődéséről és érdekelttségéről: szerepeiről, forgatókönyveiről, adaptált műveiről és esszéiről tudunk. Sorban haladva: Jancsó *Halhatatlanság* című, Goldmann György szobrászművészről szóló 1959-es filmjére, amelyben Mészöly a címszerepet alakította, csak a betiltása kapcsán utal egy levél (230.); a többi filmszerepre, így Bácskai Lauró István *Igézet* című, a Balázs Béla Stúdióban forgatott kísérleti filmjére és az íróársak karéjában abszolválta *Oldás és kötés*-beli „cameóra” mindössze egy-egy megjegyzésből lehet következtetni (mely következtetéseket Nagy Boglárka gondos jegyzeteiben olvashatjuk; az e filmekre vonatkozókat a 287. oldalon). A Huszáriknak írt, végül meg nem valósult filmek forgatókönyveiről is csupán tárgyszerű híradásokat kapunk, ráadásul keletkezésük idején mindkettő megjelent a *Filmkultúra* hasábjain: a *Három burgonyabogár* az 1968/3-as, a *Film* című regény részlete, amelynek tehát még a megjelenése előtt felmerült az adaptálása, az 1973/3-as számban. Ennél is kevesebb érdemi információ olvasható a levelezésben a Gaál István rendezésében megvalósult *Magasiskoláról*, azok is inkább negatívak, a közös munkától történő tartózkodásra utalnak – miközben rengeteget elárul Mészöly filmes gondolkodásmódjáról a rendező társaságában Zsugán Istvánnak adott, a *Filmkultúra* 1970/4-es számában *A realizmus parabolái irodalomban és filmben* címen megjelent interjú. A felkérésre utaló megjegyzés – „Nem térhettem ki...” (523.) – mintha ezúttal is inkább tartózkodó filmes együttműködéséről tanúskodna, szemben az interjúban végül megfogalmazott, a filmes esszéket idéző magvas gondolatokkal. Lehet, hogy Gaálék sziglieti látogatása is hasonlóan végződött? Az erről szóló levélben ezt olvassuk: „Elzárkóztam a megbeszélések elől”, de aztán a film dramaturgja, Karall Luca unszolására egy órára mégis leül velük. „Ez lesz holnap délután” (508.) – de hogy mi, arról már nem szól a levél. Vagyis a *Magasiskola* megfilmesítésében Mészöly szerepéről továbbra is a már ismert interjúkra és esszékre kell hagyatkoznunk. (Mészöly regényeinek későbbi adaptációi, a *Pannon töredék* Sólyom András és a végül negyedszázad múlva megvalósuló *Film...* Surányi András rendezésében, még az író életében, de már a levelezés lezárulta után, 1997-ben, illetve 2000-ben készültek el.) S végül még kevesebbet tudhatunk meg az író levelezéséből „filmsztétikájáról” – noha filmes tárgyú írások rendre helyet kapnak esszéköteteiben, így *A tágasság iskolájában*, az *Érintésekben* és *A pille magányában*, köztük olyan, filmelméleti szempontból rendkívül eredeti, ugyanakkor az írói poétikát is megvilágító szövegekkel, mint a *Warhol kamerája – a tettenérés tanulságai*.

Milyen tanulságai vannak a levelek filmes kontextusának; mi érhető bennük tetten, ha nem közvetlenül, de közvetett módon is, a film- vagy irodalomtörténeti következtetések segítségével? Az alábbiakban erre keresem a választ a filmes tárgyú levelek „montázsával” és szoros olvasásával. Két csomópont körvonalazódik ezen a módon, az egyik film-, a másik irodalomtörténeti következtetések ígéretével; az előbbi megnyugtató mó-

don igazolják a levelekből kiolvasható információk, az utóbbi viszont inkább a regényes fikció világába visz.

I.

A Gaál Istvánról és a *Magasiskola* megfilmesítéséről szóló levélbeli utalások, mint láttuk, kevésbé informatívak. Hasonló mondható el Jancsó Miklósról: az ő esetében legfeljebb a Derkovits Gyuláról szóló filmterv érdemel figyelmet (223.). Jancsó 1958-ban már forgatott egy rövidfilmet a festőről, s most nagyjátékfilmre kapott megbízatást. Mészöly azonban „húzódzkodik” (226.). A korszakról sokat eláruló módon (1959-ben vagyunk) attól tart, hogy „biztos a »kommunista festő« profilját követelnék” (225.). A tervből valóban nem lesz semmi.

Szorosabb, hosszabb és a levelekben is jobban dokumentált az író kapcsolata Huszárik Zoltánnal. A rendezőre emlékező írásában Mészöly, immár post festa, több lehetséges adaptációról is beszél, köztük a *Pontos történetek, útközben* című regényéről, amely jól illeszkedhetne a *Szindbád* poétikai megoldásaihoz, s amelyben Szindbád alakjának női változatát, egyfajta ellen-Szindbádot hozhatna létre. Korábban két konkrét filmterv merül fel, ám egyik sem valósul meg, így együttműködésük valóban látható formát csak a Huszárik tervezte könyvborítókban ölt (*Jelentés öt egérről, Saulus, Pontos történetek, útközben*).

A két filmterv közül az első, a *Három burgonyabogár* körüli munkálatok kerülnek többször szóba a levelekben, a másodikra, a *Filmre* csak röviden utal Mészöly egyik 1973-as keltezésű cédulája, miszerint a „*Filmbe* nehezen rázódok vissza” (598.). Ez a megjegyzés azonban vélhetően a regény írására vonatkozik, hiszen ugyanebben az évben nem forgatókönyvet, hanem regényrészletet közöl tőle a *Filmkultúra*. A részlet elé írt bevezetőjének végén írja Mészöly: „Arra nem gondoltam, hogy filmrendező lehetőséget lásson az anyagban (éppen a legközönségesebb filmnyelvi adottságok további »banalizálása« miatt) – s csak kíváncsian örülök, hogy Huszárik Zoltán képzeletét mégis megmozgatta; s megpróbál belőle – vagy inkább az ürügyén – valami egészen mást csinálni. Tényleg filmet.” S noha a fent idézett cédulához kapcsolódó szerkesztői jegyzet szerint az író a *Film* „ósváltozatát filmforgatókönyvnek szánta Huszárik Zoltán számára” (598.), Mészöly bevezetője többet árul el filmelméletéről, mint -gyakorlatáról.

A *Három burgonyabogár* viszont már hagyományosabb és a levelezés segítségével jobban nyomon követhető (film)történetet rajzol elénk. Az azonos (egész pontosan *A három burgonyabogár*) című, az 1967-es *Jelentés öt egérről* kötetben megjelent elbeszélésből Mészöly egy szintén 1967-es keltezésű levél tanúsága szerint szabályos forgatókönyvet ír: a jeleneteket párbeszédre tagolja, s az eredeti történetet újabb, cselekményes epizódokkal gazdagítja. „Haladok vele. Talán jó is” (450.) – írja szokásos szűkszavúságával. Aztán egy 1969-es levélben már a filmterv elakadásáról, új fejleményként a *Magasiskola* elindulásáról, illetve Huszárik új témájáról, a Krúdy-filmről esik szó, „amit tényleg elfogadnak – hogy végre filmet csináljon. A sólymok meg – utal a levél arra a körülményre, hogy a *Magasiskola* adaptálását Huszárik is tervezte – azért kritikus.” (499.) Ahogy a *Három burgonyabogár* második világháború után játszódó, a bizonytalan, traumákkal terhelt társadalmi közeget egzisztencialista színezettel ábrázoló pikareszkje is kritikusként bizonyult, így annak forgatását a hatvanas években nem engedélyezték.

A cenzúra működésének mechanizmusánál azonban jóval többet árul el *Három burgonyabogár* poétikai karaktere. Az elbeszélés a korai Mészöly művek „metonimikus-realista vonulatába” tartozik,¹ s ezen a stíluson a forgatókönyv sem változtat. Huszárik és a hatvanas évek magyar új hullámának aspektusában mindez érdekes kérdéseket vet fel. A törté-

¹ Szolláth Dávid: Olvasásmódok ütközése. In: Bagi Zsolt (szerk.): *Pontos észrevételek. Mészöly Miklóstól Nádas Péterig és vissza*. Jelenkor, Budapest, 2015. 9–50. 9.

netben ábrázolt korszak és a karakterek ugyanis az új hullám jellegzetes filmes tematikáját idézik, az úgynevezett „így jöttem”-filmek történelmi és társadalmi kontextusú nemzedéki vallomását, amelyhez ezek szerint Mészöly és Huszárík egyaránt kötődik, ám amelytől aztán látványosan eltávolodnak. Különösen Huszárík, akinek – Mészölyvel szemben – végül nem valósul meg ilyen típusú „metonimikus-realista” filmje. Az ő életművének megítéléséhez tehát fontos adalékot jelentenek Mészöly levelei. E szerint a terv végül cenzurális okokból akad el: a minisztérium a forgatókönyv átdolgozását igényli, ám ezt a szerzők végül nem (vagy nem megfelelően) végzik el. Minderről a filmgyári honorárium elmaradásán bosszankodó levélből értesülünk (a nehéz anyagi helyzetben élő házaspár számára az adaptációk megélhetési szempontból is sokat jelentenek). Ám ennél is fontosabb Huszárík lelkes viszonya a forgatókönyvhöz. „Zolinak, úgy látom, nagyon tetszik a forgató – írja Mészöly 1967-ben a sziglieti alkotóházból, ahol felkeresték a filmesek. – Ilyenre gondolt. Igen eredetien, filmesen gondolja tovább a jeleneteket, ill. értelmezi. És nagyon gazdagnak érzi. Hát, örülök. A végén még lesz is belőle valami. Rettentő »figyelmesen« hagynak dolgozni – ők meg lógnak, a disznók, a filmgyár költségén.” (451.) Az ugyancsak tömör leírásnak számos jelentésárnyalata van a film megvalósíthatóságának szkepszisétől a filmesek irigylésre méltó léhaságáig, fontosabb azonban a jelenetek „filmese” továbbgondolására és az anyag gazdagságára vonatkozó megjegyzés. Előbbi az adaptáláskor Mészöly számára lényegbevágó sajátos filmes megoldások kidolgozására utal, amiben tehát Huszárík jó partner lehet, az utóbbi viszont talán inkább magára a témára, azaz a háború utáni újrakezdés társadalom- és lélekrajzára. S ez kétségtelenül a hatvanas évek reprezentatív „így jöttem” tematikájához kapcsolja a filmtervet. Huszárík útja a már ekkor leforgatott *Elégia* című rövidfilm, s majd a *Szindbád* tanúsága szerint nem így alakul, ahogy Mészöly későbbi írásművészete is más irányt vesz. Erről előbb a „példázatos-allegorikus” *Magasiskola*, majd az újabb Huszáríknak szánt munka, a *Film* tanúskodik, amelyben a „filmese” továbbgondolás kerül előtérbe, hogy a történetből – Mészöly szavaival – „tényleg film” legyen. A *Három burgonyabogár*nak a levelezésből kiolvasható „forgatókönyvfejlesztési” eseménysora egy korábbi fázis művészi lenyomata. Az „így jöttem”-filmekből ugyan Huszárík kimarad, a terv – Mészöly „láthatatlan” közreműködésével – mégis fontos irányzatot képvisel a magyar film történetében.

II.

Jóval nehezebben felfejthető módon találkozunk a levelezésben néhány más magyar rendező nevével. Lugossy Lászlóval például 1973–74-ben kétszer is „lelkizik” Mészöly (611., 628.). A rendező 1975-ben forgatja első egész estés játékfilmjét, az *Azonosítást*. A történet, csakúgy, mint a *Három burgonyabogár*, a második világháború befejezése után játszódik, s szintén erősen egzisztencialista színezetű, hiszen a hadifogságból hazatérő főhős identitásának elvesztéséről szól. Talán erről a témáról folyt a „lelkizés”? Lugossy mindenesetre a bemutató alkalmából Zsugán Istvánnak adott interjújában nem utal Mészöly szerepére. A „köszönetnyilvánítás” pedig akkoriban még nem volt kötelező eleme a stáblistának...

Még gyakoribb – és jóval titokzatosabb – név a levelezésben Elek Judité. Ennek a szálnak a felfejtése igazi mészölyi „nyomozást” igényel. Elek Judit és férje, Kézdi-Kovács Zsolt Nádas Péterrel együtt jelenik meg Mészölyék baráti társaságában 1969-ben. Ekkor „[...] Judit dolgozgat a filmen, én csak ötlet-szinten folyok bele, nem akarok kiállni a regényből. De azért Nemeskürtyék prolongált dátumát sem akarom egészen igénybe venni. Szeretnék hamarabb túl lenni rajta, hogy kezdhesek valami újba. Judit elég makacs az elképzeléseiben, viszont egyéni. Már most tisztáztuk, hogy olyan keretet, alapanyagot fogok produkálni, amivel azt csinál, amit akar. Így nekem is könnyebb. Csak hát ezt is össze kell hozni. Főleg vele és Péterrel dumálunk együtt [...]” (499.) A részletből a leg-

konkrétabb információ közvetett módon Mészöly filmírói hozzáállásáról vall: határozott filmelméleti elképzeléseivel ellentétben a gyakorlati filmes munkában kevésbé akar elmélyedni; ebben a relációban megmarad inkább írónak. A többi utalás viszont titokzatos, illetve távolibb filmtörténeti összefüggésekre utal. Elek Judit 1969-ben forgatja Mátyás Iván forgatókönyvéből első egész estés filmjét, a *Sziget a szárazföldön* – Mészölyvel ugyanebben az évben már egy következő terven „dolgozgat”? A hetvenes években dokumentumfilmeket fog készíteni, s csak 1979-ben tér vissza a játékfilmhez. Márpedig Nemeskürty István stúdióvezető neve játékfilmes határidőre utal. Vagy ebben a beszélgetésben (Elek) Judit mellett már inkább (Nádas) Péter a fontos szereplő? (Ők ketten több levélben is együtt szerepelnek.) Elek Judit *Istenmezején 1972–73-ban* című dokumentumfilmje egy nógrádi zsákfaluról szól – a *Magasiskola* rendezője, Gaál István 1971-ben forgatja *Holt vidék* című, szintén egy elnéptelenedő zsákfaluban játszódó lélektani drámáját, amelynek dialógusait Nádas jegyzi. S Nádas 1975-ben *Vonulás* címen filmnovellát ír Kézdi-Kovács Zsoltnak (a film nem valósul meg), Elek Judit 1989-es *Tutajosokjának* pedig írói konzultánsa lesz. Visszatérve Mészölyékre és a levelekre: az író 1977-ben beszélget „a Petőfi–Szendrey anyag kutatójával” (703.), Pethő Györggyel. Pethő forgatókönyvéből csak évek múlva, 1983-ban készül el a *Mária-nap* című film – Elek Judit rendezésében. Egy 1983-as év végi „cettlíváltás” szerint a Mészöly-házaspár ott van a vélhetően még zárkórú vetítésen (770.), hiszen a filmet csak 1984. szeptember 6-án mutatják be a mozik.

A „nyomozást”, persze, leegyszerűsíténé, a „titkokat” feltárhatná a még élő barátok megkérdezése (a jegyzetek készítőjétől a fenti esetben mindez elmaradt, ám ez mit sem von le egyébként gigantikus munkájának értékéből), de talán ezúttal jobb is így, hiszen a pontosság, a tömörség mellett újabb lehetőséget kapunk Mészöly poétikájának „tettenérésére” – levelezésében is.

*

Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezésének olvasásakor így jutunk el a magyar film történetétől a filmtörténeti konfabulációkig – és vissza, újabb tények és összefüggések feltárásáig. Hasonlóképpen jut el Mészöly Bergman fikciós filmjének rövid jellemzésével (igaz, kimondatlanul) saját házasságának leírásához – avagy vezetik saját tapasztalatai Bergman filmjéhez és az abból levont következtetésekhez. A levelezés a filmek tükrében ugyanarról szól, mint a kötet egésze: az életutak eseményeinek fiktív lenyomatairól, s a művek keletkezési körülményeinek valós háttéréről. Olyan ez, mint a film (amelynek mediális természetét Mészöly oly mélyen ismerte és értette): nem létezik a valóság lenyomata nélkül, ám elválaszthatatlan attól az értelmezői nézőponttól, amely ezt a lenyomatot készíti. Mindez az író jóval tömörebb és pontosabb megfogalmazásában: „Elérhető legteljesebb tettenérésünk is módosítás” (*Warhol kamerája – a tettenérés tanulságai*).

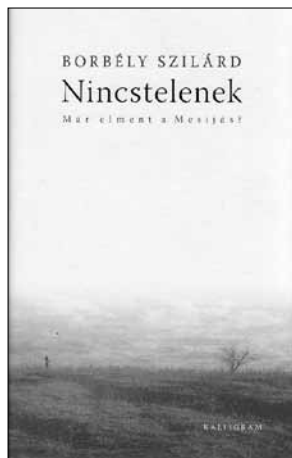
MIT CSINÁL A LÓ?

Borbély Szilárd: *Nincstelenek. Már elment a Mesijás?*

Az alább olvasható kritikát 2014. február 7-én küldtem el a Holminak, az egyik szerkesztő postafordultával azt válaszolta, szerinte „rendben van”. Utána még néhány barátom elolvasta, és a megjegyzéseik nyomán itt-ott kicsit módosítottam rajta. Február 20-án, munkába menet ért az író halálhíre, világos volt, hogy ez most nem a kritikák, hanem a nekrológok ideje, a cikket tehát vissza-kértem. Azóta mindenestre nem változtattam a szövegén, és bár a közlést nem szorgalmaztam, nem is tettem le róla. Időközben három-négy olvasója lehetett, az egyikük hívta fel rá a Jelenkor szerkesztőinek szíves figyelmét. – K. I.

A hasonlat úgy értet meg valamit, hogy a tárgyat szemléletessé, érzékletessé teszi: Toldi vendégoldalt tartó karja olyan kemény, mint az acél („mintha vassá volna...”), Danténál az ördögök úgy tuszkolják vissza a bűnösöket a szurokba, ahogy a séf parancsára a kukták nyomják vissza a fel-felmerülő húsdarabokat a fazék fenekére („villával épp így nyomkodják...”), és így tovább. Borbély Szilárd ezt írja a *Nincstelenek* huszonharmadik oldalán: „Undor van az arcán, mintha poloskára harapott volna. A kert végében lévő málnásban néha bekapjuk a poloskát a málnával. Utána sokáig kell köpködni. Aki még nem kapott be poloskát, az nem tudhatja, milyen. Keserű, mint az epe.” Ezek a mondatok mintha a következőket mondanák: az undor (nyilvánvalóan mindenki által ismert) érzése olyan, mint poloskára harapni, poloskára viszont nem harapott mindenki, következésképp mégsem tudja mindenki, mi az undor (csak a harapók). Vagyis mintha az undor, az undorodás az elbeszélő-főszereplő saját, exkluzív tulajdona lenne, amit az olvasó nem ismerhet, amibe szinte csak beavatni lehet. (Ennek a beavatásnak a jelképe a – többnyire mindenki által ismert dolgokat jelölő – tájszavaknak az egész könyvön végigvonuló „mi úgy mondjuk”-kal történő bevezetése lehetne.) De mibe avat be a regény? A nyomasztó leírások olvastán úgy éreztem, egy valóságos freak show-ba – hogy azt a kifejezést használjam, amellyel Lengyel Imre Zsolt él Tóth Krisztina *Pixeljével* kapcsolatban, azzal a különbséggel, hogy a *Nincstelenek*ben a természet Lengyel által emlegetett számkivetettjeihez szép számmal csatlakoznak erkölcsi véglények is.

2000-beli kritikájában Margócsy István jogosnak tűnő értetlenséggel észrevételezi, hogy a regény kritikai fogadtatásában milyen erős a szociológiai fogékonyság, és hogy ezzel összefüggésben a kritikusok *meglepődnek* azon, hogy a világ olyan, amilyennek a könyv leírja. A szociográfia azonban realista műfaj, vagyis ha egy ilyen könyv hitelesen mutatja be a világot valamilyennek, holott az olvasó más milyennek ismerte, akkor a meglepődés a minimum. De a *Nincstelenek*

*Kalligram Kiadó
Pozsony, 2013
324 oldal, 3000 Ft*

azért, mert olyan világról szól, amelyet a városlakók többsége nem ismer, még nem realista, ezért Margócsynak a kritikusi meglepődés feletti meglepődése az igazán meglepő. Mármost hogy nem kamatoztatja annak a felismerésnek a tanulságait, hogy a könyv nem szociográfia. Hogy egyes kritikusok annak nézik, annak az lehet az oka, hogy nemcsak a falut meg a szegénységet felejtették el, hanem a szociográfiát is – és bár az előbbieket feledés is fölöttébb sajnálatos, az utóbbi már több mint bűn: szakmai hiba.

Mostanában áldásos módon megélnékül az értelmiségi figyelem a szegényég témája iránt: ezt mutatja többek közt a 2000 tavalyi konferenciája, illetve bizonyos mértékig ennek tudható be Erdős Virág verseinek óriási sikere is. Ez a figyelem a szegényeket minden időben megilletné, de ahogy aligha kétséges, hogy a mélyszegénység az előző kormányok idején éppoly elviselhetetlen volt, mint manapság, úgy ahhoz sem kell baloldali véleményvezérnek lenni, hogy világos legyen: a szolidaritás formális felmondása – például a hajléktalanság kriminalizálásával vagy az „annyit érsz, amennyid van” állami szintre emelt krédójával – mégiscsak a legutóbbi kormányzati ciklus vívmánya. (Vagyis ez a felfedező figyelem egyrészt a szociográfia hagyományának az elfelejtésével, másrészt bizonyos újabb, hasonló témájú művek észre nem vételével is párosul.)

Ellenpróba. Úgy tűnik, *A kilencedik* című Barnás Ferenc-regénynek (2006) szinte élénkebb volt az amerikai visszhangja, mint a hazai. Barnás és Borbély könyve olvastán (és lesz még több is) úgy látszik, nincs igaza Tolsztojnak, és nem a boldog, hanem a boldogtalan családok egyformák: szobakonyha, kinti vécé, lavór, „platt” (Borbély), „sparhert” (Barnás), kapca, éhezés, szülők rendes munka, nevetés és gyengédség nélkül. A Barnás által leírt család annyival volt jobb helyzetben, mint a *Nincstelene*kbeli, amennyivel Pomáz a hatvanas-hetvenes években ígéretesebb hely volt, mint Túrricse, amely nem Csillaghegytől, hanem Ukrajnától fekszik néhány kilométerre (és amennyire egy sokgyermekes család talán meg is élhetett volna a családi pótlékból, egyházi adományokból meg némi „kegytárgyazásból”, ha az erőszakos, fantaszta apa nem gazdálkodik rosszul). Barnás könyvében kissé hosszúra nyúlt a miliórész, és az igazi cselekmény tulajdonképpen csak a regény végén történik meg – elbeszélésnek talán alkalmasabb lett volna ugyanez az anyag –, de éppen a Borbély könyvét övező, nem kis részben szociológiai természetű érdeklődést látva így is érdekes, hogy miért nem figyeltek fel jobban *A kilencedik*re. (Ezt persze nem jó helyen mondom, mert a *Holmi* egyszerre két bírálatot is közölt a könyvről.) Amellett, hogy Barnás regénye hat évvel a szerző nem túl sikeres előző kötete után, és ugyancsak hat évvel az áttörést jelentő *Másik halál* előtt jelent meg, Borbély könyve pedig egy jelentős kritikai érdeklődésben részesített költő első regénye, arról is szó lehet, hogy *A kilencedik* egyszerűen „túl korán” érkezett.

Akárcsak Solymosi Bálint *Életjáradék* című könyve (2007), amelynek főhőse Borbély elbeszélőjéhez hasonlóan szintén mélyszegénységben, döngölt padlójú házban, mosolytalan anyával, a „sparhert” melegénél nő fel. Érdekes, hogy a számos további hasonlóság mellett – például itt is kugliznak a kocsmák mellett – Solymosinál is olvasható geológiai eszmefuttatás a falu talajáról, de nála, a másság nehezen megragadható érzetéhez hasonlóan, ez sem mitizálódik át úgy, mint a hatalmas földalatti folyókról ábrázoló Borbély-hős esetében. A *Prózatételek* alcímet viselő *Életjáradék* szerkezete eléggé túl van bonyolítva, a XII/20/a jelű „tétel” például a XIV/i és az I/13/e között helyezkedik el és mindössze egyetlen – kissé talán túl sokatmondónak szánt – mondat: „Petőfit utolérték a kozákok, mert Segesvárnál elesett”, de az egész könyv, különösen a nagybácsi igen plasztikus alakja miatt, mindenképp több figyelemre érdemes, mint amennyiben mindeddig részesült.

Hosszan lehetne még sorolni a könyveket, amelyekben fontos szerepe van a *Nincstelene*kben megrajzolt brutális szegénységnek, például Majoros Sándor *Elesni Vukovárnál* című figyelemre méltó regényéig (2003) vagy éppen Jászai Mari *Emlékiratai*ig. A vajdasági születésű Majoros könyvét, amelynek hőse a szegénység hendikepjével in-

dult, de tulajdonképpen talpraesett és szerencsésnek mondható, életigenlő ember lesz belőle, hirtelen talán egy „Ábel a háborúban” alcímmel lehetne a legjobban jellemezni. Borbély könyvében, ha jól számoltam, a disznótól a hernyón át az egérig majdnem húsz különböző fajhoz tartozó állat más-más célú és módozatú elpusztításáról van szó, és Majoros könyvében is lehet ilyesmivel találkozni. Már az első oldalon olvashatunk egy „rühes macska” felakasztásáról, „parittyával lelőtt verebek”-ről vagy egy fejetlenül nyaralászó levágott csirke elásásáról a *ganédombban*, de az *Elesni Vukovárnál*ban a régebbi paraszti életnek ezekből a mozzanataiból, amelyek sok esetben akár e falusi életforma természetes velejáróinak tekinthetők, mégsem lesznek az emberi kegyetlenség olyan szimbólumai, mint Borbélynál – igaz, Majorosnak erre ott van az egész délszláv háború.

Érdekes, hogy Barnás könyvében is fontos szerepe van az „új ház”-ba való költözésnek, de az esemény *A kilencedikben* nem kap szimbolikus értelmet. Vagy hogy Solymosi hőse Borbély főszereplőjéhez hasonlóan szintén úgy gondolja, hogy a „mi családunk más, és, nem beszélve róla, én is más vagyok”, csakhogy a *Nincstelenek* főszereplőjétől eltérően erre a gondolatra, úgy tűnik, nem épít fel külön identitást. (Jászai Mari – aki így ír az idegenségről, mindjárt könyve egyik első mondatában: „Meg kellett érkezennem erre a földre, ahol sohasem voltam otthon, ezek közé az emberek közé, akik között mindig idegen vagyok” – viszont igen.) Borbély tehát gazdaságosabban bánik az anyagával, de olykor túl is terheli a motívumokat: a prímuszámokkal kapcsolatban például azokkal a kritikussal érték egyet, akik mesterkéltnak és didaktikusnak tartják ezek motívumszerű emlegetését. (Az meg egyenesen frivol képtelenség, amit a fülszöveg állít – bár nem hinném, hogy különösebben gyümölcsöző dolog lenne túlságosan bevonni a fület az értelmezésbe, még akkor sem, ha történetesen a szerző gyermekkori portréja és GPS-koordináták is szerepelnek rajta –, hogy a könyv „valójában a számokról és a számokkal való játékról szól.”)

A *Nincstelenek* értelmezéséhez alkalmasint sokkal használhatóbb kulcsot adhat, ha az elbeszélőnek a saját elbeszéléséből kirajzolódó személyiségét helyezzük a figyelmünk középpontjába. A regénynek azok a kritikusai, akik komolyan vették, hogy ilyen (csak ilyen és szintisztán ilyen) volt a falusi élet negyven-ötven éve, túlságosan is megbíztak egy olyan gyermek elbeszélő szavában, aki a környező ellenséges világ impulzusaira elzárkózó befelé fordulással válaszol. E kilátástalan atmoszférájú könyv elbeszélőjének az antropológiája teljességgel vállalhatatlan: úgy tűnik, a faluban az elbeszélő szűkebb családján, a gyengeelméjűség valamely meghatározatlan fokán álló, rendkívül béketűrő, roma Mesijáson és a holokauszt során meggyilkolt zsidó családon kívül mindenki elvetemült: a szívük kemény, a szórakozásuk kegyetlenség, a tréfájuk otromba, az örömük gusztustalan. A könyv szereplőinek külső jegyei – talán csak az anya haját leszámítva –, amennyiben szó van róluk, a csúnyaság kategóriáival írhatók le. Igaz, ebben a tekintetben a kislány családja sem kivétel: édesapjának éppoly sárga és hiányos a fogsora, mint a többi falubeli férfinak, a nagymama, nagynéni és a nővér szája pedig ugyanazt a jelzőt kapja, mint többek közt a felmosórongy, egy döglött kutya, a pincebogár, a vegyesbolt(!) vagy a tetvetlenítő por: бүдös.

A külső és a belső rossznak ez az egymásra vetítése egyébként más Borbély-prózákban is feltűnik. *Árnyképrajzoló* című – ahogy egyes kritikusok megállapították, egyetlen, sok helyütt publicisztikus, de mint Keresztesi József már akkor észrevette, egy „önéletrajzi ihletésű, hosszabb mű ígéréte”-t is magában hordozó – prózakötetében szerepel a *Csótányirtó* című darab. Ennek címszereplője nemcsak utálatos (amellett, hogy mindent egybevetve eléggé elesett figura), hanem a testi jegyei is visszatetszést keltenek, már ha nem egyenesen undorítóak: a fogai *elsárgultak*, sőt *rohadnak*, „nagy táskás, kerek gülszem”-e, „hosszú, petyhedt uborkaorr”-a, „kicsi golyófej”-e, „nagy, puha nyirkos kez”-e és „sanda kutyatekintet”-e van. Ahogy a *Móriczka és a portás* című írás arcátlan, hatalmaskodó kapusa is csúf: „tömzsi, pocakos (...), arca puffadt, lilult”, „turcsi orr”-a fölött „behízott disznószemek”

ülnek. (A *Nincstelenség*ben ezt a lombrosói felfogást elfogadhatóbbá teszi a gyermeki perspektíva és az, hogy nincs megbélyegző jellege, hiszen ami mindenre és mindenkire egyaránt jellemző, annak nem lehet erkölcsi tartalmat tulajdonítani: a regényben szereplő emberek úgy csúnyák, ahogy a madár dalol.)

Hogy a *Nincstelenség*ben a rajz a teljesen sötét, nem pedig feltétlenül a modell, azt jól példázza a könyv két olyan motívuma, amelyet Borbély korábban, más felfogásban, már feldolgozott. A *Göncz az egy strici* című, hangsúlyozottan visszaemlékező, tehát nem gyermeki perspektívából megírt szövegben szerepel (szintén az *Árnyképrajzok*ban) az egykori jutasi kiképző nagypapa, aki a regénynek is viszonylag színes figurája. A két írást azonban mégis egy világ választja el egymástól. „Hogy a marhavagonban kicsit sokan voltak, víz és kübli dolgában sem teljesült maradéktalanul minden kívánságuk, és hogy kívülről a szükségesnél alaposabban zárták a kocsit, nem volt barátságos gesztus, no de hát, mint említettem, a bolsiknak nem volt ekkoriban különösebben jó a sajtójuk, sajátos szokásaikról is keveset lehetett tudni” – ez az ironikusan kedélyes elbeszélői hangnem teljesen elképzelhetetlen a *Nincstelenség* lapjain.

Ugyancsak a kisprózakötetben olvasható a *Gyerekkor falun* című írás, amelynek egyes hősei, illetve eseményei a regényben is fontos szerepet játszanak. „Amikor kenyeret süt, ő ébred a leghamarabb. Négykor kezdi. A villanyt felkapcsolja, a dagasztó tekenő már oda van készítve. Télen kell a lámpa. Nyáron már dereng ilyenkor, akkor nem kell az áramot pocskolni. Inkább vaklál. Anyám dagasztás után ritkán dől le, amíg kel a tészta. Takarít vagy mosáshoz készül. Ilyenkor az enyém az egész ágy. Hétfig még van három óra, ilyenkor alszom nyugodtan” – olvasható a *Nincstelenség* huszonötödik oldalán. Vagyis a kisfiú szempontjából a reggeli kenyérsütés egyetlen előnye, hogy tovább lehet aludni, még hozzá nem is csak az ágy felén. E között és a visszaemlékező jellegű elbeszélésben olvasható mondatok között – „édesanyám még rendszeresen sütött, hajnalban dagasztott, fűtötte a kemencét, és amikor reggel felébredtem, már a szakajtókban ott melegedett a friss, ropogós kenyér. Ha korábban keltem, hogy segítsék, ami a hátráltatásnak egy kifinomult módját jelentette, akkor elmagyarázta, hogy kell kenyeret sütni, akkor még reggeli után lefekhettem az ágyra rakott meleg kenyerek mellé, és aludhattam egy kicsit” – ég és föld a különbség.

A *Nincstelenség* elbeszélője rendre mintha meg akarná döbönteni az olvasókat. Azt mondja például, hogy a vályogház földes padlóját az édesanyja minden tavasszal felmázzolja: „Lószart kevés agyagos földdel és polyvával kever sűrűre.” A felnőtt olvasó azonban átlát a szitán, és felteheti a kérdést: miért, talán fel kellett volna vikszolnia? Az a bekezdés, amely egy olyan kiskacsáról szól, amelyik belepusztult abba, hogy bekapott egy méhet, így ér véget: „A trágyadombba temettem. Anyám mondta, hogy oda temessem.” Az olvasónak itt sem kell megrökönyödni: a trágyadomb maga a falusi recycling, arról nem is beszélve, hogy ha csak valahol az udvaron ásnák el az elhullott állatot, a kutyák vagy akár tyúkok is kikaparhatnák. A példákat még hosszan lehetne sorolni.

Úgy érzem, egy-két belső érv is azt sugallja, hogy az olvasóknak nem kell teljesen magukévá tenni a regény elbeszélőjének sajátos nézőpontját. Van ugyanis egy motívum, amely mellett a kisfiú, úgy tűnik, úgy tűnik, süket fülekkel megy el: ebben az elég monokróm regényben a *szar* emlegetése olyan sokrétű, ötletes és helyenként olyan váratlan, mintha a falu teljes kreativitása ennek a szónak a minél leleményesebb felhasználásában összpontosulna. Az elbeszélő édesanyja így felel a számára terhes „Miért?” kérdésekre: „Mert Ádám a vízre szart, Éva meg felitta”; az okvetetlenkedő gyereket ezzel szereli le: „A pulya zacskóba szarjon és azt szopogassa”; így fejezi ki, ha valamiből kevés van: „Azt hiszitek, hogy van szartig?”; így förmednek a gyerekekre: „Én szartalak! Ne beszéljen így velem a szarom!”; az anyát egyszer így sértegeti a sógornője: „A szar vásolja el a fogad”; a vákuum definíciója: „sehun semmi, csak a szar füstöl”; a kocsma neve: körülszaros („mert lusták

az emberek elmenni a budiig”). És ezek a példák még csak a könyv első harmadából vannak. Mik ezek, ha nem szellemességek, még ha otrombák is?

Nem lehet azt mondani, hogy a regény túl sok ponton szabad kezet adna az olvasónak annak eldöntésében, hogy az olvasottakról mit is gondoljon. Van azonban egy – ha egyáltalán helyénvaló szó ez a regényről szólva – ironikus részlet, amely mégis termékeny bizonytalanságot sugároz, mintegy fricskát mutatva az olvasónak. A városi, de legalábbis városban képzett tanítónő valamiféle rávezető kérdést tesz fel a gyerekeknek: „mit csinál a ló?” Fogalmam sincs, milyen választ vár. Kocsit húz? Szénát eszik? Nyerít? Az egyik falusi gyerek ezzel szemben a legtermészetesebb módon vágja rá a – tanítónőt persze fel-dühítő – választ, amelynek révén egy pillanatra sikerül a paradoxon, közvetíteni a közvetíthetlenséget: „Fingik”.

Ezt a kreativitást – a könyv egyik kulcsmotívumának tekinthető exkrementum taglálásában testet öltő nyelvi leleményesség kifejeződéseit – az elbeszélő, úgy tűnik, csak regisztrálja, de az olvasónak alighanem okoz bizonyos esztétikai élvezetet is. Borbély Szilárd ezt írja a *Gyerekkor falunban*: „Egy eltűnt világról kellene beszélni, amikor a faluról beszélünk, de ez nehéz és reménytelen, és majdnem lehetetlen.” Ehhez mindenekelőtt nyilvánvalóan a nyelvet kellene megtalálni, aminek nehézségeiről Borbélynak az *Élet és Irodalomban* megjelent, *Egy elveszett nyelv* című esszéje szól. Az esszének a regényre nézve az a tanulsága a legérdekesebb, hogy amikor – gyerekkorban – megvan a nyelv, még nincs meg a történet, amikor pedig meglesz a történet, már nincs meg a nyelv. Nyilván ennek a paradoxonnak a művészi eszközökkel történő meghaladása volna egy ilyen regény tétje. Úgy érzem, a kísérlet nem sikerült, talán a gyermeki nézőpont és hang megválasztása miatt. Mert talán ennek tudható be az, amit Schein Gábor – a szegénységről szóló említett konferencián elhangzott és az októberi *Kalligramban* megjelent – írásában Kertész Imre *Felszámolásával* kapcsolatban fogalmaz meg: „Vajon nem Keserű regényes tekintete fosztja-e meg attól a szegényeket, amivel talán mégis rendelkeznek, a kulturális önreprezentáció mégoly töredékes lehetőségétől és képességétől, a bonyolultabb érzelmektől?”

AZ ÍTÉLKEZÉS ELMARAD

Szeifert Natália: Az altató szerekről

Minél többet forgatom a kérdést a fejemben, annál kevésbé világos, hogy a regény fizikai könyvteste csupán az én értelmezői nézőpontom miatt tűnik méltatlanul rossznak, vagy a mű koncepciójának elválaszthatatlan része az ügyetlenül photoshopolt női test nyugtalanító látványa. Ahogy a szem megakad az alak valószínűtlen fényezésű tincsein, úgy esik az értelem a cím szavainak csapdájába: *Az altató szerekről*. Így különírva a hangsúlyok áthelyeződnek. Azt az ígéretet foglalja magában, hogy megtudhatunk valamit arról, az altatószerek kémiaiáján túl mitől és főleg mitől *nem* alszunk. Az ígéret nemcsak azért nagyon izgalmas, mert miközben az álom az egyik legtöbbet forgatott irodalmi toposz, az alvás jóval ritkábban jelenik meg a szépirodalomban a maga egyszerűségében, jórészt tudattalan működésében vagy éppen elérhetlenségében ábrázolva, hanem azért is, mert a fizikai, szellemi, pszichés állapotot egyszerre tükröző alvást egy olyan író dolgozza fel, akinek írói anyanyelvén az egészségügyben szerzett tapasztalatai jelentős nyomot hagytak. A szerző eddigi könyveinek címéül is metaforikus értelmű orvosi szakszavakat választott: 2009-ben jelent meg első önálló könyve, amely *Gyógyfűrés* című blogjából született, és 2012-ben a *Láz* című első regénye. Utóbbinak az embert testként és testi működésében megérteni vágyó elbeszélői alakja, aki a kórházzagú, véres mindennapokat mutatja be, alighanem önéletrajzi forrásból táplálkozik. Az embert a zsigere-

in keresztül szemlélő orvostudomány és az irodalmi beszédmód keresztezése, ahogy például Csáth Géza írásai is bizonyítják, lehetővé teheti egy radikálisan új beszédmód megszületését, és képes lehet elbeszélő alakjait a maguk testi-lelki összetettségében a hitelesség és realitás új fokán ábrázolni. Szeifert Natália meglepő magabiztonsággal és eleganciával nyúlt már a *Láz* című kisregényében is a test témájához, új regényében pedig bravúrosan játssza el két nő befejezetlen történetét a test fizikai és éteri húrjain.

Az éteri húrok persze jórészt láthatatlannak, vagyis kimondatlanok maradnak, csupán a csend, az elhallgatás alakzataiban öltenek formát. Zsuzsa és Zelma évtizedeken átívelő belső monológjait fonja egymásba a regény, s mindkét hang szerencsésen távol marad a konyhapszichológia és önelemzés művi szólamaitól. Az önmagukról való hallgatás a két nő természetes beállítódása, s ahogy a történetből kiderül, minden bizonytalanság a kibeszélés hiányából eredt, és származott tovább jelen életükbe. Éljenek bár családban vagy egyedül, csendben szígyenlik magukat ezért vagy azért. A sze-

Kalligram Kiadó
Budapest, 2017
272 oldal, 3500 Ft

replők nem analizálják cselekedeteiket, nem magyarázzák önmagukat, egyikük még pszichoanalízisra is szarkasztikus távolságtartással jár, vagyis alapvetően nem okok és következmények leegyszerűsítő mátrixában mozognak az önelbeszélések: elveszett nők elevednek meg a monológokban, akik nem keresik önmagukat, élik hétköznapi életüket, és közben egyre inkább kikristályosodik bennük az érzés, hogy valami baj van.

A regény a két nő egyetlen találkozásának kettős nézőpontú elbeszélésével kezdődik. E találkozás a regény által átfogott idő végére esik. „Ma ott jártam” (7.) – Zelma betér Zsuzsa kávézójába, amelyet kisgyerekként antikváriumként ismert, kér egy pohár vizet, megkapja, váltanak néhány szót az udvarias csevegés jegyében. A realitás szintjén nem történik semmi, de a két idegen álmatlan tekintete egymásba kapcsolódik egy jelentőségteljes pillanatra, s nyomot hagynak egymásban anélkül, hogy bármit tudnának a másikról. Ezután elindulnak az időben lineárisan haladó, bár időszerkezetüket és arányaikat tekintve egymástól különböző, párhuzamosan futó belső életútmonológok, mintegy a külső szótlanság ellensúlyaként. A regény egészén át mágnesként tartja e párhuzamosan futó történeteket egymás vonzásában a nyitó monológokból következő kérdés: mi köze lehet a két nőnek egymáshoz?

Párhuzamosan mesélt életük néhány ponton valóban keresztezi egymást. Mindketten korán elveszítik egyik szülőjüket, mindkettőjüknek van egy-egy félbeszakított mesekönyve, így ketten birtokolják a teljes mesekönyvet – metaforikus értelemben is szép megoldás –, Zelma szemtanúja Zsuzsa autóbalesetének, és összeszedi Zsuzsa alkalmi szeretőjének verseit, amikor a karambolnál szétszóródnak a papírlapok az úttesten; és mindenekelőtt összeköti őket az álmatlanság. Az író arányérzékét és finom történetészövését dicséri, hogy kevésbé egyértelmű – az olvasó fantáziájának túl működését leleplező – kapcsolódási pontokat is felkínál az életútjukban, de sem ezek,

sem ez előbbieik nem kerülnek napfényre, a két nő soha nem ismeri meg egymást. Találkozásuk az emberi érintkezés láthatatlan dimenzióját ragadja meg, amelyben hatással lehetnek ugyan egymásra, de itt sem szűnhet meg az érzékelés és értelmezés párhuzamossága. Érintkezésük kétoldalú, személyes fikció, egymás fatális félreértése. Hatnak egymásra, de nincs közös valóságuk, a dolgok jelentősége nem rögzített, hanem alkalmi, eszközjellegű, véletlenszerű, rejtélyes és kibogozhatatlan: „a furcsa ismerőssége pizskálta az agyamat” (Zelma, 11.), „erősen nézett, olyan erősen, hogy kipattintott bennem egy fedelet, mint a zsebóráét és egy befelé terjedő pillanatig szemtől szembe kerültem a pontos idővel” (Zelma, 268.), „Úgy nézett rám az a lány, hogy megjedtem. (...) Tényleg volt benne valami ismerős” (Zsuzsa, 14.) és „Irigykedni kezdtem, de nem igazán, hanem az az érzés kapott el, amit akkor érzünk, amikor látunk valakit, aki akár mi is lehetnénk vagy lehettünk volna (mert a lány azért jóval fiatalabb lehetett nálam), aki úgy él, ahogy élhettünk volna, egyedül, bátran, pedig nem tudtam róla semmit. Néztem és reménykedtem, hogy nem veszi észre, milyen hatással van rám” (Zsuzsa, 15–16.).

Csuhai István úgy fogalmazott a kötetről szóló kritikájában, hogy „minden egyes bekezdésben rengeteg anyag van”.¹ A regény – mintegy mellékesen – valóban rendkívül sokrétű szöveg: gazdag kulturális utalásrendszert mozgósít Zelma stílusában, komplex társadalomképet állít fel a fő- és mellékszereplők révén, érzékelteti az osztálydinamikai változásokat, a családi viszonyrendszereket és szerepkonfliktusokat, van történeti-gazdasági dimenziója, tematizálja a korrupciót, a kibertér világát, használja a budapesti utcákat, és játszik mindkét tér kapcsolatszervező erejével. És mindemellett a szubjektum belső világát is magabiztosan építi fel a monológok egyszerű, pontos nyelvezetében. Az *altató szerekről* szövegének nyelvi és tematikus mélysége tagadhatatlan, ám a regény legnagyobb tel-

¹ Csuhai István: Az álmatlanság kora, *Élet és Irodalom*, 2017. november 3.

jesítménye talán az, ahogy a test funkcióin vagy funkcióvesztésén keresztül engedi szóhoz jutni a szubjektumok válságát.

Pályi András *Éltem* című kisregényét juttatta eszembe az a nyers erő, amellyel a testről és szexualitásról ír Szeifert Natália. Rendkívül izgalmas, ahogy az alváásra való képtelenség mint a tudat csendesíthetetlen ébrenléte egyszer csak visszacsapódik az öntudat csökkent működésébe, az én elvesztésébe. Zelma a tudatvesztést felgyorsítandó a szexualitásba menekül, míg Zsuzsa a hajnali erkélyen kávézva, majd hosszú évek félálomban töltött napjain át türelmesen várja, hogy visszataláljon egykori önmagához, ahhoz a lányhoz, akit házassága alatt elveszített magában. Megrázó a két eltérő karakter története, hiszen az egyikük még nem, a másikuk már nem tudja, hogy ki is ő, és a regény nem kecsegtet azzal az illúzióval, hogy a kérdésre valaha is megnyugtató válasz születhet. A szubjektum valódi létállapota a regény álláspontja szerint az öntudat és öntudatlanság, a tudat és az ösztönök közötti billegés, a határhelyzet. S miért ne lehetne igaza Zelmának, amikor elhatalmasodó, fizikai épségét is veszélyeztető szexualitásáról azt mondja, hogy „a húzó lüktetés”, „talán ez az igazi lényegem”, „talán nem is szabadna elhallgattatnom” (213.), vagy miért ne lehetne autentikus viselkedés, hogy Zsuzsa a menekülést, az időhúzást választja, amikor az Antik pincéjében („Itt vagyok a világ köze-

pén, a világom közepén, ahol megakad az idő.” – 245.) berendez magának egy kis helyet, és visszatér babaháza építgetéséhez, ahhoz a tevékenységhez, amelyben utoljára volt azonos önmagával?

A regény mindkét alakja esendő, tökéletlen és elidegenítő, akár a borítófotón látható alak. Mindkét történet alapvetően elmondhatatlan, mert nincs hallgatóság, aki megértené. Zsuzsa pontosan érzékeli saját történetének elmondhatatlanságát: „Sajnáltam, hogy nem lehet elmondani azt, hogy milyen belülről valami. (...) Az én fogyatékozságom a pénz. Hogy van. Akinek nincs, annak vannak igazi problémái. Az én problémáim tehát nem meghallgathatók, nem értékelhetők, nem mérhetőek meg. Én gazdag picca vagyok, ha panaszm van.” (259–260.) „Ezt már szinte fel se fogtam, hogy pont ő, pont gyereket, pont egy ilyen faszival. Az agyam végül jótékonyan tompított” (226.) – és elsüt egy morbid viccet Zelma, miután legjobb barátja, Mara bejelenti, hogy férjhez megy. Vagyis általános emberi vonás lehet, hogy még az egymáshoz közel állók sem képesek az empátia hiánytalan és automatikus gyakorlására minden körülmények között. *Az altató szerekről* végső soron maga a reflektált kísérlet arra, hogy elmondja, *milyen belülről*, emellett azonban azt sem hazudja el, hogy a személyes sorsok és döntések alapvetően nem megérthetőek, az azonosulás és a sorsok átjárhatósága szemvillanásnyi illúzió.

KÁDÁR ELEFÁNTJAI

Gabriel García Márquez: *Utazás Kelet-Európában*

Piac és esztétikum örök harcának egyik szépen kirajzolódó eredménye, hogy a nagymesterek kis művei mindig nagyobb figyelmet kapnak, mint a kismesterek nagy művei. Ez a maga módján tökéletesen érhető tény a sorozatlogikából fakad: a már befutott, ismerős íróknak általában olyan stabil olvasóközönségük van, akik miatt kifizetődő kiadni minden fellelhető írásművüket ifjúkori zsenyéiktől (Vonnegut, Saramago, Fitzgerald, Salinger¹) töredékben maradt darabjaikig (Nabokov, Bolaño²). Az ugyanakkor már tényleg csak az igazán kiváltságosoknak jár, hogy esszéik, interjúik, cikkeik, esetleg még életrajzuk is eljusson a magyar közönséghez, Gabriel García Márquez pedig még ezen belül is külön kasztot képez. Neki ugyanis nemcsak saját beszélgetőkönyve van (*A guajava illata*, a kelet-európai útjai során is fontos szerepet kapó Plinio Apuleyo Mendozával), mint Umberto Ecónak,³ vagy életrajza, mint Capote-nek, Borgesnek vagy Salingernek⁴ (szögezzük le: García Márqueznek kivételes szerencséje volt Gerald Martinnal, nem úgy, mint Borgesnek Edwin Williamsonnal⁵), hanem válogatást kaphattunk legjobb beszédeiből (*Nem azért jöttem, hogy beszédet mondjak*), sőt, legjobb idézeteiből egy füveskönyv is született (*A világ, ahogy Gabriel García Márquez látja*), amit én már coelhóságnak látok. E nem mindennapi felsorolást végigfutva ugyanakkor felmerül a kérdés: hogy lehet, hogy eddig még *nem* adták ki a

¹ Kurt Vonnegut: *A repülő macska – tizenégy kiadatlan novella*. Bp., Maecenas, 2010. José Saramago: *Tetőablak*. Bp., Európa, 2013. J. D. Salinger: *Három korai történet*. Bp., Helikon, 2015. F. Scott Fitzgerald: *Meghalnék érted – és más elveszett történetek*. Bp., Jelenkor, 2017.

² Vladimir Nabokov: *Laura modellje*. Bp., Európa, 2011. Bolaño posztumusz kiadott műveinek listája jelenleg öt regényre, három novellára, egy-egy verses-, esszé-, és interjúkötetre rúg: ezzel alighanem ő az asztalfiókok királya.

³ Jean-Claude Carrière – Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*. Bp., Európa, 2010.

⁴ Gerald Clarke: *Capote*. Bp., Európa, 2006. Edwin Williamson: *Borges. Az életút*. Bp., Európa, 2010. Shane Salerno – David Shields: *Salinger*. Bp., Európa, 2015.

⁵ Lásd írásaimat García Márquez („Új biblia Gabofileknek”. *Lazarillo Hispanisztikai Portál*, 2009.12.30., http://www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?menu_id=115&aid=72&type=2, *Mindent Gabóról*, ÉS, 2010. február 19.), illetve Borges („Doktor Freud újratöltve”, *Lazarillo Hispanisztikai Portál*, 2010.10.17., http://www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?aid=112&menu_id=115&type=2) életrajzairól.

Magvető Kiadó
Fordította Székács Vera – Scholz László
Budapest, 2017
172 oldal, 3290 Ft

számunkra oly érdekesnek ígérkező, az író 1957-es magyarországi látogatását is rögzítő *Utazás Kelet-Európában?*⁶

Ha megint csak könyvpiaci megfontolásokhoz folyamodunk, elsőre alighanem azzal érvelhetünk, hogy a szépírók alapvetően újságírói munkássága ritkán bizonyul piacképesnek – García Márquez munkássága ugyanakkor jócskán cáfolja a tételt: a kifejezetten riportként értelmezhető *Titokban Chilében* mellett a tényfeltárást szépirodalommal vegyítő regényei (*Egy emberrablás története, Egy hajótörött története*) is mind megjelentek. Olvasói beszámolók ugyanakkor rendre rögzítik, hogy ezeket a könyveket egy *másik* García Márquez írja – ugyanolyan olvasmányos és letehetetlen, mint amit már jól ismertek, de sehol egy égbe repülő Szép Remedios, előbukkanó disznófarok vagy melchialesi csoda.

Pedig ez a García Márquez *is* igazi – mi több, ez volt előbb. (Máshol már bővebben kifejtettem,⁷ itt most csak finoman jelzem: eszerint nemcsak Latin-Amerika, de még maga García Márquez sem korlátozódik a mágikus realizmusra.) Mikor 1955-ben, 28 évesen a politikai nyomás, a karibi énjének mindig is idegen Bogotá és saját szétforgácsolódása elől menekülve belekapaszkodott egy európai út lehetőségébe, García Márquez Kolumbia-szerte ismert, provokatív és keményen kérdező oknyomozó újságíró és publicista volt (hogy milyen, azt az addigra folytatásokban már megjelent *Egy hajótörés története* alapján megítélhetjük), íróként ugyanakkor még csak egy csekély visszhangot kiváltott kisregény (*Sőpredék*) állt mögötte. A négyek genfi tárgyalásaira érkezve azonban alaposan kilépett a komfortzónájából: sosem járt még Kolumbián kívül, semmilyen idegen nyelven nem beszélt, ami ugyanakkor nem akadályozta meg abban, hogy bátran sodródjon a különböző filmfesztiválok és riportlehetőségek után, míg Rojas Pinilla elnök be nem záratta lapját, az *El Espectador*t. Ettől kezdve megélhetése meglehetősen ingatag lábakon állt, ő azonban nem futott haza: csak hosszabb párizsi, majd rövidebb londoni tartózkodás után, 1957 karácsonyán landolt újra Dél-Amerikában. Ebbe a két és fél éves, nélkülözésben gazdag európai periódusba élkelődnek kelet-európai kalandjai, melyek tökéletesen tükrözik azt a kijelentését, miszerint „amikor 1956 elején elveszítettem a munkámat Európában, mindent elengedtem”, és „két évig csak sodródtam”.

Maga a könyv első ránézésre egyetlen, hosszú utazásnak tűnő riportsorozat (eredeti címe, a *90 nap a vasfüggöny mögött* is erre utal), mely tizenkét riportot foglal magába a „vasfüggönyön túlról”: egy nyugat- és két keletnémet, két csehszlovák, egy lengyel, négy szovjet és két magyar cikket. Valójában azonban a kötet három eltérő időpontban történt utazás tapasztalatait simítja egybe meglehetősen ügyesen. Az első alkalomra 1955-ben került sor, mikor García Márquez a Velencei Filmfesztiválon meghívatta magát a Varsói Nemzetközi Filmkongresszusra: ekkor járt Lengyelországban és Csehszlovákiában (utóbbin 1957-ben is áthaladt, előbbiben, mint egy 1981-es cikkében bevallja, sosem járt többé). A második körút a két Berlint és Lipsčét érintette, és 1957 májusában került rá sor, nem sokkal az SZKP XX., Sztálint elítélő kongresszusa és a magyarországi szovjet bevonulás után. Ennek legfőbb feltétele az volt, hogy García Márquez barátja, a már említett, a kötetben Franco néven emlegetett Plinio Apuleyo Mendoza testvérével visszatérjen Párizsba, spórolt fizetéséből vegyen egy Renault-t, és engedjen barátja unszolásának, hogy együtt fedezzék föl az izgalmasnak ígérkező Kelet-Európát. Míután nem sokkal később meglehetősen csalódottan tértek haza Németországból Párizsba, hetekkel később a moszkvai Világifjúsági Találkozó mozdította őket újra keletre, ahol aztán García Márqueznek sikerült bekerülnie az első, '56 után Magyarországra látogató újságíró-kontingensbe. E három utat aztán García Márquez egy párizsi cselédszobában gyúrta egygyé: három cikke egyből megjelent egy venezuelai újságban, a teljes sorozat azonban ismeretlen oknál fogva egé-

⁶ A teljes igazsághoz rögzíteni kell, hogy a kötet „magyaros” részei 2003-ban már megjelentek a *Nagyvilág* folyóiratban, Scholz László fordításában.

⁷ Zelei Dávid: Gabriel García Márquez. *Élet és Irodalom*, 2014. április 25.

szen 1959-ig az *El Independiente* szerkesztőjének iratfiókjában szunnyadt, míg García Márquez meg nem találta és nem közölte a *Cromos* nevű hetilapban.

Ahogy a kötet születésének története is mutatja, valójában egy esetlegességekben igen gazdag lumpolástörténetről van szó, melyben egy teljes mértékben felkészületlen, nincstelen, de rettentő kíváncsi latin-amerikai igyekszik a lehető legtöbbet magába szívni abból a másik valóságból, amelynek elmélete annyira tetszett neki. Az 1955-re már a kommunizmus iránt igencsak elkötelezett García Márquez célja alapvetően a szocializmus felfedezése („Ide hallgasson, maestro, mindent meg kell tudnunk erről az egészről.” „Mármint miről?” „A szocializmusról” – mondta állítólag Mendozának), a riportok azonban nyilvánvalóan nem csak erről szólnak: megpróbálják megragadni a bejárt nagyvárosokat (Nyugat-Berlin hamisan csengő Amerika, Kelet-Berlin egy romhalmaz, Krakkó maga a katolicizmus, Prága a Nyugat áruhában, Budapest meg egy fogságba esett, rettegő város), a többé-kevésbé megismert embereket (a lengyelek a legoroszábbak, a magyarok a legstresszebbek, a berliniek a legszomorúbbak, az oroszok a legvendégszeretőbbek) és az egyes kultúrák sajátosságait: az orosz bürokrácia karkai útvesztőit, vagy a lengyelek képességét arra, hogy összeegyeztessék a katolicizmus és a kommunizmus iránti szimpátiájukat. (Később ugyanez nem esik majd nehezebbre García Márquez jóbarátjának, a pápát Kubában fogadó Fidel Castrónak sem.)

García Márquez célja világos: a mindennapok igazi szocializmusát akarja látni és látatni, mert véleménye szerint „az országokat, ugyanúgy, mint a nőket, akkor kell megismerni, amikor reggel épp csak kibújnak az ágyból”, nem akkor, amikor „berakott hajjal várják a látogatót” (45.). Hogy saját kíváncsi megfellejten, rendszerint megpattan a hivatalos programokról, hogy provokatív kérdéseivel („Gonosztevő volt-e Sztálin?” – kérdezi az oroszoktól, „Hogy is volt az Kádár novemberi beszédével?” – kérdezi a magyaroktól) piszkálja a blokk erre általában nem épp felkészült lakosságát – sikerét azonban igencsak nehezíti, hogy Párizsban összeszedett francia és nyomorúságos angol nyelvtudását a régióban csak nagyon limitáltan képes használni. Mindez, főleg García Márquez túlzásra és lódtításra való hajlamát ismerve, erősen megkérdőjelezi a szavahihetőségét: hogy ki fordította le neki a magyarországi vécékbe írt Kádár-ellenes feliratokat, és mennyire pontosan interpretálta a cseh parasztbácsik és orosz bábuskák véleményét, az a szöveg végéig bizonytalanságban tartja az olvasót. Az azonban látszik, hogy a kolumbiai vérbeli újságíró: egyrészt, mert iszonyú kíváncsi, és minden érdeklő, másrészt pedig, mert ha épp kevésbé tud kommunikálni, az emberi helyett elkezd a tárgyi valóságról beszélni.

García Márquez felkészültsége politikai szintéren egy átlagosnál érdeklődőbb, baloldali szimpátiájú nyugat-európai újságolvasóé, a mindennapi életben azonban minden, latin-amerikaiakról kialakított sztereotípiát igazol: sehol se vált pénzt, így Oroszországban nem tud taxit fogni az éjszakában (így adódó hányattatásait cikkében természetesen az „igazi” Moszkva megismerésére tett sikeres kísérleteként azonosítja – hiába, az igazi újságírónak minden potenciális alapanyag), simán nekivág bármilyen vízum nélkül Csehszlovákiának vagy Lengyelországnak (aztán puffog, ha várakoznia kell), a német-cseh határon pedig a vámellenőrzés előtt le akar ugrani a vonatról, csak mert meghall egy ismeretlen Rafael Escalona-számot. Mindezek tudatában az ember nem feltételezné róla, hogy képes politikai kérdésekben összeszedetten megnyilvánulni, néhol (például a magyar belpolitikai helyzetben) mégis meglepően tájékozott egy átlagos nyugat-európaihoz mérten – még akkor is, ha október 23-át konzekvensen 28-ra datálja, és meg van róla győződve, hogy Kádár kisújszállási beszéde, melynek maga is tanúja volt, a Budapesttől százhusz kilométerre található Újpesten (!) hangzott el.

Az utazásnak végig érezhető téje van: García Márquez oknyomozó, leleplező hajlamának és gyakorlatának köszönhetően az egész kötet egy nagy szkandermeccs, melynek alapkérdése: vajon mennyire valósítható meg a gyakorlatban a papíron oly vonzó kommu-

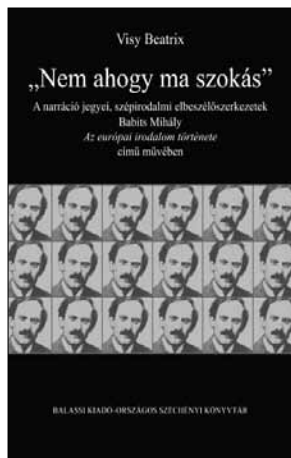
nizmus? García Márquezet elsősorban az érdekli, mennyire tudták a háború után hatalomra került rezsimek emelni az átlagember életszínvonalát – s (az egyébként túlidealizált) Csehszlovákián kívül alapvetően kevés pozitív tapasztalattal tér vissza. Baloldali lelkese-dése, naivitása és a másik oldal erős pozitív propagandája mégis sokszor felmentést ad a kommunista rezsimeknek: minden negatív tapasztalata ellenére is őriz némi naiv hitet például Oroszországban, és hihetetlen magabiztossággal jelenti ki, „biztosnak tűnik, hogy a nép nem szenvedett a Sztálin-rezsim alatt, mert az csak vezető körökben gyakorolta az elnyomást” (121.). Objektivitását ugyanakkor egy másik faktor is kikezdi, mely később a Fidel Castróhoz fűződő viszonyát is meghatározza: a hatalomhoz való közelsége. A politika felhőrégióihoz Magyarországon kerül a legközelebb, ahol éjszakai szökéseit követően a hatóságok kitoloncolás helyett bemutatják Kádárnak, és hagyják, hogy elkísérje kisújszál-lási kampánykörútjára – aligha találni ennyire engedékeny portrét róla a korabeli nyugati lapokban és magyar visszaemlékezésekben, ugyanakkor ennyire pontos jövőképet sem az olvadásról és a kádárizmusról. A „kultusz nélküli emberről” írott jellemzése alighanem sok olvasóban megmarad majd: „Egyszerűen döbbenetes ez a természetes szerénység, az, hogy egyáltalán nincs benne semmilyen hivataloskodás, hogy úgy néz ki, mint aki vásárnaponként az állatkertbe jár, és mogyorót dobál az elefántoknak.” (157.)

Mióta elolvastam, kísért ez a kép, de azt hiszem, nem csak a benne rejlő abszurditás miatt. Mikor elképzelem, ahogy Kádár nézi az elefántot, az elefánt meg Kádárt, egyszerre elképzelem azt is, hogy García Márquez nézi Kelet-Európát, Kelet-Európa meg García Márquezet. Hogy melyikük az elefánt, még nem látom világosan.

EGYSÉGTUDAT ÉS HANYATLÁSTÖRTÉNET

Visy Beatrix: „Nem ahogy ma szokás”. A narráció jegyei, a szépirodalmi elbeszélőszerkezetek Babits Mihály Az európai irodalom története című művében

Babits körül mintha történe valami. Azt persze nem állítom, hogy a költő születésének 125. évfordulóján prognosztizált „hatástörténeti némaság”,¹ mely életművét – állítólag – körülveszi, átcsapott volna hangos és termékeny recepcióba, az talán mégis mutat valamit, hogy Szilasi László *A rekonstrukciós város (Hasonlatok)* című kisregényében (Szegeddel együtt) Babits mégiscsak főszereplővé válik. Ugyanakkor az életmű tudományos feldolgozása is produkál figyelemre méltó eredményeket: a próza-korpusz jelentős részének kritikai kiadása már elérhető, s mire e sorok nyomdába kerülnek, (talán) az első fennmaradt verskísérlettől az 1905-ig írt költeményeket összegyűjtő, gondozó és tudományos igénnyel kiadó kötet is megjelenik. Mindenképpen ki kell emelni a Babits élettörténetére vonatkozó dokumentumokat 1920-ig feldolgozó, s az életrajzot kronologikus rendben megalkotó Róna Judit eddig háromkötetes, de minden értelemben nagyszabású munkáját. Az életművön belüli műfaji hierarchiát is jól mutatja a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2016-ban rendezett konferenciája, mely Babits líráját állította középpontba.² Ez alapján úgy tűnik, hogy a 20. századi magyar irodalmi modernség egyik legfontosabb életművéből leginkább a költészet mutatkozik maradandónak, s egyben képesnek arra, hogy általa Babits időnként kilépjen Kosztolányi, Szabó Lőrinc vagy éppen József Attila árnyékából. Ezért is gondolom fontosnak azokat az értelmezési kísérleteket, melyek szembefordulnak az uralkodó interpretációs trendekkel, s olyan tematikát vagy metodikát választanak, melyek tudományos szempontból maximálisan relevánsak, de aktuálisan kevesebb figyelmet kapnak. Ezek közé sorolom Visy Beatrix *„Nem ahogy ma szokás”* beszédes című könyvét is, mely Babitsnak *Az európai irodalom történetét* mint szépirodalmi alkotást értelmezi. Nemcsak a Babits-életművön belüli, fentebb említett műfaji hierarchia miatt gondolom fontosnak Visy témaválasztását, hanem azért is, mert a harmincas években születtek Szerb Antal irodalomtörténetei is, melyek máig jóval népszerűbbek, mint a

¹ Kulcsár Szabó Ernő: „Nincs benne tűz...?” – Babits 125, in: *Közelítések...: Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, szerk. Nédli Balázs, Pienták Attila, Sipos Lajos, Savaria University Press, Szombathely, 2008, 500.

² A konferencia előadásainak szerkesztett változata nemrég kötet formájában is megjelent: *„Ki mit lát belőle”: Nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*, szerk. Kelevéz Ágnes, Lengyel Imre Zsolt, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2017.

*Balassi Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2017
184 oldal, 2900 Ft*

Babitscsal kapcsolatban az évtizedek alatt rögzült, a befogadók jelentős részét eleve elidegenítő „tudós költő” sztereotípiáját erősítő *Az európai irodalom története*. Visy Beatrix könyvének alcíme (*A narráció jegyei, a szépirodalmi elbeszélőszervezetek Babits Mihály Az európai irodalom története című művében*) által jelzett irányú interpretáció akár ezekből a bevett evidenciákból is kizökkentheti olvasóját.

Babits szintézise bevallottan nem szaktudományos munkának készült, ahogy művének bevezetőjében fogalmaz: „A világirodalom benneél minden olvasójában, s én megpróbálom itt leírni, úgy ahogy énbennem él.”³ Ez a kinyilatkoztatottan szubjektív viszonyulás irodalomtörténetének tárgyához az első kritikáktól kezdve maga után vonta *Az európai irodalom történetének* befogadásában a szépirodalmi műfaji mintákra történő reflexiót. Ez Visy Beatrix könyvének kiindulópontja is, melyhez Hayden White és Paul Ricœur munkái, egyrészt tehát a történelmi tényeket cselekményesítő történetírói narráció (White), másrészt pedig történelem és fikció kereszteződésének elmélete (Ricœur) adják a teoretikus alapot: „Történelem és fikció [...] összefonódásának, nagyarányú átfedtségének, de azért közel sem a kettő azonosíthatóságának felismerése nagymértékben átjárhatóbbá teszi a Babits irodalomtörténetével kapcsolatban felvetett problémát, és olyan szépirodalmi elemzési szempontokat kínál, amelyek segítségével *Az európai irodalom történetének* explicit és implicit intenciói, narratív eljárásai, jelentésstrukturái a hagyományos irodalomtudományi kérdéscsoportok mellett kiterjedtebben, de legalábbis más nézőpontból közelíthetők meg.” (11–12.) Az itt említett „szépirodalmi elemzési szempontok” érvényesítése az elbeszélő történet tér- és időszervezetének, az elbeszélő kilétének, a nagyepikai műfaji mintáknak (eposz, családregény, memoár), valamint az irodalomtörténet „főhőseinek” a vizsgálatát jelenti, mely a könyv végén kiegészül egy összefoglalónak szánt összehasonlítással Dante *Isteni színjátéka* és *Az európai irodalom története* között.

A Babits-mű címében foglalt területi lehatárolás eleve sajátos, mai fogalmaink szerint szűkebb kontextusba helyezi az irodalomtörténet egyik központi fogalmát, a világirodalmat. Babits vállaltan szubjektív, saját olvasmányélményeire alapozott szintézisében mindez nem is igényelne különösebb magyarázatot, eszerint ugyanis a történetíró személyes hitelének kell szavatolnia a lehatárolás érvényességét. *Az európai irodalom történetében* azonban másról is szó van, Babits saját történetkonceptiója magyarázza, hogy az Európán kívüli s az európaiktól idegen kultúrákat miért hagyja figyelmen kívül. A legfontosabb történetsszervező elem nála ugyanis a kezdetektől a 18. századig érvényesülő világirodalmi egység, mely Homérosztól Goetheig (talán Baudelaire-ig) a nagy egyéniségek párbeszédékként teszi elbeszélhetővé a világirodalom történetét. Éppen ebből következik irodalomtörténetének legnagyobb kihívása is, ugyanis a nemzeti irodalmak elkülönülésével éppen ez a több évszázados egység hull darabokra, s a világirodalmi érték időtlenségébe vetett hit kérdőjeleződik meg. Ahogy azt Visy Beatrix is kiemeli: a goethei világirodalomkonceptióval éppen ellentétes hanyatlásvízót rajzol ki Babits irodalomtörténete, s végül is annak a korszaknak, a 19. századnak az elbeszélhetősége válik leginkább kérdésessé, mely közvetlenül elvezetne az elbeszélő jelenéig. Visy Beatrix pontosan leírja azt az eszme- és irodalomtörténeti összefüggésrendszert, melybe Babits műve behelyezhető, s pontosan érzékeli azokat a korlátokat és ellentmondásokat is, melyek a történetíró platonikus világképéből következő arisztokratikus irodalomfelfogásából erednek. Az európai irodalom története ugyanis a babitsi prekonceptiók alapján *csak* mint hanyatlástörténet beszélhető el, s eleve kizárja a nagy egység szempontjából partikuláris irodalmi jelenségeknek, az Európán kívüli barbár, törzsi, egzotikus kultúráknak és a kis európai nemzetek irodalmának a recepcióját, kivéve persze a magyart, melynek integrálására Babits mégiscsak kísérletet tesz. Fontos megfigyelése a szerzőnek, hogy az irodalmi érték időtlenségének

³ Babits Mihály: *Az európai irodalom története*, Nyugat, Bp., é. n., 14.

elve Babits művének első felében maga után vonja a történelmi idő háttérbe szorulását, s a dátumok és stílustörténeti kategóriák elhagyását. Ez az elbeszélés mód Babits jelenéhez közelítve azonban már tarthatatlan, az elbeszélő perspektívaváltásra kényszerül, s ez az irodalmi értékek mulandóságának (negatív) tapasztalatához is elvezet.

Az *európai irodalom története* tér-idő szerkezetének értelmezése után Visy a fókusz a történet elbeszélőjére helyezi, s a fentebbiek alapján is egyértelmű, hogy a narrátor kilétének kérdése, az elbeszélő hang- és nézőpontváltások leírása az irodalomtörténeti elbeszélés értelmezése szempontjából különösen is lényeges téma. Az egyes szám első személyű elbeszélő előtérbe lépése, illetve háttérbe szorulása alapvetően meghatározza a narráció hangját, utóbbihoz magabiztos, határozott hang társul, míg az előbbihez fokozott szubjektivitás, az elbeszélés tárgyához való személyes viszony kinyilvánítása kapcsolható. Ebben a beszédhelyzetben a befogadó Másik odaértése figyelhető meg, azaz egyfajta dialogikusság alakul ki. Miközben a narráció szubjektív hitelének fenntartása maga után vonja azt, hogy *Az európai irodalom története* elbeszélője nem lehet mindentudó elbeszélő, az elbeszélés hőseihez való személyes viszonyulás állandó artikulációja miatt mégis az elbeszélő én marad az elbeszélés orgója.

Visy Beatrix értekezésének könyvön belüli helyénél és terjedelménél fogva is központi része a nagyepikai elbeszélő szerkezetek megjelenését vizsgáló nagyfejezet, mely három műfajpoétikai részre tagolódik: az első mint (nemzeti) eposzt, a második mint családregényt, a harmadik pedig mint memoárt olvassa Babits művét. A műfaji szempontok érvényesítése amellet, hogy *Az európai irodalom történetét* új értelmezési keretbe helyezi, a korábbi megállapításokat is elmélyíti. Így például Babits irodalomtörténetének eposzként való olvasása a világirodalmi egység, az esztétikai értékek időtlenségének és mulandóságának a kérdését helyezi új összefüggésbe azáltal, hogy pontosan reflektálja az adott műfaji olvasat korlátait: az európai irodalom története csak addig beszélhető el „a hősi múlt, a (nemzeti) történelem »kezdetének« és »csúcseinak«, az apák és az alapítók, az »első« és a »legtökéletesebbek« univerzuma”-ként (65.), amíg a Babits által feltételezett világirodalmi egység fennáll, tehát nagyjából az első kötet anyagáig. A nemzeti irodalmak kialakulásával kezdődő történet Visy értelmezése szerint már egy másik műfaji minta, a regény, pontosabban a 20. századi családregény kódjai szerint íródik, mely jellemzően három generáció történetét hanyatlástörténetként beszéli el. Visy Beatrix szerint *Az európai irodalom történetében* szereplő alkotók rokonsági hálóba rendezhetők, s ha nem is a szigorú kronológia szabályai szerint, de a történet elbeszélhető az egymást követő három nemzedék narratív sémája alapján. A bevezetőben jelzett s a recepcióban is (mindenekelőtt Halász Gábor kritikájában) központi szerephez jutó személyesség miatt leginkább magától értetődőnek a Babits-mű önvallomásként és memoárként való olvasata tűnik. Míg az eposzként és a családregényként való olvasat a történet-szöveg módját helyezi előtérbe, addig a vallomásosság narratív elemeit vizsgáló értelmezés az elbeszélő identitásának megalkotódására helyezi a hangsúlyt.

Az európai irodalom történetét mint családregényt olvasó fejezet alá sorolta be a szerző a pozitívizmus és a szellemi történet elméleti hatását vizsgáló alfejezetet, s aligha vitatható, hogy akár az adott mű, akár a Babits-életmű szempontjából fontos témáról van szó. Ez a megközelítés azonban inkább a babitsi irodalomtörténeti szintézis elméleti és szaktudományos vonatkozásait világítja meg, s az eddig példásan érvényesülő értelmezői szempontrendszer háttérbe szorulásához vezet. Ezt annak ellenére is így gondolom, hogy a szerző igyekszik a bevezető bekezdésekben az új elemzési szempont érvényesítését azzal indokolni, hogy az elbeszélőnek az elbeszélte világhoz és szereplőjéhez való viszonyának leírása válik ezáltal láthatóvá. Hogy szép lassan eltávolodunk a választott témától, az is mutatja, hogy ebben az alfejezetben más Babits-esszék (az 1913-as *Magyar irodalom*, a budapesti egyetemen előadásként elhangzott *Az irodalom elmélete*, valamint a *Szellemtörténet*) kerülnek az értelmezés fókuszába.

Az európai irodalom történetének szépirodalmi műként való olvasásához hozzátartozik a szereplők, hősök és főhősök karakterének, történetének vizsgálata is. Az ezzel a témával foglalkozó nagyfejezet a szerző bevallása szerint azonban könyvének fő gondolatmenetéhez mérten periferikus, mivel a korábban felvetett kérdéseket egészíti ki vagy zárja le. Mindenképpen így van ez, hiszen a műfaji olvasatok ennek a fejezetnek a témái közül többet is érintenek. Így az eposzi értelmezés esetében a főhős nyilvánvalóan maga az európai irodalom, a családregényi interpretációnál a nemzedéki és rokoni rendbe sorolt alkotók, míg a memoár esetében a maga narratív identitását felépítő, majd annak megrendülését megtapasztalni kénytelen elbeszélő. Ezt a megközelítési módot egészíti ki három másik szemponttal Visy Beatrix: egyrészt az organicista világszemlélet és nyelvhasználat elemzésével, *Az európai irodalom történetének* modernségfogalmát elemző alfejezettel, majd a „magyar”, a „nemzeti”, valamint a „világirodalom” korábban már szintén érintett problematikájának tárgyalásával. Mindhárom kérdésfeltevés feltétlenül indokolt, a Babits-mű modernségfogalmának értelmezése viszont részletesebb kifejtést is megérdemelt volna. Visy Beatrix nagyon pontosan fejt fel a modernség mint viszonyfogalom jelentéseit Babits irodalomtörténetében, értelmezése több ponton is továbbgondolásra érdemes. Összevethető lenne például a költő modernségfogalma más modernségkoncepciókkal, s – túl a pozitívizmus és a szellemtörténet problematikáján – így még árnyaltabb képet kaphatnánk nemcsak *Az európai irodalom történetének*, de szerzőjének irodalomszemléletéről is. Különösen abban a fénytörésben érdekes ez, hogy Babits életművével kapcsolatban gyakran előkerül a konzervatív minősítés, s ennek a kérdésnek a felvetését irodalomtörténete kapcsán sem érzem indokolatlannak.

Az általános, jellemzően műfajpoétikai megközelítések után könyvének záró fejezetében egy konkrét művel, Dante *Isteni színjátékával* veti össze Babits irodalomtörténetét Visy. Első pillantásra talán kérdéses lehet, s éppen műfaji szempontból, a két mű együt olvasása, Visy Beatrix azonban megtalálja azokat a közös jegyeket, amelyek alapján az összehasonlító elemzést el tudja végezni. Az *Isteni színjáték* recepciótörténete alapján a középkori alkotás műfaját az eposz és a regény közötti átmenetiségben jelöli ki, s ez könyvének korábbi fejezetei után egyértelműen megteremti az összevetés alapját. „A zárt és »nyíló« világgép – állapítja meg –, a szerves és a felépített forma, az emberfeletti hősök és hétköznapibb alakok, valamint az idődimenzió kettőssége, a narráció terének, a kezdő és végpont kijelölésének, szerepének és hangvételének kérdései mindkét mű interpretációjánál lényeges szempontoknak bizonyulnak.” (152.) A két műben működtetett trópusok alapján Visy végkövetkeztetése szerint Babits irodalomtörténete is olvasható „túlvilági útként”, mely nemcsak az út elbeszélése során megjelenített „holt lelkekre” való emlékezés, hanem az utazó személyes identitásának szempontjából is lényeges tételt bír.

A fentebb rekonstruált gondolatmenet is mutatja: jól átgondolt, és – többé-kevésbé – következetesen érvényesített szempontrendszer szerint megírt műértelmezést olvashatunk. Visy Beatrix megközelítési módjai mindenképpen relevánsak, *Az európai irodalom történetének* korábbi interpretációihoz képest új értelmezést eredményeznek, s még a témától való időnkénti elkanyarodásai sem tekinthetők sikertelennek, mivel ezek a kitérők minden esetben szélesebb horizontot nyitnak, s Babits irodalomtörténeti gondolkodásmódját sokrétűen árnyalják. Külön ki kell emelni a mű logikus gondolatvezetéséhez illő közérthető nyelvhasználatot. Ha valami zavart az olvasás során, az az egyszerűsítés igényéből fakadó szóösszevonások voltak, melyek időnként rémisztő szóalakokat eredményeztek. Csak két példát említve az egyébként nem zavaróan nagy számú összevonásokból: aktuali(zál)/(t)ása, eposzjelle(m)/(g)ét. Úgy vélem, ezekben az esetekben szerencsésebb lett volna, ha a szerző eldönti, mit is akar inkább írni, vagy nem sajnálja a helyet a hasonló alakú szavak teljes kiírására. Összességében azonban nem túlzás azt állítani, *Az európai irodalom történetéről* írt könyve nemcsak Visy Beatrix irodalomtörténeti pályájának fontos állomása, de a legújabb Babits-recepciónak is kitüntetett mozzanata.

KORSZAKVÉGEN

Pokoli aranykor. New wave koncertplakátok a '80-as évekből, Bp. Szabó György és Szőnyei Tamás gyűjteményeiből. Szerk. Rieder Gábor. CD melléklet: Pokoli aranykor (válogatás a nyolcvanas évek magyar alternatív zenéiből). Szerk. Kukta Erzsébet

1.

A nyolcvanas évek underground/alternatív kultúrája iránt mostanában tapasztalható fokozott történeti érdeklődés egyik terméke a *Pokoli aranykor* című reprezentatív képzőművészeti album, mely a korszak alternatív popzenekarainak koncertplakátjait adja közre, két magánarchívum, Bp. Szabó György, valamint Szőnyei Tamás gyűjteménye alapján. Bp. Szabó György részben grafikusként, részben zenészként tevékenykedett ebben az időszakban, zenekara, a Bp. Service tagjaként. Szőnyei Tamás pedig popzenei újságíróként követte szoros figyelemmel a hazai punk és alternatív zenei törekvések kibontakozását; popsajtó-történeti mérföldkőnek számító 1981-es cikkét – *Új hullám vagy „nyúvó”?* – a jelen kiadvány is közli (68-69.).¹

A kötet megjelenése 2017 őszének egyik jelentős kulturális eseményévé vált; a Kieselbach Galériában ehhez kapcsolódóan megrendezett plakátkiállítást a nagy érdeklődésre való tekintettel meg kellett hosszabbítani, a kiállítást kísérő beszélgetéseken és koncerteken is zsúfolt ház fogadta az érdeklődőket. A siker okai meglehetősen nyilvánvalók. A Kieselbach Galéria erőteljes és hatásos marketingmunkája, a könyv elképesztően látványos kivitelezése mellett azt is szükséges megemlíteni, hogy a feldolgozott anyag az időközben pályája csúcsára érkezett, ötvenes, hatvanas éveit taposó értelmiségi réteg, első-sorban is az alkotói értelmiség (zenészek, irodalmárok, fotósok, grafikusok, képzőművészek, filmesek, rendezők) generációs öntudatának, valamint – kissé gonoszkodva jegyzem meg – generációs önünneplésének meghatározó részét képezi.

A *Pokoli aranykor* kötet megjelenése mind médiatörténeti, mind művészettörténeti,

mind zenetörténeti szempontból roppant jelentőségű: nem csupán a korszak zenekarainak fellépéseit hirdető plakátok százait mutatja be, hanem ismerteti a szóban forgó együttesek karrierjét, felállását, illetve a tagság változásait is. Az érdeklődők nemcsak a képi anyagot, a hozzájuk kapcsolt emlékeztetőket és tanulmányokat ismerhetik meg, hanem a korszak zenéjét is. A könyvhöz jól szerkesztett, a korszak törekvéseit átfogóan dokumentáló zenei CD is tartozik, mely (többek között) az URH, a Balaton, a Trabant, a VHK, a Batu

¹ A főszövegben feltüntetett oldalszámok mindig a recenzált kötet oldalaira vonatkoznak.

Kieselbach Galéria
Budapest, 2017
380 oldal, 9500 Ft

Kármén, a Tudósok, a Bp. Service, a Csokonai Vitéz Műhely, a Neurotic, a 2. Műsor felvételeiből válogat.

A kötet felépítése meglehetősen komplikált vagy még inkább erőteljesen rétegzett: vizuális blokkok (plakátok reprodukciói, archív fotók), valamint szövegblokkok és szövegsávok (emlékezések, magyarázó szövegek, feliratok, tanulmányok) társulnak egymáshoz szinte minden oldalon; az olvasó alapvető élménye, hogy a kötet megismerése során vizuális és szöveges információk sodró erejű áramlását élvezzi. Ez az információgazdagság olykor szinte már nyomasztó, a kötet valószínűleg több tízezer képi-vizuális, filológiai, diszkográfiai, valamint életrajzi és kronológiai adatot tartalmaz, nem csupán művészeti album, hanem valamiféle enciklopédikus igényt is hordoz.

A kötet szinte mellbevágó erővel idézi fel a nyolcvanas évek alternatív kultúráját, mégpedig nemcsak a csúcspontokat, a kanonizált teljesítményeket, hanem olykor a *camp*-be hajlót vagy épp a talmít is. Irkafirkák, zsarolólevél-tipográfia, lezser amatőrizmus, szürreális humor, ezotéria és törzsi művészet, indusztriális motívumok, némi science fiction és pornó, kisajátított és ironikusan átértelmezett kommunista szimbólumok egymáson és egymás mellett; a DIY punk esztétikától az abszolút professzionálisan elgondolt és kivitelezett munkákig.

Az összbnyomást illetően említhetnénk esetleg átesztétizálást vagy könyvművészeti felstilizálást is, de az efféle megjegyzés nemcsak ünneprontó, hanem némileg igazságtalan is lenne, hiszen az itt bemutatott törekvések eredendően a látványosságra és a mozgósításra építő esztétikai-mediális térben, a popzene, a képzőművészet és a dizájn keresztmetszetében születtek meg, fejtették ki hatásukat. Szőnyeiek erőfeszítései azt igazolják, hogy az underground/alternatív koncertplakátok művészete felzárkózott a nyolcvanas éveket fémjelző filmes, festészeti, zenei, szépirodalmi törekvések, valamint a képzőművészeti szamizdat kiemelkedő teljesítményei mellé.

2.

Minden nagyobb fejezet élén néhány terjedelmesebb, olykor esszébe hajló értekező szöveg helyezkedik el, ezeket tipográfailag jól elkülönítetten visszaemlékező kisesszék vagy tárcaszerű szövegek követik (íróktól, zenészekről, képzőművészekről), valamint az egész kötetten végighúzódnak a koncertplakátokkal és zenei előadókkal kapcsolatos tudnivalókat ismertető Szőnyi Tamás magyarázatai. A kissé dobozszerűen elkülönített szövegblokkokban található visszaemlékező írások többnyire hangulatosak, olykor informatívák vagy éppen evokatív erejűek is, a szemtanúk és egykori színtértagok „vignettái” színes emléképek, múlttörödékek, szubjektív értelmezések és némi nosztalgia keverékeként tálalják a nyolcvanas éveket – a „körözöttes kifli”, az „NDK-s autók”, a „sprehenzidajcsos Balcsi”, az FMK és a Fekete Lyuk –, és persze a szubkulturális lázongás letűnt birodalmaként.

Az első fejezetet Klaniczay Gábor *Ellenárnyalat az ellenkultúrán belül* című írása kezdi. A jeles középkortörténész, valamint a hazai szamizdatszerző, egyben a hazai alternatív kultúra krónikása és értelmezője átfogóan bemutatja a nyolcvanas évek Budapestjének underground törekvéseit, valamint ennek nemzetközi kontextusát és előzményeit.² Ehhez kapcsolódik Rieder Gábor interjúja, amit a két gyűjtővel készített. Az ezt követő visszaemlékezések (Nagy Gergely, Szkárosi Endre, Legát Tibor és mások tollából) elsősorban az utcai plakátolás élményeivel, viszontagságaival, sajátos romantikájával foglalkoznak.

A második fejezetet Zombori Mónika *New wave plakátkultúra* című írása nyitja. Zombori írása Klaniczayéhoz hasonlóan összegző jellegű: a magyar new wave kialakulását, vala-

² Ehhez lásd: Klaniczay Gábor: *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Budapest, 2003, Noran.

mint a plakátokat készítő képzőművész- és grafikusnemzedék főbb képviselőinek (Soós György, Bp. Szabó György, Fákó Árpád, Gasner János, Bernáthy Sándor, Gerhes Gábor, Ocztos István) tevékenységét ismerteti. Terminológiai problémákat is érint; például azt, hogy az angol „new wave”, a magyar „új hullám”, vagy a fonetikus-ironikus „nyúvén” alakot tanácsos-e használni, illetve hogy melyik szituációban melyiket. Megjegyzései nem adnak végleges választ, ilyen feltehetően nem is léteznek, de rávilágítanak a korszak képzőművészetét, irodalmát, filmjeit, zenei törekvéseit értelmező szövegeket átható terminológiai szövevényre, mely művészettörténeti és irodalomtörténeti korszakfogalmakat, művészetkritikai metaforákat, művészetszociológiai kategóriákat, popzenei stílusfogalmakat, zenepiaci besorolásokat egyaránt tartalmaz.³

Szőnyi Tamás ezt követő tanulmánya (*A New York-London-Párizs-Berlin-Budapest-tengely*) elsősorban a kétezres évekkel induló punk és egyéb popzenei témájú nemzetközi kiállítás-boommal foglalkozik, hangsúlyozva, hogy ezek a monstre rendezvények az irányzat mindinkább erősödő kulturális elismertségét és múzeumi feldolgozottságát tükrözik (amit egyébként gyakran kísérnek fanyalgó hangok is). A punk történetével, valamint képzőművészeti és kulturális kontextusaival foglalkozó múzeumi rendezvények tömegének felsorolása (bennük olyan hazai példákkal, mint a 2011-es, Gulyás Gábor által rendezett, némi értelmiségi bojkottal sújtott Bizottság-kiállítás a Múcsarnokban vagy a Ludwig Múzeum 2016-os *Rock/Tér/Idő – Könnyzene és képzőművészet* című kiállítása) e tekintetben meggyőző. Ugyanakkor a monstre kiállítások néhány évtizede tartó divathulláma integrál mindent, ami hatásosan vizualizálható vagy eleve látványosnak számít, illetve ami megfelelő mértékben érintkezik a fogyasztás kultúrájával ahhoz, hogy egyszerre hordozza magában az ellensznob fricska (ami persze maga is a sznobizmus része), illetve a kritikai és pénzügyi siker ígérését. A popzene, a rockzene, a punk meglehetősen színházias kultúrája pedig tipikusan ilyen. Éppen ez ellen a jelenség ellen tiltakozott Malcolm McLaren és Vivienne Westwood fia, aki a Sex Pistols *Anarchy in the UK* kislemezének negyvenedik évfordulóján nyilvánosan elégette a birtokában lévő „punk-hagyaték” egy részét, mintegy ötmillió font értékű poprelíkvitát semmisítve meg ezzel. Az akcióról – nyilván nem véletlenül – Szőnyi írása is megemlékezik (171.).

3.

Katona Anikó tanulmánya (*A plakát nem plakát – Ellenállás a stílus nyelvén*) az alternatív popzenei plakátok képi esztétikájával foglalkozik. Írásának egyik érdeme, hogy minden meghökkentő, polgárpukkasztó vonásuk ellenére sem tekinti e plakátokat önmagukban álló, elszigetelt vizuális jelenségeknek. Megkísérli összekapcsolni őket a szocializmus-korabeli, akkor meglehetősen merésznek számító, a pop artból, a pszichedelikus kultúrából, a nyugati popkultúrából, valamint a szecessziós ornamentikából egyaránt inspirálódó hazai kereskedelmi plakát hagyományaival (lásd Balogh István, Helényi Tibor, Darvas Árpád, Kemény György, Szyksznian Wanda munkásságát); utalva arra is, hogy a két utóbb említett grafikus milyen nagy mértékben hozzájárult az LGT, illetve az Illés zenekar nyilvános arculatához. Katona Anikó vizsgálódásai távolról a klasszikus brit szubkultúrakutatás (Dick Hebdige, John Clarke, Paul Willis stb.) vizuális esztétikai koncepcióit is felidézik, a „felforgatás”, az „ellenállás”, a „stílus” fogalmainak használatán keresztül – noha elemzései nem közvetlenül a fent nevezett szerzők műveiből, hanem Dragan Kovović az interneten könnyen elérhető, agyonidézett szubkultúra-tanulmányából inspirálódnak. Értekezése a teljes kötet gyenge pontjára is felhívja a figyelmet, mégpedig a nagyfokú redundanciára; az egyes szövegek (mind a tanulmányok, mind az emlékező esszék, mind a

³ Posztmodern, posztavantgárd, pszeudo, új szenibilitás, new wave, új hullám, szubkultúra, underground, párhuzamos kultúra, alternatív zene, punk és poszt-punk stb.

Szónyei-féle képmagyarázatok) többször elismélik ugyanazt, elsősorban a korszak underground kultúrájára vonatkozó történeti ismereteket, valamint a plakátkészítésben közreműködő grafikusok munkásságát illetően.

Oltai Kata tanulmánya (*Új hullámok fotón*) sajnálatos módon a kötet csalódást keltő írásai közé tartozik, egyrészt elsietség-töredékessége, másrészt nem különösebben meggyőző fogalmisága miatt. A szöveg bevezetése jól körülírja azt a fotográfiai mezőt (szociográfiai dokumentumfotó, sajtófotó, privát fotó, privát-intim „fotónaplók”), melyben a hetvenes-nyolcvanas évek underground popzenei mozgásait rögzítő fényképek megszülettek. Viszont a három kiemelt alkotó – Pácsr Attila, Lugosi Lugo László, Szilágyi Lenke – fotográfiairól nem óhajt semmi mélyebbre hatolót vagy nagyobb összefüggéseket sejtetőt elmondani, túl azon, hogy képeik a szocialista hétköznapok szűrkeségével szembeszegülő „kulturális idegenség” képviselői volnának. Különös, hogy Oltai tanulmánya egyáltalán nem foglalkozik az itt leginkább, szinte kötelezően említendő fotográfus, Vető János működésével, mely ráadásul nem nélkülözi a többiek munkáiból Oltai által hiányolt koncepcióalkotó mozzanatokat sem.⁴

Oltai blokkját egy rendkívül hasznos összeállítás követi, mely dióhéjban bemutatja a könyvben feldolgozottakkal párhuzamos kelet-európai törekvéseket. Igor Vidmar írása a szlovén (és érintőlegesen a jugoszláv), Aneta Panek a lengyel, Alexander Pehlemann az NDK-beli punk, továbbá new wave popzenei, képzőművészeti, valamint fanzineszintereket ismerteti. Itt következhet az obligát megjegyzés, hogy ugyanígy jó lett volna olvasni a csehszlovák, a szovjet-orsz, valamint a meglepően erős baltikumi punk és egyéb underground zenei törekvésekről is, de a négy említett szerző írásai is felrajzolják valamegyest a kötetben reprezentált kulturális mozgások kelet-európai kontextusát.

A kötetben található értekező írások sorát Szónyei Tamás két tanulmánya zárja. A *Plakátok – többféle jelentéssel* című írás a nyolcvanas évekbeli magyar underground titkos-szolgálati megfigyelését ismerteti, a másik pedig (*Záróakkord. Változó képek a változó kor falán*) kissé szemleszerűen az akkori punk, art punk, new wave zenei mozgások napjainkig húzódo utóéletét tekinti át, egészen a Bélga, a Quimby, a Ludditák, vagy (hogy többé-kevésbé hazabeszéljünk), a Kispál és a Borz, a 30Y vagy a komlói BlaBla működéséig.

4.

Szónyei fent említett tanulmánya is felhívja a figyelmet arra, hogy a nyolcvanas évek egyáltalán nem értek véget a 89/90-es rendszerváltással, hanem – sajátos kontinuitást megőrizve – folytatódtak a kilencvenes években. Különösen annak első felében, melynek egyes jelentős teljesítményei – itt említhetjük a *Magyar Narancs* működését, az Artpool intézményesülését, a Bahia kiadót vagy a Sziget fesztivált – a nyolcvanas években felhalmozott kulturális tőke egyenes következményei és a szereplőket illetően a nyolcvanas évek valamiféle megdicsőülései voltak. Később az eleven érdeklődés alábbhagyott – noha kitörésszerű hullámokban olykor felélénkült, például az Európa Kiadó turnéinak, a Trabant és Méhes Marietta budapesti fellépésének köszönhetően vagy Dénes József emlékiratainak kiadását követően.⁵ A korszak iránti érdeklődés ettől kezdve inkább a nyolcvanas évek alternatív mozgásait centrumba helyező történeti, archívumi, konceptuális, mondhatni, tudományos törekvésekben

⁴ A hazai new wave kultúra fotográfiai dokumentációját illetően újabban és joggal Sósuti Tibor munkássága is előtérbe került; lásd Rieder Gábor: Sósuti Tibor. A new wave álmváros dokumentaristája. *Artmagazin*, 2017. XV. évf. 8. szám, 56–61. A *Jelenkor* tavaly novemberi számában pedig Kálmándy Ferenc idetartozó munkáit elemeztem: Havasréti József: „Elszaladni késő, itt maradni kár”. Kálmándy Ferenc fotográfiai és a pécsi alternatív színtér. *Jelenkor*, 2017. november, 1214–1225.

⁵ Lásd Dénes József: *Szökésben*. Budapest, 2016, Jaffa.

mutatkozott meg. Ez látszik tetőződni most, a kétezertízes évek végén, sajnos egybefonódva azzal a keserű felismeréssel, hogy a jelenlegi, központosítással, cenzúrafélelmekkel, rendészeti törekvésekkel, az állam túlhatalmával átszótt kulturális tér nagyon is visszaidézi a nyolcvanas évek milióját, annak beidegződéseit és gyakorlatait. Erre egyéként, közvetve-közvetlenül a *Pokoli aranykor*-kötet egyes szerzői és megszólalói is utalnak.

AZ EGYMÁSNAK SZENTELT IDŐ

Sz. Koncz István beszélgetése

„Hősnek lenni egy percre, egy órára könnyebb, mint csöndes heroizmusban hordozni a hétköznapot” – idézi Dosztojevszkijt az egyik belvárosi óraszalón üzletvezetője Budapesten. Beszélgetünk ugyanis. Vannak ilyen óraszalón-főnökök. Nemcsak a fekete aligátor szíjról meg a lünettáról lehet szót váltani velük, hanem az időbilincsen kívül még számtalan egyéb dolgról. Barátommal, aki most kint fogad a bolt előtt, az alkonyi napsütésben, legtöbbször a teniszről fecserészünk. Ki másról, mint a márka támogatottjáról, a veterán legendáról, akinek a játékból képtelenek vagyunk kiszerezni, és akinek soha, egyetlen ellen-szenves megnyilvánulását nem tapasztaltuk – bár ebben lehet némi elfogultság.

Szóval, többnyire a tenisz a téma, de ezúttal nem. A boltvezető épp a *Jelenkort* szerkesz-ti fejben, és Dosztojevszkijt is azért rángatja elő, hogy meggyőzzön. Arról tudniillik, hogy írjak az üzemorvosukról. Nem az a kifejezett szobatudós, hangsúlyozza, de amit művel, abban rengeteg ismerettel bír, és napi munkájában tudományos alapossággal jár el.

– *A magyar mellett németül és angolul tart praxis-gyakorlatot orvostanhallgatóknak* – a kronométerkirály csak mondja, és mondja –, *ráadásul Pécsről került ide, keresd már meg!*

Végül persze megtörik az ellenállásom. Mít tehetnék? Megnézem magamnak ezt az – órásmester szerint – oly népszerű doktort.

Tímár Róbert 1961. január 3-án született Pécsen. Édesanyja vegyészmérnök, édesapja kántor volt. Általános orvosi diplomáját a Mecsekalján szerezte, sőt, itt kezdte orvosi gyakorlatát is, a POTE II-es számú belklinikáján. Később az akkor még létező pécsi Katonai Kórház belosztályára került. 1991-ben Budapestre távozott, nevezetesen a Testnevelési Egyetem Orvostudományi Tanszékére, majd az Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézetben (az ORFI-ban), ezután az Amerikai úti Szeretetkórházban dolgozott. Belgyógyászatot a TF gyógy-testnevelőhallgatóinak és az Egészségügyi Főiskola gyógy-tornászhallgatóinak oktatott. És akkor itt kellene, hogy következzen a fősorolás, ami a végzettségeiről ad számot. A teljesség igénye nélkül: szakvizsgázott belgyógyászatból (1990), sportorvostanból (1992), reumatológiából és fizioterápiából (1994), háziorvostanból (1999) és üzemorvostanból (2002). Az Orvostovábbképző Egyetemen az országban elsők között akupunktúrás (1993), a Semmelweis Egyetemen lézerterápiás képzésben (2000) részesült, 1998-ban pedig a Közgazdaságtudományi Egyetemen egészségügyi menedzserként – a szakközgazdászival egyenértékű – másoddiplomát szerzett. Többször járt Soros-ösztöndíjjal külföldön: belgyógyászatot, kardiológiát (1996) és háziorvoslást (2002) tanult. 1998-tól 2007-ig a VI. kerület sport-főorvosaként működött. Előmenetelében jelentős a 2004 és 2008 közötti időszak, amikor a Sportegészségügyi Szakmai Kollégium választott tagja volt. Nagy visszhangot váltott ki, hogy mandátumának lejárta előtt távozott onnan. Hamarosan megkérdezzük, miért tette. 1993-ban majd 1998 és 2005 között a Magyar Kerékpáros Válogatott keretorvosi teendőit is ellátta. A háziorvosi rezidensképzésben mentorként vesz részt, reumatológusként a Rókus kórház specialistája.

Tímár Róbert nős, felesége jogász-szakközgazdász. Lányaik már nagybacsák.

A szakvizsgáit már-már a rekordok könyvébe illően halmozó doktor ismerősei közül sokan azt mondják, nehéz, néha a végletekig következetes, az igazáért örökké harcoló,

olykor szigorú, de rendkívül jó lelkű, empatikus orvos. Mások a minden iránt érdeklődő, különösen a művészetekre fogékony embert látják benne. Pacientúrájában valóságos rajongói köre alakult ki, fanatikus hívei, mint órásmester barátom is, váltig állítják, hogy már rég valamelyik egyetemi tanszék élén kellene állnia. Professzor kollégája, akivel sikerül kicsit hosszabban beszélnem, ugyancsak elismeri, hogy a főorvosnál a maga területén nemzetközi szinten sem igen található jobbat.

Élettörténetét kérésre olyan mélyről indítja, ahonnan én nem is merhettem volna.

Tímár Róbert: – Sok minden a történelem homályába vész. Munkács környékéről származunk, de édesapám már egy kis Borsod megyei községben, Gibárton látta meg a napvilágot. Nem sokkal születése után a familia Tokajba költözött. Nagyapám vallásos volt ugyanis, és ott kapott állást. Apámék tizenöten voltak testvérek. 1944-ben azután az egész családot deportálták. A testvérek közül addigra ketten eltávoztak, természetes halállal, ha egyáltalán természetesnek nevezhetjük a csecsemők, kisgyermek halálát.

Sz. Koncz István: – *A soá idején, olvasom édesapja életrajzában, jószerevével az egész család odaveszett.*

– Hárman jöttek haza: apámon kívül egy bátyja és egy nővére. Tíz testvér halt meg, és a szülők, mondanom sem kell.

– *Anyai ágon?*

– Édesanyám Szegeden született, Hódmezővásárhelyen nevelkedett, és kilencéves volt a vészkorszak idején. Elhurcolták, Bécs mellé került, ott kellett dolgoznia. Nagymamám a család több tagjával vele lehetett, de nagyapámat munkaszolgálatra osztották be. Anyuék valamiféle dobozokat készítettek, pontosabban papíriveket a dobozokhoz.

– *Mint Tótek...*

– Eggyel korábbi fázis volt, még nedvesek voltak az ívek, és ennek megfelelően nehezek is. A körülmények? Nem működött a hotelszolgálat.

– *Nálunk ez az időszak szinte kikerült a család történetéből. Gondolom, szülei is agyonhallgatták.*

– Apu egyetlenegyszer mesélt róla. Egyetemista éveim alatt történt. Ketten voltunk otthon, és fölszakadt belőle valami. Miközben órákon át beszélt, mindvégig azon töprengtem, hogy mi a csudát tehetnék. Legszívesebben bekapcsoltam volna a magnetofont, vagy elővettem volna legalább egy papírlapot, egy tollat, de annyira féltém, hogy megszakad a lendülete, hogy nem mertem tenni semmit. Visszatérve az anyai vonalhoz: zalaszentgróti származású nagyapám, aki cipőfelsőrész-készítő volt, túlélte a holokausztot, de 1956-ban ő is elhunyt szívbelhártya-gyulladásban. Egyetlen nagyszülőm, akit ismerhettem, anyai nagyanyám volt. Hatvanévesen halt meg, 1972-ben.

– *Ugyancsak fiatalon, jegyzem meg, hatvanhoz közeledve.*

– Így látom én is. Valamiféle kardiovaszkuláris gondokkal küzdött. Valószínűleg ez a baj mélyen gyökerezik bennünk. Kódolva lehet a génekben... Egyébként a szüleim úgy találkoztak, hogy apu 1950 körül Hódmezővásárhelyre került kántori állásba. A kántorművészetet Tokajban sajátította el, az ottani híres vallási iskolában. Hódmezővásárhelyről ötvenhétben került Pécsre, anyu ötvenkilencben, diplomája megszerzése után követte. Ekkor házasodtak össze.

– *Édesapja emlékét a tiszántúli városban tábla őrzi.*

– Igen, taval, kora nyáron avatták, de van emléktáblája a pécsi zsinagógában és a Dohány utcaiban is.

– *Szóval, jött a szülők életében Pécs, és hamarosan megérkezett ön is. Mik az első emlékei?*

– A Geisler Eta utcai óvoda jut eszembe, és az, hogy nem szerettem odajárni. Remek óvoda volt, de az első napokban ezt nem mértem föl teljes mélységében. Fölmásztam tehát a drótkerítésre, és ott üvöltöttem, hogy tessék engem hazavinni! Nem vittek haza, olyannyira, hogy akadt, akivel az általános iskolától a gimnáziumon át az egyetemig együtt jártam.

– *Hú, de gyorsan eljutottunk a diplomáig!*

– Sok szép emlék fűz Pécshez. Tizenégy éves koromtól minden nyáron dolgoztam egy-egy hónapot. A gimnáziumi évek vége felé például elszegődtem a Baranya Megyei Fényképész Szövetkezetbe lámpatartónak. Az akkori, Pécsi Ipari Vásáron fotóztattak, cipeltem a műtermi felszerelést, és segítenem kellett a helyszínek bevilágításában. Nagyon lelkes voltam, néha arról ábrándoztam, hogy majd Robert Capa nyomdokába lépek. Egy képem meg is jelent a *Fotómagazin*ban, és ugyanaz a kép az *Ifjúági Magazin*ban. Ezzel művészi pályafutásom nagyjából véget ért. Percemberke voltam a fényképészet területén, vagy inkább másodpercemberke. Amikor egyetemre mentem, kiléptem Tám László diaporáma-csoportjából, mondván, nem lesz időm a fotózásra. Azzal vágott vissza, hogy ez hülyeség, az embernek mindig van egyhatvanad másodperce. Ezzel együtt fölhagytam a műfajjal. Már gépem sincs, a telefonnal kapom lencsevégre a családot, amikor engedik.

– *Tudom, hogy oldalági rokona Teichmann Jakabnak, az egykori svájci főrabbinak. Édesapja ugyancsak ikonikus alak volt a Mecsekalján, majd Budapesten is. Miért nem folytatta a családi hagyományt?*

– Nem voltam annyira tudatos gyerek, hogy bármit akarjak. Ráadásul nincs hangom, és többnyire hamisan éneklek, ha egyáltalán. Meg nem is nagyon érdekelt. Amit muszáj egy gyermeknek, azt nem szereti. Péntek este mindig le kellett járnom a templomba, mentem is, de nem volt bennem tűz. Harmadikos gimnazistaként semmiféle fogalmam sem volt, hogy mi akarok lenni. Leginkább semmi. Talán vendég. Barátaimmal együtt udvaroltunk, zenéltünk, és nemigen foglalkoztunk mással. Nem volt rossz életérzés. Anyu mindenestre fölismerte, hogy ez túl sokáig nem mehet tovább, tehát arra biztatott, hogy menjek az orvosi karra, ott legalább szem előtt leszek. Ugyanis a Közegészségtani és Járványtani Intézetben vezette vegyészként a kémiai labort. Odakerültem, de nem nagyon tudtam ott sem, hogy mi szeretnék lenni. Valaki azt mondta, hogy legyek belgyógyász, az mindenhez kell. Így sodródtam a II-es számú belklinikára. Utóbb aztán szerencsém volt, mert a katonaság alatt a pécsi honvédkórház belgyógyászatára kerültem, mint sorkatona. És a leszerelés után is ott maradtam, már mint polgári alkalmazott. Egészen a szakvizsgáig, sőt, addig, amíg el nem költöztünk Budapestre.

– *Miért költöztek el?*

– Gyermekkorom óta a fővárosba vágytam. Imádtam színházba járni, hangversenyre, operába, és itt volt választék.

– *Mire ideért, a szülei is itt voltak már?*

– Nem, és talán érdekes a történet, hogy miért nem. Mindig szerettem volna kutyát, de nem akartam eléggé, és nem rángattam a szüleim kabátja szarát, hogy legyen. Hanem, egyszer csak fölfigyeltünk egy hirdetésre a megyei lapban, hogy egy egyéves középuzsár olcsón eladó vagy ingyen átadó. Anyuék biztosak voltak benne, hogy mire reagálok, már rég elvitték mások, de nem. Megvolt még a kutyus. Majdnem tizennyolc évet élt nálunk, akkor kellett szegényt elaltatni. Apu azt mondta, hogy addig nem költözik sehová, amíg az uszkar él. Pedig hívták, először a budapesti, Hegedűs Gyula utcai körzetbe, majd máshová is. Törát olvasni még a kántorok egy része sem tud, az külön tudomány.

– *Édesapjáról pedig több helyen olvastam, hogy művésze volt a hivatásának.*

– Elképesztően tudta! De a Dohány utcai templomba történetesen nemigen hívták, pedig titkon, azt hiszem, vágyott oda. Ám a bátyja, Tímár Jenő ott működött, és az ő rovására nem akart menni. Jenő soha nem végzett kántori tanulmányokat, viszont ugyanabban a milióban nevelkedett, mint apu, és ugyanúgy tudott mindent. Nagyon szép hangja volt, nagyon szerettem. Tóraolvasóként foglalkoztatták. Hanem, szegény megbetegedett, és 1997-ben meg is halt. A szüleim felköltöztek, és apu így lett a Dohány utcai zsinagóga főkántora.

– *Az ön sorsa hogy alakult?*

– 1991-ben a Testnevelési Egyetem Orvostudományi Tanszékére kerültem. Frenkl Róbert professzor úr volt a tanszékvezető, nagyon tiszteltem és szerettem, mégsem éreztem jól magam.

– *Miért?*

– Oktatni kellett, és azt nem szívesen csináltam. Belgyógyászatot tanítottam a gyógytestnevelőszakon, posztgraduális képzésben, Czeglédy Károly kollégámmal, és anatómiát a graduális képzésben. Legfőbb fájdalmam az volt, hogy beteget jószerével nem láttam. Rendeltem ugyan a TF-en, de körülbelül annyi volt a dolgom, hogy igazolást, sérülés miatt felmentést vagy oltást adjak a hallgatóknak. Nem elégített ki. De ha már ott voltam, úgy döntöttem, hogy szakvizsgázni fogok sportorvoslásból. Ami meg is történt.

– *A kötelező két év gyakorlat elteltével szakvizsgázott reumatológiából és fizioterápiából is. Erre hogyan került sor?*

– Átkerültem az Amerikai úti Szeretetkórházba, ahol az igazgatóval a munkakapcsolat elején rögtön megállapodtunk, hogy elvezényel a vizsgáig az ORFI-ba.

– *Miért épp ezt a szakpárt választotta?*

– A mozgásszervi megbetegedések érdekeltek, a sportorvoslásnak már volt némi köze ezekhez, gondoltam, kicsit továbbképezem magam. Az ortopédia jöhetett volna még szóba, de a viszonylag erős szemüveggel, az időről időre kiújuló derékfájdással, a balkezességemmel nem volt reális esélyem operálni. Meg a reumatológia tetszett is, végre kezdtem sejteni, hogy mi dolgom ezen a pályán. Úgy állapodtunk meg, hogy szerény fizetés ellenében odaszegődöm, ügyelek egy hónapban hatszor-hétszer, és amúgy mehetek az ORFI-ba. Majdnem kudarc lett a dolog vége, mert a reumatológia akkor még nem szerepelt az egyetemi curriculumok között. Nem volt előképzettségem sem, nem tudtam a reumatológiát, a TF-en töltött két év alatt pedig teljesen kiestem a klinikumból. Ez volt az a két év, 1991–92, amikor fölszabadultak a határok, és tömegével özönlöttek be a nyugati gyógyszerek. A nevüket sem tudtam. Szóval, enyhén szólva döcögösen indult az dolog. Másfél év alatt azonban sikerült elsajátítanom legalább a diszciplína főbb vonalait.

– *Ne legyen ennyire szerény. Tudom, hogy kitűnőre vizsgázott, sőt, osztályvezetője, Konrád Katalin szerette volna, ha végleg ott is marad.*

– Igen, lobbizott ezért, de visszamentem az Amerikai útra, ahonnan a lehetőséget kaptam. És jól éreztem magam. Lassan megtanultam az idősek nyelvén beszélni, igaz, a sportorvosi szakvizsgámat abban a közegben kevésbé tudtam használni. Dolgoztam mégis örömmel, és bejelentkeztem mozgásszervi rehabilitációs szakvizsgára.

– *Ezt nem is olvastam az életrajzaiban.*

– A Szeretetkórházban végzett munka mellett a Sportkórház rehabilitációs osztályára is bejártam, a gyakorlati időmet töltendő, és közben elvégeztem a kapcsolódó kurzusokat. Az utolsó fél évre, némi meglepetésemre, el kellett volna menni az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézetbe. Ez a minisztériumba eredetileg leadott és elfogadott felkészülési tervben nem szerepelt. Az OORI akkori igazgatója mégis ragaszkodott hozzá. Na, oda a Szeretetkórház igazgatója már nem engedett el.

– *Mivel indokolta?*

– Különösebben nem magyarázkodott. Hangsúlyozom, eredetileg nem is volt szó róla. Mindenesetre másfél évnyi munkám kútba esett. A tudást nem buktam el, természetesen, amit elsajátítottam, azt a mai napig tudom hasznosítani, de a tanultakat nem sikerült formalizálni. Nyilván nincs akkora ismeretanyagom, nincs annyira kiforrott rehabilitációs szemléletem, mint ami egy komplett szakvizsga után rám ragadt volna, de talán el nem adnak. Fölszívtam magam, és jelentkeztem PhD-képzésre. Kitaláltam, hogy össze kellene hasonlítani a holokauszot átélt populáció bizonyos mozgásszervi, reumatológiai paramétereit korban és egy csomó minden másban illesztett kontrollcsoporttal. Az ORFI akkori és jelenlegi igazgatója, Poór Gyula ezt rendkívüli módon támogatta. Vizsgáltam a sok-

ízületi gyulladások gyakoriságát, és ellenőriztem volna a csonttömeget, csonttritkulást. Utánajártam a dolognak, rengeteget olvastam, pontosabban kerestem, mert ez a terület igazán szűznek bizonyult. Egyetlen hasonló irodalmat találtam, a délszláv háborúhoz kötődőt. Mindenesetre beadtam a felkészülési tervet, el is fogadták, de kellett volna hozzá némi pénz. Például akkoriban még nem volt minden sarkon csonttömeg-mérés. A minisztérium biztosított forrást a kutatásokhoz, de sajnos abból a pénzből a Szeretetkórház első számító gépeit szerezték be. Be kellett látnom, hogy ha maradni akarok, márpedig szerettem volna, akkor olyan területet kell választanom, amihez semmi sem kell az anyaintézményemtől. Így jelentkeztem az egészségügyi szakközgazdászti másodképzésre. Még beleeegyezésre sem volt szükség a munkahelyemről, el is tudtam végezni. Ragyogó társaságba csöppentem. Ott ismertem meg például Rabin Lászlót, aki a VI. kerületi Önkormányzatnál az Egészségügyi Bizottság elnökeként dolgozott. Egyszer csak megkérdezte, hogy nem volna-e kedvem megpályázni az egyik kerületi, háziiorvosi állást? Akkor még nem venni kellett a praxist, 1996-ot írtunk, és az úgynevezett praxistörvény csak 2000-ben született. Persze, hogy volt kedvem, hisz nyilvánvalóvá vált, hogy a Szeretetkórházban nem tudok fejlődni szakmailag. Merthogy nem hagyják. Így lettem háziiorvos, így kerültem a VI. kerületbe, és azóta ott is dolgozom.

– *Időközben a magyar kerékpáros válogatott keretorvosa lett.*

– Még Pécssett, a Sportiskolában bicikliztem. Nem ment valami fényesen, nem bennem találta meg az edzőnk a bringázás új állócsillagát, ezzel együtt pár évig tekertem szorgalmasan. Hanem, amikor a TF-en, az imént más vonatkozásban már említett Czeglédy Károllyal oktatni kezdtük a belgyógyászatot, együtt alakítottuk ki a tanmenetet. A munka során egyszer csak kiderült, hogy ő a kerékpáros válogatott keretorvosa, ám friss osztályvezető főorvosi kinevezése miatt ezt nincs lehetősége folytatni. Tudta, hogy egy ideig magam is ültem a drótszámon, megkérdezte tehát, hogy nem volna-e kedvem csinálni. De, szívesen megpróbálnám. Attól fogva tehát havonta jártam keretorvosi értekezletekre. Martos Éva tartotta, a Sportkórház igazgatóhelyettese. Ő fogta össze az egész magyar sportorvos-hálózatot. Nagyon kellemes, és nálam jóval nagyobb nevekből álló társaságba kerültem. Élveztem, de egy év után Bodrogi László olimpikonunk édesapja váltott ezen a poszton. Radiológusként dolgozott, inkább a fia révén kötődött a sportorvosláshoz. Nem haragudtam, nem voltunk rosszban akkor meg azóta sem, tudomásul vettem, hogy a lehetőség egy évre adatott.

– *De nem szállt el végleg, hisz ön visszakerült.*

– Erre csak később került sor. Előbb még a háziiorvosi rendelő ajtaján igyekeztem magamnak egy kis reklámot csinálni, így a névtáblámra kiírtam azt is, hogy sport-szakorvos. Jött is néhány betegem, akik szerették volna, ha elvégzem az alkalmassági vizsgálatot. Nem volt rá jogosítványom. Írtam tehát egy hivatalos levelet a fent említett Martos főorvosnőnek, hogy a saját praxisom betegeit e szempontból is intézhessem. Visszaírt, hogy ezt ebben a formában nem lehet, de épp most keres a VI. kerületbe sportorvost, odaszegődnék-e. Persze, feleltem, és ezzel meg is oldódott az alkalmassági vizsgálatok kérdése. Amit háziiorvosként nem tehettem meg, azt sportorvosként igen. 1998-at írtunk. Majd egyszer csak, még abban az évben, megkerestek a kerékpáros szövetségtől, hogy lenne itt egy elnökségi ülés, elfáradnék-e a Míllenárisra. Nem akarom hosszan ragozni, visszahívtak, reaktívtak.

– *Lance Armstrong óta megkerülhetetlen a kerékpárosok említésekor a dopping kérdése. Ön mit tapasztalt?*

– Mindkét időszakban egy kicsit kívülről kerültem oda, és az is maradtam. Tehát soha engem sem kolléga, sem edző, sem versenyző ilyen ügyben nem környékezett meg. Ezzel együtt közel tízéves keretorvosi munkám nagy eredményének tartom, hogy Magyarországon a kerékpársportban nem volt doppingügy. Az akkori eredménytelenségből arra lehet következtetni, hogy valóban tiszta évek voltak.

– Emellett reumatológusként is foglalkoztatni kezdték a Visegrádi utcában.

– Eléggé fárasztó volt, minden szabad délutánomat ott töltöttem, este nyolcig rendeltem és így későn keveredtem csak haza a munkából. Úgyhogy nem tartott hosszú ideig. Amikor lehetőségem nyílt, átigazoltam a Rókus kórház szakrendelőjébe, ahol délelőttönként dolgozhattam. Lemondtam a délutáni, esti műszakok örömeiről. Feleségem Panna lányommal épp áldott állapotban volt, úgyhogy több időt szerettem volna tölteni a családdal is. Abban az időben még csak az osteroporosis-központok írhatták föl a csontritkulás elleni gyógyszereket. A praxisomban megint jól jött, hogy a betegeknek nem kellett külön rohángálniuk ilyen ügyek miatt. Gondoltam, belevágok, legalább ideiglenesen. Ennek tavaly múlt tizennyolc éve. Azért jó, mert tudok mellette foglalkozni a körzetben az általam oktatott rezidensekkel is.

– Mégis önre száradt az oktatás.

– Bár az egészséget szerettem volna lerúgni magamról, ez a forma mégis megmaradt. Ráadásul, képzelje, szívesen gyakorlom. Egy-két emberrel a szakmáról beszélgetni egész más, mint kiállni negyven-ötven ember elé, s hirdetni a tanokat. Ez utóbbi nekem sosem ment jól. A rezidensképzésben részt veszek. Az egyetemet végzett, háziorvosi gyakorlatra vágyó fiatal kollégákat fogadom az egyetem megbízásából heti egy napra, illetve egy-egy nyári hónapra.

– Közben üzemorvosi szakvizsgát is tett.

– 2002-ben, igen. Két évvel korábban adták el szüleim a pécsi, Erdész utcai telküket, amivel hozzásegítettek egy magánrendelő kialakításához. Ott már üzemorvosi gyakorlatot is folytathattam. Egyik kollégám épp akkoriban ment nyugdíjba, így került hozzám az Estée Lauder nagyjából százfős csapata. Mára körülbelül ötszázötven üzemorvosi szempontból ellátott beteg bízta rám a sorsát. Többet nem is tudnék ellátni. Ilyen szempontból rossz főnök vagyok, ha nem tudom folyamatosan figyelemmel kísérni valamennyi betegem minden, egészségi állapotra vonatkozó dolgát, akkor már nem érzem jól magam. Nem tudom delegálni a feladatokat, pedig kellene.

– 2004-től, majdnem egy cikluson át a sportegészségügyi szakmai kollégium tagja volt. De nem töltötte ki az öt évet. Miért nem?

– Szerettem volna elérni, hogy magánorvosok is végezhesék a sportorvosi munkát. Azok tudniillik, akik szakvizsgával, szak-főorvosi engedéllyel rendelkeznek, megfelelnek a rendelői minimumfeltételeknek, és a kreditpontjaik is rendben vannak. Ám falakba ütköztem, és nem láttam értelmét a folytatásnak. Ilyenkor a miniszternél kell lemondani, írásban. Megtörtént, volt is némi visszhangja, de nem akkora, amekkorát reméltem. Épp akkor bomlott fel az MSZP–SZDSZ koalíció, ezért pár nappal később a miniszter is lecserélődött. Az én ügyemmel nem foglalkozott senki. Sajnos, azóta sem következett be változás.

– Mondja, főorvos úr, ennyi munka mellett, ennyi tanulás mellett meg tudott még tartani valamit a hitélet rítusaiból?

– Nemigen. Nagy ugyan bennem a nosztalgia, de mire péntekenként hazaesem, már fáradt vagyok. Olyan helyen lakunk Budán, ahonnan ismét vissza kellene jutni a városba, így aztán legtöbbször otthon ragadok. Ráadásul a gyerekeket, bár a Lauder Javne Közösségi Iskolába jártak az első hat osztályba, nem részesítettük szoros értelemben vett vallásos nevelésben. A nagy ünnepeket nem hagyjuk ki, persze. Legtöbbször a Dohányba megyünk, hiszen nagyapjuk ottani működése okán a lányaimnak is az a templom.

– Ön hívő maradt egyébként?

– Nem vagyok ateista és nem vagyok hívő. Azt gondolom erről, hogy ha egyáltalán lennének olyan módszerek, amelyekkel a világ a kívánt mélységig megismerhető lenne, akkor sem éri meg az emberiség, hogy el tudja dönteni: Isten létezik-e vagy sem. Ugyanakkor a tradíciókat nagyon tiszteltem. Nagy szívfájdalmam, hogy itt, Budapesten, bár vannak jó hangú kántorok, ugyanazokat a dallamfordulatokat, mint apu, senki sem

használja. Mégpedig azért nem, mert más vidékekről jönnek. Amit apu énekelt, azt gyermekkorában, azaz nagyjából az ezerkilencszázharmincas években az akkori két tokaji kántortól tanulta. Szinte ott élt a templomban, és annyszor hallotta a dalokat, hogy azok rögzültek. Jószerével szervültek. Több magnókazettát őrzök a hangjával. Egyetemi éveim alatt fölvettem például az őszi nagy ünnepeket, ezeket digitalizáltattam is. Sőt, igyekeztem a többi kazettát is CD-re írni, és birtokomban van egy merevlemez, tele felvételekkel. A CD-k a Dohány templom főkántoránál vannak most, Fekete Lászlónál, aki megígérte, hogy katalogizálja valamennyit. Arról ábrándozom, hogy a Néprajzi Múzeum vagy a Zeneakadémia online felületén, a népzenei oldalakról lennének elérhetőek ezek a felvételek. Persze, ez nem teljes kiőrlésű liszt, a jelenlegi, ömlesztett állapotban fogyaszthatatlan. A hétköznapiok, az ünnepek, a temetések, az esküvők köré kellene csoportosítani az anyagot. Fölletem azután még négy vagy öt kazettát, viszont, bár nagyon szeretem hallgatni a felvételeket, mindig komoly lelki rákészülés kell hozzá.

Aztán van itt még valami. Még a nyolcvanas évek végén jelent meg a *Spiegel*-ben egy riport. A cikk a maradék kelet-német és lengyel zsidóságról szól, és apu úgy került képbe, hogy hosszú éveken át járt kósert vágni Kelet-Berlinbe és Lengyelországba. A cikket fölfedezte egy müncheni tévéstáb, ők dokumentumfilmet forgattak vele. Eljöttek hozzánk Pécsre, és végigkísérték egy ilyen úton: Berlin, Varsó, Krakkó. Amikor egyik lányommal Berlinben jártunk a zsidó múzeumban, eszembe jutott, hogy egy kicsit ezt a munkát ott is be kellene mutatni. Megvannak például azok a sakterkések, amelyeket vitt magával és használt. Fölvettem a kapcsolatot a múzeummal, hogy szívesen odaadnám a késeket, ha ki is állítják azokat. Ezt egyelőre nem tudják biztosítani. Meg akartam keresni azokat is, akik harminc éve forgatták apuval az említett dokumentumfilmet. Nem volt egyszerű fellelni őket, a házaspár férfi tagja, az operatőr már nem él, és a rendező feleség is nyolcvan felett jár. Kértem, ha létezik, juttassanak el hozzám jobb minőségű felvételt, tekintettel arra, hogy nekem csak egy rossz kópiám volt VHS kazettán. Kaptam is tőlük két DVD-t. Ezzel is megkerestem a múzeumot, ahol a háború utáni éveknek egy kis különtermet szenteltek, hogy ha lehet, tegyék láthatóvá a filmet, hisz apu biztosította tíz-húsz éven át, hogy az ott élők kösért ehettek. Egyelőre nem jutottunk egymással semmire, de még nem adtam fel a dolgot.

– *Visszakanyarodnék szakmai pályafutásához. Sorosozni fogok.*

– *Tegye azt! Divat manapság...*

– *Mennyire volt meghatározó, hogy Soros-ösztöndíjakat nyert?*

– Két alkalommal utazhattam Salzburgba, Max Reinhardt egykori kastélyába, a Schloss Leopoldskronba. Az ott tartott első kurzus belgyógyászati és kardiológiai volt, amerikai egyetemi szakemberek tartották kifejezetten kelet-európai kollégáknak. Azt hiszem, a társaság átlagos tudása, felkészültsége meghaladta azt a szintet, amit feltételeztek rólunk. Mindez 1996-ban történt. Hat évvel később jelent meg egy újabb pályázat, a helyszín ugyanaz volt, de a téma a családorvoslás. Még megvolt digitálisan a '96-os pályázatom, kicsit leporoltam, hozzáírogattam, és ismét megkaptam a lehetőséget. Egyébként abban a kastélyban forgatták *A muzsika hangja* című filmet. Erről fogalmam sem volt, de a feleségem, aki filmes érdeklődésű, felvilágosított.

– *Lágylézer terápiából ezt két évvel megelőzően, 2000-ben vizsgázott a SOTE és az akkori ÁNTSZ közös kurzusán.*

– Még a TF-es években végeztem el az Orvostovábbképző akupunktúra tanfolyamát. A Honvédkórházban, Nyitrai Tamásnál töltöttem a gyakorlati időt, ami azért volt nagyon szerencsés, mert amellet, hogy akupunktőr volt, reumatológus is. Egybeesett tehát az érdeklődésünk. Jó időszak volt, sokat tanulhattam. A lágylézer-kezelés oktatását pedig a keretorvosoknak hirdették meg, és persze, hogy hajtott a kíváncsiság. Főképp azért érdekelt, mert a klasszikus eljárások mellett szóba jöhet a lágylézeres akupunktúrás gyógy-

mód, nem kell tűket szurkálni a betegekbe. Kevesebb a gond a sterilitás biztosításával és kevésbé terheli meg az érintetteket.

– *Van készüléke hozzá?*

– Beszereztem egyet, de bevallom: elég keveset használom. Ezerhatszáz betegem van a háziorvosi praxisban, mellette ott a foglalkozás-egészségügyi praxis, a reumatológia szakrendelés, az oktatás, így nemigen jut rá idő. De tervezem, hogy nyugdíjas éveimben komolyabban foglalkozom majd a dologgal.

– *Így a beszélgetés vége felé nagyon szeretném, ha még egy dolgot tisztáznánk, főorvos úr. Furdalja az oldalam a kíváncsiság, hogy hogyan került kapcsolatba a világvezető óramárkák hazai képviselőivel? Hogy lett ezeken a helyeken üzemorvos?*

– Ó, nagyon mélyen gyökerezik a válasz! Elsős általános iskolás voltam, és olyan volt még a közbiztonság, hogy egy elsős gyermeket nyugodtan el lehetett engedni iskolába egyedül. Igen ám, de valamihez igazodni kellett! A családban összesen két óra volt. Anyuék egy kelet-német Ruhla, amit az ötvenes években vett, az első saját keresetéből, apuék pedig egy Optima, amit használtan vásárolt a háború után. Ez a márka ma már nem létezik, de nem nagy név, körülbelül a korabeli Doxákkal volt egy szinten.

– *Doxa? Nem lekicsinylő a megjegyzése? Fiatalabb korban ez nemcsak egy márka volt, hanem a pontosság megtestesítője.*

– Ki kell ábrándítanom. A termék nimbusza szinte semmivé vált mára. Megbízható kommersz – a szakemberek így értékelik. Visszatérve a szüleim óráihoz: felváltva kaptam meg egyiket-másikat, hogy lássam, mennyi az idő, és ne késsek el. Számunkra ezek a karórák még értéket képviseltek. Tizenhárom évesen pedig, ami nálunk nagyobb ünnep, a felnőtté válás korhatárköve, nagybátyámtól kaptam egy dupla naptáras, automata svájci órát, Renis márkájút. Sajnos, már nincs meg, de a szüleim órái megvannak még.

Elméletben sok mindent tudok, sokat olvasok, igyekszem követni az amatőröknek szánt szakirodalmat legalább, de persze nem mernék egy szerkezethez hozzányúlni. Mindent szeretnék megismerni, amit csak egy magamfajta érdeklődőnek lehet. Így hát egy percig nem gondolkodtam, amikor lehetőségem nyílt arra, hogy a budapesti Rolex vagy a Tag-Heuer butikok üzemorvosa lehetek. Hasonlóképpen a Breitling, az IWC Schaffhausen, a Panerai és a Cartier hazai forgalmazójánál, a Watch de Luxenál is ellátom az üzemorvosi feladatokat. Nem vagyok gyűjtő, annyi pénzem nincs, de van néhány mutatós darabom, és több pénzt tartok órákban, mint amennyit a feleségem szeretne. Ezzel együtt, amikor Panna született, a párom kapott egy szép órát tőlem, és amikor megszületett Juci, kapott egy másikat. És ezeknek örül, azt hiszem.

Szóval, érték maradt számunkra az óra, a pontosság és az idő is. Az egymásnak szentelt idő.

PÉCS

ÍRÓCSERE PROGRAM ÚJVIDÉKKEL

Egyhónapos, 2018. áprilisi újvidéki rezidensíróságra lehet pályázni.

A 2007-ben alapított Pécsi Íróprogram hosszú évek óta ápol cserekapcsolatot az Európa Kulturális Fővárosa címet elnyert városokkal. Mivel 2021-ben Újvidék (Novi Sad, Szerbia) lesz az egyik EKF, 2017-ben olyan írócseré-program indul a Novi Sad 2021 Alapítvánnyal, melynek keretében évente egy újvidéki író érkezik Pécsre, illetve egy pécsi vagy Pécshez kötődő író utazhat Újvidékre egyhónapos alkotói ösztöndíjra.

A Pécsi Íróprogram és a Jelenkor folyóirat szerkesztősége ezennel meghirdeti az újvidéki ösztöndíjat, amely 2018 áprilisára szól. A kiválasztott író megfelelő elhelyezést kap a Novi Sad 2021 Alapítvány révén, valamint 600 euró ösztöndíjat, ami már magában foglalja az oda- és visszaút költségeit. Az ösztöndíjas időszak egy hónapja során a szerzőnek egy „házi feladata” lesz: az újvidéki napló megírása, amit utóbb majd szerbe is lefordítanak.

Az érdeklődők szakmai önéletrajzzal, maximum 1 A4-es oldalnyi munkatervvel együtt jelentkezhetnek, pályázatukat mindkét e-mail címre meg kell küldeniük: pecsiirok@gmail.com, jelenkor58@gmail.com.

A jelentkezési határidő: 2018. február 1. A zsűri döntéséről a nyertest február 15-ig értesítjük.

ÚJVIDÉK

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ

A Jelenkor folyóirat a 2018-as évre idei áron fizethető elő. Sőt, január 15-éig további 20% kedvezményt kínálunk új előfizetőinknek és meglévő előfizetésüket meghosszabbító olvasóinknak. A lap így félévre 4750, egész évre 8710 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2018-as évre előfizet, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.